

PRAKTIJKTOETS NSP

PRAKTIJKTOETS NSP-GLB

Uitgebracht aan: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Directoraat-generaal AGRP

Uitgebracht door: Aequator Groen & Ruimte bv
Postbus 1171
3840 BD Harderwijk

Contactpersoon: W.J.B. (Wouter) Rozendaal
06-26518693

Auteur(s): W.J.B. Rozendaal (Aequator Groen & Ruimte)
F.C.A. (Francine) Pacilly (Aequator Groen & Ruimte)
H.M. (Martijn) Hoolsema (Aequator Groen & Ruimte)

Versie: Definitief 1.0

Datum: 7 september 2021

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	1
1.1	Aanleiding en achtergrond	1
1.2	Probleemverkenning	1
1.3	Doelstelling	1
1.4	Werkwijze	1
1.5	Samenstelling testgroep	3
	1.5.1 <i>Werkwijze</i>	3
	1.5.2 <i>Samenstelling deelnemersgroep</i>	4
2	SAMENVATTING	8
2.1	Een wijziging die met zijn tijd mee gaat, maar...	8
2.2	Conditionaliteit	8
2.3	Eco-regeling	9
	2.3.1 <i>Systeem</i>	9
	2.3.2 <i>Scenario en maatregelenmenu</i>	9
	2.3.3 <i>Uitvoeringsmodel / systeem</i>	11
3	HUIDIGE SITUATIE	12
3.1	Inzet boeren op duurzaamheidsdoelen GLB	12
3.2	Informatieniveau over komende wijzigingen	12
3.3	Belang GLB voor inkomen boer	12
4	CONDITIONALITEIT	14
4.1	Algemeen	14
4.2	Toelichting per GLMC	15
	4.2.1 <i>Instandhouding blijvend grasland (GLMC1)</i>	15
	4.2.2 <i>Passende bescherming van wetlands en veengebieden (GLMC2)</i>	16
	4.2.3 <i>Bufferstroken (GLMC4)</i>	16
	4.2.4 <i>Geen kale grond in de meest gevoelige periode (GLMC7)</i>	16
	4.2.5 <i>Gewasrotatie (GLMC 8)</i>	17
	4.2.6 <i>Minimum landbouwareaal gewijd aan niet-productieve elementen op oppervlakten (GLMC 9)</i>	18
5	ECO REGELING	19
5.1	Schijf van vijf en medaillesysteem	20
	5.1.1 <i>Scores op basis van het getoetste scenario</i>	20
	5.1.2 <i>Verhouding vergoeding en waarde van beheer</i>	22
	5.1.3 <i>Voorzichtig optimisme mits bijstelling</i>	23
	5.1.4 <i>Garanties vooraf</i>	23
	5.1.5 <i>Punten- en waardetoekenning eco-activiteiten</i>	24
5.2	Regionalisatie	24

5.3	Relatie eco-regeling met andere lagen in groene architectuur	25
	5.3.1 <i>Conditionaliteit en eco-regeling</i>	25
	5.3.2 <i>Eco-regeling en Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb)</i>	26
5.4	Mogelijke aanpassingen aan het scenario	27
5.5	Eco-activiteiten	28
	5.5.1 <i>Activiteiten die toegevoegd zouden kunnen worden aan het keuzemenu</i>	31
6	ONDERSTEUNINGSBEHOEFTE	32
6.1	Uitvoeringsmodel	32
6.2	Informatievoorziening	32
6.3	Kennis	33
	BIJLAGEN	34
	BIJLAGE 1: SCENARIOBESCHRIJVING	1
	BIJLAGE 2: UITWERKING ECO-ACTIVITEITEN IN SCENARIO	2
	BIJLAGE 3: VRAGENLIJST KEUKENTAFELGESPREKKEN EN INTERVIEWS	3
	BIJLAGE 4: OVERZICHT MOGELIJKE CUMULATIES ECO-ACTIVITEITEN	4

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding en achtergrond

Met ingang van 1 januari 2023 treedt een nieuw Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) in werking. Dit GLB kent een groenblauwe architectuur met als nieuw onderdeel binnen pijler 1 van het GLB de eco-regeling. Dit is een belangrijk instrument voor de extra gewenste inzet op groenblauwe diensten zoals ze door de EU verwoord zijn in de doelstellingen voor het toekomstig GLB. Iedere lidstaat krijgt een zekere mate van vrijheid voor de uitwerking van de Europese kaders van het GLB zodat deze aansluiten bij de opgaven waar iedere lidstaat voor staat. Dit werken zij, samen met andere onderdelen van het GLB, uit in een Nationaal Strategisch Plan (NSP). De afgelopen jaren is door het ministerie van LNV, het IPO en de Unie van Waterschappen gewerkt aan het NSP voor Nederland. Voor de eco-regeling heeft het NSP programmteam gewerkt aan een keuzemenu met maatregelen en een bijpassend puntensysteem. In juni 2021 is het ambtelijk advies over het NSP gepubliceerd. Besluitvorming over het NSP vindt plaats in de tweede helft van 2021.

1.2 Probleemverkenning

Voor goede besluitvorming en het voeren van de maatschappelijke dialoog is het voor bestuurders en belanghebbenden van belang om te weten wat de voorgestelde Nationale invulling van het GLB, en de ecoregeling in het bijzonder, betekent voor het verdienvermogen van de boer/tuinder. Is het systeem voor hen werkbaar, eenvoudig, flexibel en tegelijkertijd doeltreffend voor de beleidsdoelen. Het is belangrijk om vóór bestuurlijke besluitvorming dit te toetsen, direct in de praktijk bij boeren en tuinders. Voor beleidsmakers is het van belang te weten waar de beleidsvoornemens nog knellen met de praktijk.

1.3 Doelstelling

Het doel van de praktijktoets is het leren vanuit de praktijk voor de invulling van het NSP. Dit is gedaan door te inventariseren of de voorgenomen Nationale invulling van het GLB en de eco-regeling in het bijzonder werkbaar, eenvoudig en flexibel is voor agrariërs, hen ondersteunt bij het maken van een omslag naar meer duurzame landbouw en het in beeld krijgen van mogelijke knelpunten en onbedoelde neveneffecten van de beleidsvoornemens. Het doel is nadrukkelijk niet het verwerven van draagvlak onder boeren en tuinders voor de beleidsvoornemens.

1.4 Werkwijze

In de praktijkproef is een mogelijk scenario voor de invulling van het GLB getoetst. De nadruk ligt op de eerste pijler, invulling van de conditionaliteit en de eco-regeling. Dit scenario is nog niet het eindplaatje voor de invulling van het GLB vanaf 2023. In het scenario zitten een aantal elementen die juist getoetst worden om van te leren uit de praktijk en om zicht te krijgen waar het scenario nog op bijgesteld kan of moet worden. Het scenario is opgesteld door het programmteam NSP en

geïmplementeerd in een rekentool. De scenariobeschrijving en de uitwerking van de eco-activiteiten als onderdeel daarvan zijn als bijlage bij dit rapport gevoegd. Het scenario en de rekentool zijn aan-geleverd als toetsingsmateriaal bij de onderzoekers. Zij hebben het materiaal beoordeeld op toepas-baarheid voor adviseurs aan de keukentafel. Dit heeft geleid tot enkele aanscherpingen in de uitwer-king, zonder dat dit inhoudelijke wijzigingen in het te toetsen scenario tot gevolg had.

Het scenario is op drie verschillende manieren getoetst bij in totaal 125 boeren. Er zijn 69 keukentafel-gesprekken, 33 individuele interviews en vijf groepsgesprekken gevoerd. Bij de keukentafelge-sprekken is het scenario voor de concrete bedrijfssituatie toegepast met behulp van een rekentool. Daarbij is door de bedrijfsadviseurs niet alleen gekeken naar wat een boer nu al doet, maar juist ook welke mogelijkheden een boer ziet, op basis van het scenario, om een stap extra te zetten ten be-hoeve van de doelen klimaat, bodem, water, landschap en biodiversiteit. Bij zowel de keukentafelge-sprekken als de individuele interviews is gebruik gemaakt van een vragenlijst met 69 vragen. De kern van de vraagstelling lag bij de invulling van de eerste pijler. Daarnaast zijn onderwerpen besproken als de aanvullende ondersteuningsmogelijkheden vanuit de tweede pijler van het GLB en de wijze van dienstverlening door RVO bij het uitvoeren van de regeling voor de eerste pijler. Daarnaast zijn meerdere clustervragen gesteld, zodat in de data vergelijkingen gemaakt kunnen worden tussen ver-schillende groepen boeren op basis van bijvoorbeeld sector, bedrijfsomvang of regio. De gestelde vragen zijn als bijlage bij dit rapport gevoegd.

In de oorspronkelijke aanpak van de praktijktoets was voorzien in 50 keukentafelgesprekken en 50 interviews. Bij de eerste gesprekken bleek al vrij snel dat het bij veel boeren niet mogelijk bleek om een goede toets uit te voeren zonder het scenario met behulp van de rekentool toe te passen voor de concrete bedrijfssituatie. Daar waar nodig hebben adviseurs extra inspanningen geleverd door het uitwerken van meer rekentools om zodoende tot bruikbare inzichten te komen. De keukentafelge-sprekken en interviews zijn uitgevoerd door adviseurs van Aequator Groen & Ruimte, ZLTO, Arvalis, Flynth accountants & adviseurs, BoerenNatuur en een viertal agrarische collectieven.

Al bij de eerste keukentafelgesprekken bleek dat het met het aanvankelijke scenario voor veel boeren niet mogelijk zou zijn om aan de voorwaarden voor de conditionaliteit (GLMC 9) en de eco-regeling te kunnen voldoen. Voor de eco-regeling bleek vooral de norm voor het doel biodiversiteit, niet haal-baar. Het scenario is op beide punten bijgesteld. De praktijktoets is verder uitgevoerd op basis van dit bijgestelde scenario. Dit scenario is als bijlage bij deze rapportage gevoegd. De praktijktoets is ge-start voordat er op 25 juni 2021 door de Europese instellingen een politiek akkoord over het toekomstig GLB is bereikt. Het scenario waarmee de toets is uitgevoerd wijkt hierdoor op onderdelen af van dit akkoord.

Aangezien het de opdracht was om beleidsvoornemens te toetsen en er nog geen gedetailleerde uit-gewerkte uitvoeringsregeling beschikbaar was, kwamen tijdens de keukentafelgesprekken en inter-views onvoorziene vragen aan de orde. In samenspraak met de opdrachtgever en de RVO zijn de vragen beantwoordt, zonder dat dit verdere inhoudelijk wijzigingen inhoudelijke met zich heeft mee-gebracht.

Tijdens de uitvoering van de keukentafelgesprekken en interviews en na afloop daarvan hebben een tweetal evaluatiebijeenkomsten plaatsgevonden met de bedrijfsadviseurs. Hierbij waren ook beleids-medewerkers van het ministerie van LNV en adviseurs van RVO aanwezig. In deze

evaluatiegesprekken zijn de ervaringen opgehaald bij de adviseurs en zijn op basis van de tussenresultaten verdiepende vragen gesteld.

De vijf groepsinterviews zijn uitgevoerd door adviseurs van Aequator Groen & Ruimte en hebben plaatsgevonden na de individuele keukentafelgesprekken en interviews. Hierdoor konden een aantal onderwerpen nog extra uitgediept worden naar aanleiding van een analyse van de tussenresultaten. In de groepsinterviews is een sectorale insteek gekozen waarbij onderstaande indeling is gehanteerd:

- Akkerbouw
- Melkveehouderij
- Gemengde bedrijven (v.n.l. akkerbouw-melkvee)
- Overig dierlijke sectoren (rundvee en schapen)
- Overig plantaardige sectoren (fruitteelt, vollegrondsgroente, boom-/siertelers)

De uitkomsten van de 69 individuele bedrijfsplannen zijn verwerkt tot één dataset welke gebruikt is voor de onderbouwing van deze rapportage. Hoewel veel inzet gepleegd is op het samenstellen van een zo representatief mogelijke groep deelnemers aan de praktijktoets (zie paragraaf 1.5), mag deze niet als statistisch representatief voor de Nederlandse landbouw gezien worden. Daarvoor is de omvang van de groep te klein en is de samenstelling ook niet willekeurig genoeg tot stand gekomen. Voor de rapportage is daarom gekozen voor een kwalitatieve beschrijving op basis van interviewresultaten en ervaringen van bedrijfsadviseurs onderbouwd met kwantitatieve gegevens uit de bedrijfsplannen.

De brede vraagstelling in de praktijktoets heeft veel informatie opgeleverd op diverse detailniveaus. Medewerkers van het ministerie van LNV en RVO hebben deelgenomen aan de evaluatiegesprekken met de bedrijfsadviseurs en de groepsinterviews. Hier hebben zij uit eerste hand direct gedetailleerde informatie gekregen voor de verdere uitwerking van vooral de conditionaliteit, eco-regeling en voor de verder vormgeving van de dienstverlening door RVO en het uitvoeringsmodel van de regeling. Ook in de individuele keukentafelgesprekken en interviews zijn een aantal zeer specifieke details over kleine, maar essentiële onderdelen van het scenario, aan de orde gekomen. Deze zijn geanonimiseerd samengebracht in een aantal datasets met ruwe data en beschikbaar gesteld aan de opdrachtgever.

Het project is begeleid door een klankbordgroep met vertegenwoordigers van LTO Nederland, BoerenNatuur, Landschappen NL (namens de terreinbeherende organisaties), de Nederlandse Akkerbouwvakbond, Biohuis, het ministerie van LNV en RVO.

1.5 Samenstelling testgroep

1.5.1 Werkwijze

Bij de samenstelling van de groep deelnemers aan de praktijktoets is gestreefd naar een goede afspiegeling van agrarisch Nederland. Gezien de aard van het onderzoek lag de focus op grondgebonden bedrijven die ook in het huidige GLB subsidie ontvangen. Hier vertegenwoordigen akkerbouwers en melkveehouders de grootste groep. Gezien de omvang van de praktijktoets en de wens om alle grondgebonden sectoren mee te nemen was het niet mogelijk de samenstelling volledig representatief te laten zijn. Bij de selectie van de deelnemers zijn de volgende criteria gebruikt:

- Het type bedrijf (hoofdsector)

- Spreiding over Nederland (provincie)
- Gangbaar, biologisch of in omschakeling naar biologisch
- Areaal van het bedrijf (in hectare)
- Wel of geen natuurbeheer (ANLb) en/of groenblauwe diensten

Het werven van de deelnemers is via een aantal sporen uitgevoerd met inachtneming van de selectie criteria.

- Uit de eigen klantenkring van de betrokken adviesbureaus en agrarische collectieven
- Via het restant van de potentiële deelnemerslijst uit de GLB Pilot Sectorale Bouwstenen
- Via het klantenpanel van RVO
- Via leden van de klankbordgroep

Dit heeft een groslijst opgeleverd met in totaal 183 potentiële deelnemers waaruit een selectie voor deelname is gemaakt. De selectie is centraal uitgevoerd door Aequator Groen & Ruimte. De deelnemers zijn vervolgens op basis van regionale spreiding toebedeeld aan de uitvoerende adviseurs. Wanneer een deelnemer door omstandigheden toch niet bleek te kunnen deelnemen is een alternatief bedrijf gezocht voor deelname. Dit is in onderlinge afstemming tussen de adviseur en Aequator Groen & Ruimte uitgevoerd om hiermee de representativiteit van de totale deelnemerspopulatie te borgen. In de regel is hier naar een gelijksoortig bedrijf uit dezelfde provincie gezocht om de vastgestelde selectie niet te wijzigen.

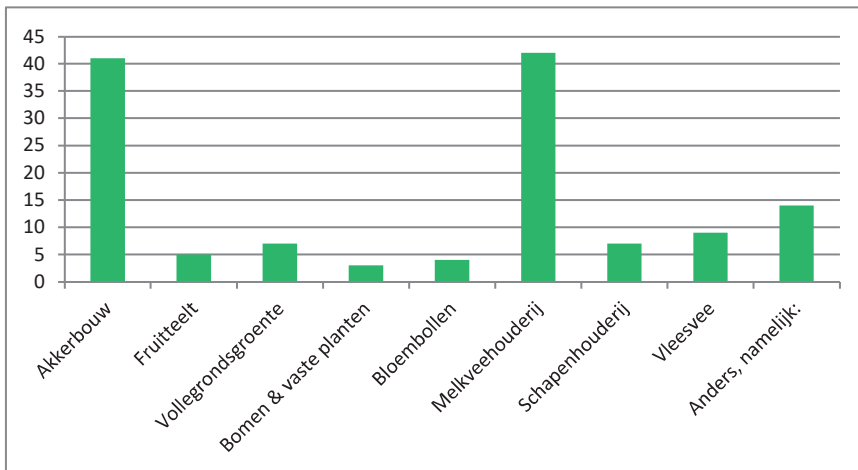
Op basis van eerder vermelde criteria zijn er uit de groslijst in totaal 125 deelnemers geselecteerd voor deelname. Hiervan zijn 25 deelnemers geselecteerd voor deelname aan de groepsinterviews. Bij een klein aantal deelnemers aan de groepsinterviews is ook een bedrijfsplan uitgewerkt en een individuele vragenlijst afgenomen. De samenstelling van de deelnemersgroep zoals beschreven in paragraaf 1.5.2 is gebaseerd op de een totaal van 102 deelnemers die aan een keukentafelgesprek of interview hebben deelgenomen.

1.5.2 Samenstelling deelnemersgroep

De samenstelling van de groep individuele deelnemers aan de keukentafelgesprekken en interviews wordt hieronder beschreven.

Aangezien akkerbouwbedrijven en melkveebedrijven in absolute aantallen de grootste sectoren in Nederland zijn ligt hier ook het zwaartepunt in de praktijktoets. Onderstaande figuur geeft het aantal deelnemers per sector weer. Voor deze figuur geldt dat een ondernemer meerdere bedrijfstakken kon aangeven waardoor de som hoger is dan het aantal deelnemers van 102. Gemengde bedrijven, of bedrijven met een neventak kunnen dus bij verschillende sectoren zijn opgenomen. In totaal hebben 25 van de deelnemers een gemengd bedrijf, de overige 77 deelnemers betreffen gespecialiseerde bedrijven.

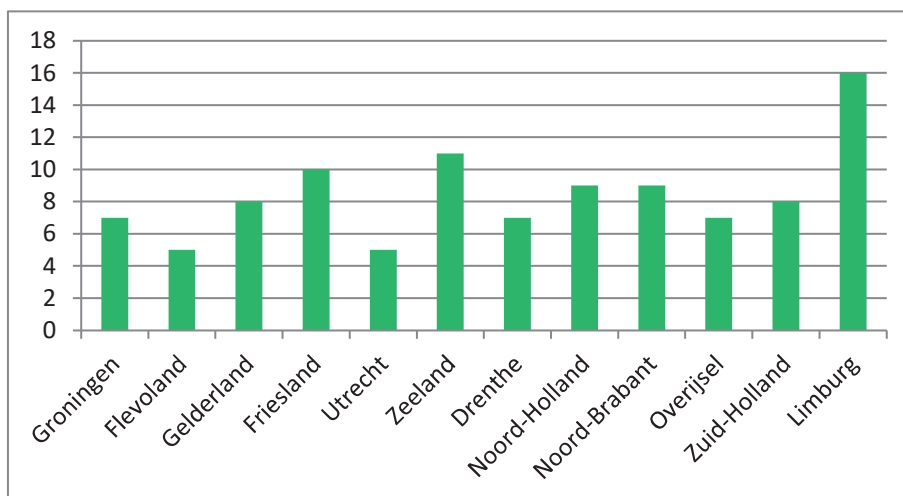
Figuur 1.1 Vertegenwoordiging sectoren in deelname aan praktijktoets

Van het totaal hebben 41 deelnemers een akkerbouwbedrijf, en 42 deelnemers een melkveehouderij, 5 fruittelers, 7 vollegrondsgroentetelers, 3 bomen en vaste planten, 4 bloembollen, 7 schapenhouderijen, 9 vleesveebedrijven en 14 andere type bedrijven zoals varkenshouderijen met bijvoorbeeld een neventak akkerbouw, bedrijven met hoofdzakelijk natuurbeheer of bedrijven met paarden. Het percentage 'anders' betreft voornamelijk gemengde bedrijven.

De grondsoorten van de verschillende bedrijfstypes zijn als volgt verdeeld:

- 46% heeft op het bedrijf kleigrond
- 34% heeft op het bedrijf zandgrond
- 13% heeft op het bedrijf veengrond
- 7% heeft op het bedrijf lössgrond

Deze verdeling geeft de belangrijkste grondsoort van het bedrijf weer. Circa 25% van de ondernemers heeft meerdere grondsoorttypes voor zijn bedrijf ingevuld. De verdeling per provincie is in onderstaande figuur weergegeven. Gezien de korte tijdsperiode waarin de werving moest plaatsvinden zijn een aantal provincies achtergebleven in de aanmeldingen. Dit was met name het geval in de

Figuur 1.2 Spreiding deelnemers praktijktoets naar provincie

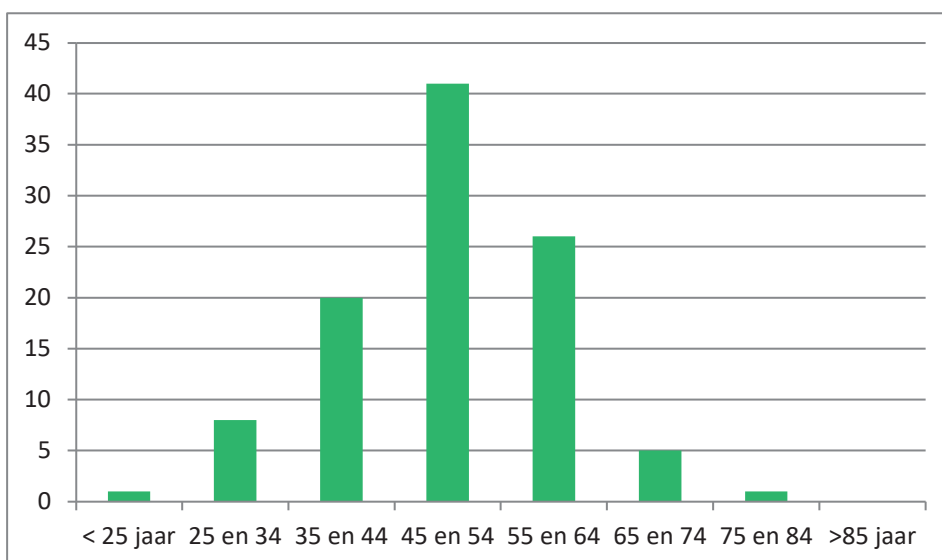
provincies in het midden van het land. Via het klantenpanel van RVO is nog een gerichte wervingsactie uitgezet naar ondernemers in de betreffende provincies wat heeft geresulteerd in extra aanmeldingen. Omwille van de voortgang is op een gegeven moment gekozen te stoppen met de werving en te werken met de aanmeldingen die op dat moment beschikbaar waren.

In totaal hebben 97 deelnemers een gangbaar bedrijf, 3bedrijven zijn biologisch en 2 bedrijven zijn gedeeltelijk biologisch of is in omschakeling naar biologisch. Van deze in totaal 5 bedrijvenzijn er 2 melkveehouders, 1 akkerbouwers en 2 boomtelers. In de selectie is hoofdzakelijk voor gangbare bedrijven gekozen. In het scenario geldt dat biologische bedrijven automatisch meedoen voor goud in de eco-regelingen. Dit heeft er ook toe geleid dat het doorrekenen van volledig biologische bedrijven niet veel toegevoegde waarde zou hebben aangezien ze automatisch voldoende punten halen op alle doelen van de schijf van vijf en waarde op het niveau 'goud'. De biologische deelnemers hebben dan ook met name deelgenomen aan de interviews.

De omvang van de geselecteerde bedrijven geclusterd in staffels is in onderstaande figuur weergegeven.

De deelnemers die via de collectieven zijn aangedragen doen grotendeels aan agrarisch natuurbeheer (ANLb), dit betrof 16 bedrijven. De overige bedrijven hebben zich via een ander kanaal aangemeld. Op voorhand was van deze deelnemers niet volledig bekend of een ondernemer deelnam aan agrarisch natuurbeheer en/of een regionale regeling voor groenblauwe diensten. Uiteindelijk heeft 49% van de deelnemers aangegeven ANLb of groenblauwe diensten uit te voeren. 51% doet hier niet aan mee.

De gegevens over de leeftijd van de ondernemers zijn bij de selectie niet meegenomen als criterium. Wel is hiernaar gevraagd in de individuele keukentafelgesprekken en interviews De leeftijdsopbouw van deze deelnemers is in onderstaande figuur weergegeven.

Figuur 1.3 Leeftijdsopbouw deelnemers keukentafelgesprekken en individuele interviews

Per groepsinterview zijn minimaal 5 ondernemers uitgenodigd. In verband met onzekerheid van deelname door vakanties en oogstwerkzaamheden zijn in enkele gevallen meer dan 5 agrariërs uitgenodigd. De precieze deelname per groepsinterview varieerde dan ook. Bij de groepsinterviews zijn naast individuele agrariërs ook agrariërs die bestuurlijk actief zijn binnen de landbouwsector betrokken.

2 SAMENVATTING

2.1 Een wijziging die met zijn tijd mee gaat, maar...

Agrariërs begrijpen de komende wijziging van het GLB goed en geven aan dat het GLB met de komende wijziging meegaat met de verandering van de tijd. Zij zijn ook van mening dat de landbouw een bijdrage te leveren heeft aan maatschappelijke vraagstukken als milieu, klimaat, biodiversiteit en landschap. Daarbij worden wel een aantal kanttekeningen gemaakt.

Een boer kan dit alleen doen wanneer hij daar ook de middelen en mogelijkheden voor heeft. Het GLB is van oudsher een instrument voor inkomensondersteuning van de boer. Veel boeren zijn voor hun inkomen voor een groot deel afhankelijk van de GLB steun. Het getoetste scenario voor het komende GLB voelt voor veel boeren als 'meer doen voor minder steun' en (nog) niet als verleiding voor transitie. Uiteindelijk zal door het gros van de agrariërs per laag een afweging gemaakt worden of zij deel willen nemen aan het GLB. De rekensom of de extra kosten die zij maken opwegen tegen de baten, de risico's op sancties en de administratieve lasten zijn de belangrijkste criteria in de afweging. Voor een aantal bedrijven zal de afweging direct positief zijn. Voor een groot deel ook niet. Door de afhankelijkheid van de GLB steun voor het inkomen bij veel boeren zullen ook zij uiteindelijk wel kiezen voor deelname aan zowel de conditionaliteit als de eco-regeling. Dit is dan niet geheel vrijwillig of uit verleiding, maar wordt gevoeld als dwang. Van de 100 deelnemers aan de praktijktoets gaven 20 deelnemers aan niet te kunnen of willen voldoen aan de voorwaarden van de conditionaliteit uit het getoetste scenario voor een vergoeding van € 240,--. Van de 69 bedrijven waarvoor een bedrijfsplan is opgesteld bleek het bij 26 bedrijven niet mogelijk om voldoende punten op alle doelen van de schijf van vijf te scoren om deel te kunnen nemen aan de eco-regeling. Een bedrijf kon wel voldoende punten scoren, maar niet voldoende waarde van de activiteiten leveren om op brons niveau uitbetaald te kunnen worden.

Het GLB staat niet op zichzelf. Het kunnen voldoen aan de voorwaarden voor hectaresteen moet ook mede mogelijk gemaakt worden door aanpalende wet- en regelgeving. Deze moeten elkaar aanvullen en stimuleren. Met name samenwerking tussen bedrijven en in het bijzonder tussen melkveehouders en akkerbouwers wordt met het getoetste scenario, onder andere door de relatie met het mestbeleid, nog onvoldoende gestimuleerd.

Veel boeren kijken bij de consultatie verder dan hun eigen bedrijf en zetten het scenario af tegen het mondiale voedselvraagstuk. Zij geven aan het maatschappelijk onverantwoord te vinden om een flink deel van het areaal van 'de beste landbouwgrond van de wereld' uit agrarische productie te nemen om te voldoen aan de voorwaarden voor de conditionaliteit. Met name GLMC 4 (Bufferstroken) en GLMC 9 (Minimumaandeel landbouwareaal gewijd aan niet-productieve elementen op oppervlakten) worden hierbij genoemd.

2.2 Conditionaliteit

Hoewel er sectorale en regionale verschillen zijn worden drie conditionaliteiten genoemd die de meeste impact hebben waardoor boeren mogelijk de keuze maken om af te zien van GLB steun. Het gaat daarbij om GLMC 4 (bufferstroken), GLMC 8 (gewasrotatie) en GLMC 9 (minimum landbouwareaal berekend over het areaal bouwland gewijd aan niet-productieve elementen of oppervlakten). De grondprijzen en de pachtprizen zijn volgens boeren in veel gebieden te hoog om concurrerend te

kunnen zijn met de vergoeding uit de basispremie die tegenover het voldoen aan de conditionaliteit vereisten staat. Over de hectares die door het moeten voldoen aan de conditionaliteitsvoorwaarden, niet meer voor productiedoelstellingen aangewend kunnen worden moet wel een reguliere pachtprijs betaald worden waardoor de marge op de hectares waarop wel productie plaatsvindt lager of zelfs niet rendabel wordt. Vooral in waterrijke gebieden en akkerbouwgebieden wordt de impact van de conditionaliteit gevoeld. Waterrijke gebieden in verband met de bredere bufferstroken en in akkerbouwgebieden in verband met de gewasrotatie eis en het verplichte areaal niet productieve grond. Hoewel de breedte van de bufferstroken in het scenario nog niet uitgewerkt was, vrezden boeren voor bufferstroken van drie meter breed zoals deze uit de EU onderhandelingen zijn gekomen, ondanks de mogelijkheid voor lidstaten om hier in specifieke gebieden van af te mogen wijken. Wanneer in het kader van het 7^e Nitraat Actie Programma de bufferstroken wettelijk worden verbreed zal de overweging voor deelname aan het GLB anders zijn, echter dit verandert niets aan de weerstand die tegen de maatregel bestaat.

De voorwaarde over gewasrotatie heeft vooral impact in gebieden met intensieve bouwplannen en voor gespecialiseerde telers van hoog salderende gewassen die veel grond ruilen.

2.3 Eco-regeling

2.3.1 Systeem

De keuzemogelijkheden die boeren krijgen in het systeem worden gewaardeerd. Het geeft ondernemers ruimte om maatregelen en het ambitieniveau (goud, zilver, brons) te kiezen die passen in hun bedrijfsvoering. Het systeem voor de eco-regeling wordt echter als zeer complex ervaren. Boeren verwachten dat zij zelf onvoldoende in staat zullen zijn een bedrijfsplan of betaalaanvraag in te kunnen dienen en hiervoor afhankelijk zullen zijn van een adviseur. Een deel van de eco-premie komt daarmee niet op het boerenerf, maar bij de adviseur. De relatie met de conditionaliteit (GLMC's 4 en 9) en ANLb zorgen er voor dat makkelijker het aantal punten gehaald kan worden voor de eco-regeling, maar zorgt daarentegen ook voor een grotere complexiteit. De sturende werking van de schijf van vijf wordt door veel boeren als te sterk gezien. Boeren zijn bereid maatregelen te nemen die bijdragen aan de vijf doelen. Wanneer zij niet op alle onderdelen van de schijf van vijf de ondergrens halen krijgen ze geen eco-premie uitbetaald, ondanks hun bijdrage aan de doelen die ze wel leveren en dat de waarde van het beheer ruimschoots het brons niveau en vrijwel altijd het goud niveau haalt. Dit voelt als een onderwaardering voor de inspanning die boeren bereid zijn te nemen. Dit is een principiële punt, dat wordt versterkt doordat een flink aantal boeren met het scenario dat voorlag niet kon voldoen aan de het minimum te behalen aantal punten op de doelen klimaat en biodiversiteit waarop bij beide 35% van het totaal aantal te behalen punten de norm is. Boeren zouden graag ook enige keuzevrijheid zien ten aanzien van de keuze van de doelen.

Vleesveehouderijen en schapenhouderijen die veelal gebruik maken van natuurgrond of tijdelijk grond in gebruik hebben van andere sectoren kunnen slecht uit de voeten met een grondgebonden systeem als de eco-regeling voor waardering van hun inzet op de maatschappelijke doelen aangezien zij de gronden vaak niet op kunnen geven voor gebruik. Deze sectoren geven de voorkeur aan andere GLB instrumenten. Deze zijn niet in de praktijktoets onderzocht.

2.3.2 Scenario en maatregelenmenu

Circa 60% van de boeren waarvoor een bedrijfsplan is uitgewerkt (42 van de 69 bedrijven) bleek in staat aan de normen voor elk van de doelen uit de schijf van vijf te voldoen. De bedrijven die niet in staat bleken aan de schijf van vijf te voldoen bleven vooral steken op het minimum te behalen aantal

punten voor de doelen klimaat en biodiversiteit. Oorzaak is dat in het getoetste scenario van het totaal benodigde aantal punten 35% op klimaat en 35% op biodiversiteit gehaald moet worden en 10% voor elk van de overige drie doelen. In de haalbaarheid van de punten om voor de eco-premie in aanmerking te komen zijn sectorale verschillen te onderscheiden. In grote lijnen zijn melkveehouderijbedrijven in staat om voldoende punten te scoren voor de eco-regeling. Voor akkerbouwbedrijven en gemengde bedrijven is dit aandeel circa 50%. Gespecialiseerde bedrijven en meerjarige teelten, zoals fruit- en boomteelt kunnen veelal niet voldoen aan het minimum te behalen punten.

Zodra boeren voldoende punten hebben gehaald op de schijf van vijf hebben zij vrijwel altijd voldoende waarde aan maatregelen voor het beloningsniveau 'goud'. Het medaillesysteem levert met de instellingen volgens het getoetste scenario daardoor geen prikkel om een grotere prestatie te leveren. Gemiddeld genomen leveren boeren en tuinders die kunnen voldoen aan de schijf van vijf, 2,7 keer de waarde om de uitbetaling EU conform te kunnen verantwoorden op basis van een berekening van maximaal gedeelde inkomsten en betaling voor bovenwettelijke prestaties. Echter, de inspanningen voor de eco-activiteiten zijn niet allemaal extra inspanningen ten opzichte van de huidige bedrijfsvoering. Sommige boeren geven aan dat ze al veel van de activiteiten nu ook verrichten zonder daarvoor een eco-premie te ontvangen. Uit de praktijktoets kan niet geconcludeerd worden of de berekende vergoeding (op brons, zilver of goud niveau) het deel dat boeren extra doen ten opzichte van de huidige bedrijfsvoering vergoed op basis van gedeelde inkomsten en bovenwettelijke activiteiten. Om het systeem beter in balans te krijgen zou er nog eens kritisch gekeken kunnen worden naar de beperkingen die een schaal van 1 tot 3 punten per maatregel per hectare met zich meebrengt. Door een duidelijker relatie te leggen tussen punten en doelbereik en daarbij een ruimere schaalindeling te hanteren kunnen de doelen klimaat en biodiversiteit wellicht haalbaarder worden.

Boeren vragen om een onderbouwing van de puntentoekenning per doel en van de waarde van de activiteit.

De mogelijkheid om te kunnen kiezen uit een menu aan maatregelen wordt gewaardeerd. Ook het principe dat een boer zelf kan kiezen voor welke niveau te opteren wordt positief ervaren, echter dit brengt ook complexiteit met zich mee. Daarnaast moeten de niveaus onderscheidend zijn en het brons niveau voor iedereen haalbaar zijn. Voor veel melkveehouders biedt het keuzemenu voldoende mogelijkheden om op bedrijfsniveau maatregelen te treffen om te voldoen aan het minimum te behalen aantal punten het 'brons' niveau. Desondanks worden nog wel maatregelen gemist. Voor de akkerbouw is het menu beperkter. Voornamelijk maatregelen ter bevordering van het organische stofgehalte van de bodem worden gemist. Daarnaast zijn veel maatregelen niet productief of er op gericht dingen niet te doen. Een uitzondering is de maatregel niet kerende grondbewerking. Een maatregel als mechanische onkruidbestrijding of maatregelen gericht op optimalisatie van gebruik van gewasbeschermingsmiddelen zijn gewenst.

Samenwerking tussen bedrijven en in het bijzonder tussen melkveehouderijbedrijven en akkerbouwbedrijven is een van de pijlers onder de gewenste kringlooplandbouw. Het voorgelegde scenario stimuleert samenwerking tussen bedrijven niet en kan volgens boeren zelfs tegengesteld werken. Ook is gebleken dat voor gemengde bedrijven het moeilijk blijkt om te kunnen voldoen aan het brons niveau omdat niet wordt voldaan aan de schijf van vijf. Het scenario voor de eco-regeling in combinatie met de voorwaarden voor de conditionaliteit en het mestbeleid remmen de uitwisseling van gronden, met name van melkveehouderij naar andere sectoren. Ook in specifieke sectoren met veelal intensieve teelten worden knelpunten voorzien met de uitruil van grond. De intensieve sectoren zullen hierdoor niet (meer) in staat zijn te voldoen aan alle doelen uit de schijf van vijf. De bijdrage die ze wel kunnen leveren aan een aantal doelen komt daarmee ook in het gedrang. Daarentegen kan het in

specifieke situaties voor melkveehouderijbedrijven aantrekkelijk zijn om juist wel gronden uit te ruilen met intensieve sectoren omdat de pachtprizen die betaald worden opwegen tegen totale GLB premie minus de daarvoor te maken kosten. Het algemene gevoel is dat de introductie van de eco-regeling de administratieve last zwaarder en jaarlijkse puzzel van grondruil moeilijker zal maken.

De afstelling van de sturingselementen in het totale puntensysteem is nog niet zodanig dat dit boeren verleidt deel te nemen aan de eco-regeling. De normen voor deelname aan de eco-regeling in de schijf van vijf liggen daarvoor te hoog voor de doelen klimaat en biodiversiteit, de waarde van het uit te voeren beheer staat niet voldoende in verhouding tot de te ontvangen eco-premie en de stappen naar zilver en goud (verschil in premie) zijn te klein om onderscheidend te zijn. Daarom gaat er nog geen stimulerende werking van uit om een stap extra te doen. Het voorgelegde scenario zal nog anders afgesteld dienen te worden om de beoogde effecten te bereiken.

2.3.3 Uitvoeringsmodel / systeem

Het systeem voor pijler 1 van het GLB met de conditionaliteit en de eco-regeling wordt zowel door boeren als adviseurs als zeer complex ervaren. Zowel het instrueren van ervaren agrarisch adviseurs als het uitleggen van het scenario aan boeren hebben behoorlijk veel tijd en inspanning gevegd. Daarnaast is er onder boeren veel angst voor het maken van fouten. Dit komt voort uit het jarenlang werken met een uitvoeringsmodel binnen het GLB dat gericht is op controle. In de praktijktoets is de beoogde nieuwe werkwijze, met een faciliterend en stimulerend uitvoeringsmodel dat uitgaat van stimuleren, adviseren, waarnemen en waarderen, flexibiliteit en verantwoord vertrouwen, niet toegelicht aan deelnemers en derhalve ook niet meegenomen. Wel zijn er aanbevelingen gedaan door boeren die in lijn liggen met een dergelijk uitvoeringsmodel. De praktijktoets heeft laten zien dat de eco-regeling alleen goed door boeren doorgrond kan worden wanneer zij hier zelf, zonder adviseur, in een simulatie- of planvormingsomgeving mee kunnen experimenteren. Het succes van de eco-regeling zal hier grotendeels van afhankelijk zijn is de verwachting. Een tijdige informatievoorziening over de exacte voorwaarden en spelregels voor zowel de conditionaliteit als de eco-regeling is hierbij noodzakelijk.

3 HUIDIGE SITUATIE

3.1 Inzet boeren op duurzaamheidsdoelen GLB

Boeren vinden het, geen sector uitgezonderd, belangrijk om een bijdrage te leveren aan verduurzamingsdoelen zoals klimaat, bodem, water, biodiversiteit en landschap. Ook zijn zij van mening dat ze al redelijk veel tot veel inspanningen verrichten op deze thema's. Deze worden alleen vaak niet gezien of gewaardeerd. De meeste inspanningen worden verricht op het duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen en behoud van natuur, landschap en biodiversiteit. Het palet aan activiteiten is heel divers. Activiteiten die er uit springen zijn maatregelen gericht op verhoging van het gehalte organische stof in de bodem, zoals uitrijden van vaste mest, strohakselen en aanvoer van compost en bouwplanmaatregelen zoals rustgewassen, groenbemesters. Daarnaast wordt veel deelgenomen aan ANLb of andere regelingen voor groenblauwe diensten. Ook op het thema klimaat worden al maatregelen genomen, hierbij gaat het voornamelijk om eigen energievoorziening en het vastleggen van CO₂ in de bodem en in (meerjarige) gewassen zoals in bomen in de fruitteelt.

3.2 Informatieniveau over komende wijzigingen

Vrijwel alle deelnemers aan de praktijktoets waren op de hoogte dat het GLB met ingang van 2023 gaat veranderen. Dit informatieniveau was over het algemeen heel erg een basisniveau dat zich beperkte tot de informatie dat er meer inzet van boeren gevraagd wordt op de maatschappelijke doelen klimaat, milieu en biodiversiteit. Een aantal boeren wist al dat er een verzwaarde conditionaliteit en een eco-regeling met een puntensysteem komt. Veel verder reikte het informatieniveau niet, een enkeling uitgezonderd. De informatie was voornamelijk afkomstig uit de media. Ook is informatie verkregen via LTO, agrarisch adviseurs, GLB Pilots en in iets mindere mate via agrarische collectieven. Boeren zijn zoekende naar informatie en vinden het moeilijk om uit de vele en diverse bronnen een duidelijke lijn te halen.

Bij het uitvoeren van de praktijktoets is gebleken dat de informatievoorziening richting boeren veel tijd en aandacht vraagt. Vooraf was informatie toegestuurd welke ten dele gelezen werd. Toelichting was in alle gevallen nodig. Het scenario is complex om uit te leggen, hierdoor worden sommige elementen snel verkeerd geïnterpreteerd en ontstaat er een ander beeld over de wijzigingen dan hoe ze beoogd zijn. Het merendeel van de boeren wil graag tijdig geïnformeerd worden om zich voor te kunnen bereiden, slechts een klein deel geeft aan wel af te wachten wat er in 2023 ligt. Het is daarom belangrijk tijdig te beginnen met informatievoorziening, zowel over de regelgeving en voorwaarden als het uitvoeringsmodel. Deze zijn voor een succesvolle implementatie van het toekomstig GLB onlosmakelijk met elkaar verbonden. In de praktijktoets is gebleken dat wanneer het systeem wordt getoetst tegen de achtergrond van het huidige uitvoeringsmodel dat gericht is op controle, je een ander gesprek en houding krijgt dan wanneer je dit bespreekt binnen de context van een uitvoeringsmodel dat uitgaat van waarnemen, adviseren, registreren en waarderen.

3.3 Belang GLB voor inkomen boer

De basisinkomenssteun is voor 80 van de 102 individuele deelnemers aan de praktijktoets een belangrijk tot heel belangrijk deel van het inkomen. Dit geldt voornamelijk voor de akkerbouw,

melkveehouderij, vleesveehouderij en schapenhouderij. De bedrijven waarvoor de basisinkomenssteun niet of slechts een beetje belangrijk is bevinden zich in de meer hoogsalderende sectoren zoals vollegrondsgroenteteelt en bloembollen en in mindere mate de fruitteelt en sector bomen en vaste planten. Een boer zei hierover: 'Voor hoog-salderende gewassen is de vergoeding kruimelwerk'. Het is daarbij echter niet zo dat dit voor alle boeren binnen de sector geldt. Binnen sectoren is het belang van basisinkomenssteun voor het inkomen divers. Boeren zien liever een hogere prijs voor hun producten vanuit de markt waarin ook de bijdrage aan maatschappelijke doelen wordt betaald dan de steun vanuit het GLB hiervoor. GLB steun maakt het voor veel boeren mogelijk om noodzakelijke investeringen te doen, specifieke bouwplannen te hanteren of saldoschommelingen tussen jaren mee op te vangen. Hier werd door een boer over gezegd: 'Je kan niet groen doen als je rood staat'. Belangrijk aandachtspunt is wie de uiteindelijke ontvanger is van de steun. In het huidige systeem vloeit de basisbetaling en de vergroeningspremie meestal terug naar de eigenaar van de grond, bijvoorbeeld via een verhoogde pachtprijs.

4 CONDITIONALITEIT

4.1 Algemeen

Om in aanmerking te komen voor de basispremie moet voldaan worden aan de verzwaarde conditionaliteit bestaande uit 10 Goed Landbouw en Milieu Conditities (GLMC's). De invulling van deze GLMC's is in het scenario uitgewerkt. De impact van de verzwaarde conditionaliteit werd door boeren met name ervaren bij de volgende drie GLMC's: GLMC 4 bufferstroken, GLMC 8 gewasrotatie en GLMC 9 minimum aandeel landbouwareaal gewijd aan niet-productieve elementen of oppervlakten. Voor een deel van de boeren zou dit extra kosten opleveren wanneer grond uit productie gehaald moet worden voor bufferstroken of niet-productief landbouwareaal, of wanneer rustgewassen in plaats moeten komen van hoog renderende gewassen. Daarnaast speelt mee dat de grondprijzen in veel gebieden hoog zijn. Meedoen aan de conditionaliteit is voor boeren dan ook grotendeels een financiële afweging.

Van de 102 geïnterviewde boeren gaven er 80 aan dat ze voor het bedrag van € 240,-, waar in dit scenario mee is gewerkt, zouden deelnemen aan de basispremie. Voor 36 van deze boeren vergt het geen extra inspanning om aan de conditionaliteit te kunnen voldoen. Het overige deel van de deelnemers die wel mee zouden doen aan de conditionaliteit, zou wel lichte tot zware aanpassingen moeten doen in de bedrijfsvoering. De basispremie is voor hen een te belangrijk deel van het inkomen om niet mee te doen. Meedoen aan de conditionaliteit ziet deze groep dan ook niet als keuze; zij voelen zich gedwongen om hieraan mee te doen omdat ze financieel gezien niet zonder de basispremie kunnen.

22 deelnemers aan de praktijktoets zouden in het voorgelegde scenario niet meedoen met het GLB en daarmee afzien van de basisinkomenssteun. Twee van hen zouden sowieso niet meedoen, voor 20 deelnemers geldt dat de kosten om te voldoen aan de conditionaliteit te hoog zijn ten opzichte van de hoogte van de basispremie. Dit geldt met name voor akkerbouwbedrijven op klei (in relatie tot GLMC 9), bollentelers (in relatie tot GLMC 8), bedrijven in waterrijke gebieden (in relatie tot GLMC 4) en bedrijven met blijvende teelten (in relatie tot GLMC 8 en 9). De verdeling van de bedrijven over de sectoren met het antwoord op de vraag of ze voor € 240,- per hectare zouden deelnemen aan de regeling voor basisinkomenssteun met de voorwaarden als geschetst in het getoetste scenario, is weergegeven in onderstaande tabel. Een aantal bedrijven betreft gemengde bedrijven waardoor de optelling hoger is dan de 102 deelnemers aan de praktijkproef.

Tabel 4.1 Aantal bedrijven per sector dat wel en niet deel zou nemen aan de regeling voor basisinkomenssteun bij het getoetste scenario

<i>Sector</i>	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>	<i>Totaal</i>
<i>Akkerbouw</i>	29	12	41
<i>Fruitteelt</i>	4	1	5
<i>Vollegrondsgroenteteelt</i>	6	1	7
<i>Bomen & vaste planten</i>	2	1	3
<i>Bloembollen</i>	3	1	4
<i>Melkveehouderij</i>	36	6	42
<i>Vleesvee</i>	7	2	9
<i>Anders</i>	10	4	14

Om de basispremie rendabel te maken voor een van de boeren die niet zou deelnemen aan de regeling voor basisinkomenssteun zou deze verhoogd moeten worden naar € 300,- tot € 350,-. Behalve de financiële afweging speelt ook mee dat de boeren niet altijd achter de maatregelen staan. Er is met name weerstand bij de conditionaliteiten waarbij landbouwgrond uit productie gehaald moet worden voor bufferstroken of niet-productief areaal; goede landbouwgrond uit productie halen stuit tegen de borst van de boer, ook in het kader van het wereldvoedselvraagstuk. Sommige boeren gaven aan dat wanneer ze geen GLB-steun meer zouden ontvangen ze nog intensiever zouden gaan telen om het gemis aan inkomsten proberen op te vangen.

Hieronder zullen de aandachtspunten en opmerkingen per conditionaliteit verder worden beschreven.

4.2 Toelichting per GLMC

De tien GLMC's uit het te toetsen scenario zijn voorgelegd aan de deelnemende boeren. Het doel was om op zoek te gaan hoe gemakkelijk of moeilijk zij hieraan kunnen voldoen. Bij een aantal GLMC's zijn er nauwelijks reacties of bevindingen. Deze worden gezien als goed implementeerbaar in de bedrijfsvoering of zijn gelijk aan huidige regelgeving en worden daardoor niet als een verzwa- ring gezien. Voor een aantal GLMC's zijn wel inzichten verkregen over de bereikbaarheid hiervan door boeren en de impact op individuele bedrijven en/of de sector als geheel.

4.2.1 Instandhouding blijvend grasland (GLMC1)

Volgens deze conditionaliteit mag het aandeel blijvend grasland (afgezet tegen het gehele landbouw- areaal op nationaal niveau) niet meer dan 5% dalen ten opzichte van het referentiejaar (2018). In het algemeen gezien waren boeren bang dat als het areaal blijvend grasland afneemt door andere facto- ren zoals woningbouw of de aanleg van wegen (bijvoorbeeld in veenweidegebieden) dit opgelost moet worden door landbouwgrond om te zetten in blijvend grasland en de landbouw dus elders ver- oorzaakte knelpunten op moet lossen. Volgens de deelnemers zou dit niet mogen en zou hier reke- ning mee gehouden moeten worden.

Daarnaast kan het systeem van de eco-regeling volgens boeren een negatief effect hebben op het areaal blijvend grasland. Zo kan met het voorgelegde maatregelenmenu op tijdelijk grasland meer punten en waarde worden gehaald in vergelijking met blijvend grasland. Op blijvend grasland telt de eco-activiteit 'langjarig grasland', en op tijdelijk grasland de eco-activiteiten 'rustgewas' en (meestal) 'meerjarige teelt'. De laatste twee eco-activiteiten leveren in totaal meer punten en waarde op in ver- gelijking met langjarig grasland. In de basis lijkt het systeem met deze eco-activiteiten daarom tegen- strijdig met de doelstelling om blijvend grasland te behouden zoals omschreven in deze conditionali- teit. Wanneer boeren niet genoeg punten halen op de vijf doelen in de schijf van vijf om te voldoen aan de eco-premie, of wanneer boeren meer waarde nodig hebben om te voldoen aan brons/zilver of goud zouden zij er daarom voor kunnen kiezen om blijvend grasland om te zetten in tijdelijk grasland. Uit de praktijktoets is echter gebleken dat melkveehouders vaak relatief gemakkelijk konden voldoen aan de schijf van vijf en voldoende waarde scoorden om de goud-premie te behalen waardoor dit in de praktijk met dit systeem misschien niet vaak zou gebeuren. Echter, wanneer het systeem met pun- ten en waarden anders afgesteld zou worden zou hier opnieuw naar gekeken moeten worden.

Omdat op grasland veel punten gehaald kunnen worden met de eco-activiteiten langjarig grasland, rustgewas en meerjarige teelt zou een ander effect kunnen zijn dat melkveehouders minder geneigd zijn om grasland uit te ruilen met akkerbouwers omdat ze dit nodig hebben om de eco-premie te kun- nen behalen. Op deze manier zou dit de samenwerking tussen akkerbouwers en melkveehouders kunnen belemmeren en daarmee de transitie naar kringlooplandbouw kunnen beperken. Bij het

uitwerken van de bedrijfsplannen is dit niet gebleken bij melkveehouders, zoals eerder gezegd lijken melkveehouders met dit systeem gemakkelijk te kunnen voldoen aan de eco-premie op niveau goud waardoor grondruil tussen akkerbouw en veehouderij misschien niet negatief beïnvloed wordt.

4.2.2 *Passende bescherming van wetlands en veengebieden (GLMC2)*

Om wetlands en veengebieden te beschermen is alleen grasland en natte teelt toegestaan. Deze voorwaarde genereerde wat onrust omdat in dit scenario nog niet duidelijk was om welke gebieden dit precies gaat. De bodemkaart die wordt gebruikt voor de meststoffenwet zou volgens de boeren niet gebruikt moeten worden voor deze conditionaliteit omdat daarin veel grond wordt bestempeld als veengrond terwijl dit in de praktijk gaat om gemengde gronden met verschillende lagen. Er wordt op dit moment aan een kaart gewerkt waarop de wetlands en veengebieden zijn aangegeven waarvoor deze conditionaliteit zou gelden. Boeren willen deze informatie graag snel ter beschikbaar hebben.

4.2.3 *Bufferstroken (GLMC4)*

Ondanks dat de breedte van de bufferstroken in het scenario niet was vastgesteld voor deze conditionaliteit kwamen hier veel opmerkingen over. De uiteindelijke breedte zal worden bepaald in het 7e Nitraat Actie Programma (NAP). De boeren gaven aan dat wanneer de bufferstroken (de bemestingsvrije en teeltvrije zone) breder zouden worden dan volgens de huidige regelgeving verplicht is, dit ten koste zou gaan van landbouwgrond. Dit geldt in alle gebieden. De impact is voor waterrijke gebieden met smalle percelen en veel sloten het grootst. Een breedte van drie meter zou volgens veel boeren te veel zijn. Dit brengt veel inkomstenderving met zich mee, vooral wanneer op deze percelen hoog salderende gewassen worden geteeld zoals bloembollen. Ook werd genoemd dat de grond- en pacht-prijzen erg hoog zijn en dat er daarom het maximale geteeld moet worden. In het geval van bredere bufferstroken zouden boeren in waterrijke gebieden daarom niet aan deze conditionaliteit willen voldoen en afzien van de basispremie; de kosten wegen dan niet op tegen de hoogte van de premie. Boeren zouden graag informatie krijgen over de waterkwaliteit van de sloten in hun gebied. Nu wordt een maatregel voor het gevoel opgelegd voor een doel zonder dat daarbij inzicht is in de werkelijke opgave waaraan zij moeten bijdragen. Wanneer de regels voor bufferstroken vast worden gelegd in de wet in het kader van het 7^e NAP zijn boeren verplicht om zich hieraan te houden. Dit maakt dat voldoen aan deze GLMC dan geen keuze meer is. Er is dan geen sprake meer van verleiding maar van dwang.

4.2.4 *Geen kale grond in de meest gevoelige periode (GLMC7)*

Deze conditionaliteit gaat over de verplichting een groenbemester in te zaaien als deze grond niet in productie is genomen in het groeiseizoen (tussen 31 mei en 31 augustus). Voor de meeste boeren was het geen probleem om aan deze conditionaliteit te voldoen. Hoewel deze conditionaliteit ook bestaat in het huidige GLB gaven boeren aan dat het voor een aantal sectoren en teelten niet haalbaar is. Bij gewassen die vroeg geoogst moeten worden (maar wel na 31 mei) zoals tulpenbollen of juist laat gezaaid moeten worden om tot een goed gewas te komen (zoals tagetes) is deze voorwaarde slecht toepasbaar. Boeren vinden het onduidelijk hoe je deze conditionaliteit zou moeten toepassen bij teelten die na 31 mei gezaaid worden en/of voor 31 augustus geoogst worden. Uitleg en communicatie over deze conditionaliteit is daarom wenselijk. Boeren waarschuwden daarnaast voor kalenderboeren; door wisselende weersomstandigheden is het soms niet gunstig om een gewas voor of na een bepaalde datum te zaaien of te oogsten. Voldoen aan deze voorwaarde kan dan leiden tot opbrengstverlies of slechte landbouwpraktijken zoals onder natte omstandigheden het land op wat een negatief effect heeft op de bodem. Daarnaast werd door boeren gezegd dat het bij sommige

gewassen juist goed is om de bodem tussen twee teelten één maand braak te laten liggen zodat de gewasresten kunnen verwerken en daarna weer een nieuw zaaibed gemaakt kan worden.

4.2.5 Gewasrotatie (GLMC 8)

Deze conditionaliteit leverde bij boeren veel discussie op. In het scenario gold als voorwaarde dat op een perceel bouwland één keer in de vier jaar een rustgewas¹ geteeld moet worden. Uit de gesprekken kwam naar voren dat dit problemen gaf bij sommige teelten. Bedrijven met blijvende of langjarige teelten zoals fruitteelt, boomteelt en bloemeteelt konden hier niet aan voldoen.

Daarnaast leverde deze conditionaliteit, met name voor gespecialiseerde en intensieve akkerbouwbedrijven extra kosten op ten opzichte van de huidige bedrijfsvoering doordat rustgewassen in plaats moeten komen van hoger salderende gewassen. Volgens sommige boeren is de grondprijs of huurprijs te hoog om hierop rustgewassen te kunnen telen die in het algemeen een laag saldo hebben. De voorwaarde om één keer in de vier jaar een rustgewas te telen zou volgens een aantal boeren daarom een groot effect hebben op het inkomen. Dit gold bijvoorbeeld voor boeren die intensief aardappelen telen.

Omdat voor deze conditionaliteit wordt gekeken naar gewasrotatie op perceelsniveau levert dit volgens boeren moeilijkheden op in relatie tot grondruil en het (ver)huren van grond en heeft het ook invloed op pachtprizen die zullen stijgen. Bij grondruil is het in de praktijk de vraag wie deze percelen opgeeft: de gebruiker of de eigenaar. Beide hebben een belang om het perceel op te geven in het jaar waarin er een rustgewas geteeld wordt. Wanneer iemand de grond verhuurt is er daarnaast geen invloed op wat hier geteeld gaat worden. De verhuurder zou in dat geval voorwaarden aan de pacht moeten stellen. Aan de andere kant heeft degene die de grond huurt geen invloed op wat er de overige jaren op deze percelen geteeld wordt. Investerings- en duurzame maatregelen zien boeren dan misschien ook niet terug. Een boer maakte hierover de opmerking: 'Wij huren veel land, dus het heeft geen zin om investeringen te doen die je niet terugkrijgt'. Door grondruil en het verhuren van percelen is het voor boeren moeilijk om te monitoren en te controleren welke gewassen de afgelopen jaren op een perceel hebben gestaan. Het in een simulatietool voor de eco-regeling inzichtelijk maken van teelten op percelen in voorgaande jaren en de mogelijkheden voor komende jaren kan boeren helpen bij het plannen. Boeren geven om bovenstaande redenen aan dat ze moeilijk aan deze conditionaliteit kunnen voldoen. Daarnaast was voor een deel van de boeren niet duidelijk of gewasrotatie op perceels- of bedrijfsniveau gemonitord gaat worden. Tijdige informatievoorziening en communicatie over de regeling is hier gewenst.

In het scenario is gewerkt met een beperkt aantal gewassen die ingezet mogen worden als rustgewas. Een aantal boeren vonden deze lijst te beperkt en vonden dat de gewassen als tagetes, mais en verschillende soorten groenbemesters, zoals bladrammenas en Japanse haver, ook meegeteld zouden moeten worden als rustgewas. Boeren vonden dat mais ook meegeteld zou moeten worden als rustgewas omdat dit een grassoort is en er voor de teelt minder bewerkingen nodig zijn in vergelijking met grasland wat een aantal keer in het groeiseizoen gemaaid moet worden. Wanneer mais niet meegeteld als rustgewas gaven boeren aan dat dit ten koste zou gaan van hun areaal (blijvend) grasland omdat ze dan op een graslandperceel mais zouden gaan telen om hun rantsoen op niveau te houden. Hierdoor komen ze vervolgens in de knel met het voldoen aan de derogatienorm.

Wanneer tagetes als rustgewas zou meetellen zou dit voor aardappeltelers een mogelijkheid geven om aan deze conditionaliteit te voldoen omdat deze ook ingezet kunnen worden voor de bestrijding van aaltjes. In het algemeen zouden boeren graag meer informatie krijgen over hoe de lijst met rustgewassen is samengesteld en waarom bepaalde gewassen wel of niet meetellen.

¹ De lijst met rustgewassen is in het getoetste scenario dezelfde als de lijst met rustgewassen opgenomen bij eco-activiteit 1 in bijlage 2.

4.2.6 Minimum landbouwareaal gewijd aan niet-productieve elementen op oppervlakten (GLMC 9)

In het scenario is opgenomen dat 5% van het areaal landbouwgrond gewijd moet zijn aan niet-productieve elementen zoals landschapselementen (sloten/bomen/heggen etc.), groene braak, akkerranden of vanggewassen die minimaal 6 maanden en tot minimaal 1 maart blijven staan (de oppervlakte van vanggewassen telt mee met een factor van 0,3). Zoals eerder genoemd is het algemene beeld dat boeren vonden dat deze conditionaliteit te veel ten koste gaat van productieve grond. Een aantal boeren gaf aan dat ze veel grond uit productie zouden moeten halen om hieraan te kunnen voldoen en daarom af zouden zien van de basispremie. Op basis van de rekentool zou echter slechts 7% van de boeren (5 van de 69 bedrijven) deze conditionaliteit niet kunnen invullen op het bedrijf. Daarentegen geeft 20% van de deelnemers aan geen gebruik te maken van GLB steun indien ze moeten voldoen aan het totaal aan voorwaarden uit de conditionaliteit. In de motivatie zijn de voorwaarden gekoppeld aan GLMC 9 daarbij vaak als reden genoemd.

Bedrijven waar de GLMC niet uitvoerbaar is zijn voornamelijk akkerbouwbedrijven op kleigrond. Boeren gaven aan dat vanggewassen op kleigrond niet voor een periode van 6 maanden kunnen blijven staan omdat de grond in het najaar klaargemaakt moet worden voor de volgende teelt. De boeren die volgens de rekentool wel aan deze conditionaliteit konden voldoen vulden dit in met sloten, houtige elementen (e.g. bomen/heggen) en vanggewassen (voor een periode van 6 maanden tot 1 maart). Vanggewassen zijn ingezet door 23 van de 69 bedrijven met een oppervlakte tussen de 1 en 8 ha (die meetellen met een factor van 0,3). Ondanks dat dit geen groot oppervlakte is zetten boeren deze maatregel wel in om aan deze conditionaliteit te voldoen, bijvoorbeeld als ze net niet genoeg landschapselementen hebben om de 5% niet productief areaal te halen. Een aantal fruittelers en boomkwekers konden ook moeilijk aan deze conditionaliteit voldoen. Om de conditionaliteit te behalen zou dit in sommige gevallen ten koste moeten gaan van boomgaarden die volgens de fruittelers juist een bijdrage leveren aan het vastleggen van CO₂. Een fruitteler zei over: 'De kleinschalige manier van boomteelt en fruitteelt is al heel duurzaam dus dat zou gewaardeerd moeten worden'.

Daarnaast hadden boeren veel vragen over welke elementen meegeteld mogen worden en met welk oppervlakte. Bij sloten was bijvoorbeeld de vraag welke sloten meetellen en hoe je de oppervlakte hiervan bepaald. Moet er bijvoorbeeld water in staan en wat doe je met een sloot die ligt op de grens met de buurman? Daarnaast waren er regionale verschillen omdat de aanwezigheid van sloten erg verschilt per gebied en het eigendom en gebruik van sloten erg verschilt per waterschapsgebied. In Zeeland zijn bijvoorbeeld alle sloten in het beheer van het waterschap, waardoor de boer deze niet mee kan tellen voor de conditionaliteit. Voor individuele bomen mocht in dit scenario een oppervlakte meegeteld worden van 1m² wat boeren een klein oppervlakte vinden in relatie tot het onderhoud en de belemmering die het vormt bij landbouwactiviteiten. Het bepalen van de oppervlakte en het intekenen van landschapselementen kan volgens de boeren erg veel tijd kosten waardoor zij graag zien dat dit van tevoren ingetekend wordt op een kaart. Een boer drukte dit als volgt uit: 'Ik ben boer en geen tekenaar'. Hier wordt op dit moment door RVO aan gewerkt, boeren voorzien nog wel de nodige discussies over de begrenzingen van landschapselementen. Het is dus zaak om hierover tijdig te communiceren en af te stemmen met boeren.

Een ander effect zou kunnen zijn dat boeren grond met landschapselementen erbij proberen te huren om aan deze voorwaarde te voldoen. Er ontstaat dus mogelijk ruilhandel om landschapselementen. In dat geval voldoen zij wel op papier maar verandert er in de praktijk niks. Wie het bezit of het gebruik heeft over de grond en de landschapselementen is dus een belangrijk punt in relatie tot deze conditionaliteit.

5 ECO REGELING

Het scenario voor de invulling van het grondgebonden GLB en in het bijzonder de eerste pijler, met daarin een nieuw systeem voor de eco-regeling, de instellingen van dit systeem (sturingselementen: punten en waarden) en de inhoud (eco-activiteiten) is met behulp van een rekentool uitvoerig getest. Hoewel binnen de praktijktoets 50 bedrijfsplannen waren voorzien, zijn er 69 opgesteld. Het bleek voor veel boeren en adviseurs niet mogelijk om zonder rekentool goed met elkaar in gesprek te komen over het scenario dat voorlag in de praktijktoets. Dat had meerdere oorzaken, beperkte informatievoorziening over de wijzigingen in het toekomstig GLB, het nog niet volledig in detail uitgewerkte scenario en bovenal de complexiteit van het systeem. De complexiteit wordt veroorzaakt door de verschillende knoppen waaraan gedraaid kan worden in het systeem (schijf van vijf en waarderingsniveaus brons, zilver en goud), de onderlinge relaties tussen de verschillende lagen; conditionaliteit, eco-regeling en ANLB en de voorwaarden die gekoppeld zijn aan eco-activiteiten.

Voor 42 van de 69 bedrijven waarvoor een bedrijfsplan is uitgewerkt is het mogelijk gebleken om het minimum aantal punten te scoren voor deelname aan de eco-regeling. Vrijwel al deze bedrijven hadden voldoende waarde van de uit te voeren activiteiten voor een uitbetaling op 'goud' niveau. Belangrijkste overwegingen voor de keuze van eco-activiteiten zijn de inpasbaarheid in de bedrijfsvoering (93 van de 102 deelnemers) en de vergoeding (67 van de 102 deelnemers). Het maatschappelijk belang of andere overwegingen spelen een kleinere rol (respectievelijk 34 en 31 van de 102 deelnemers). Uiteindelijk zal voor de meeste boeren die nu nog niet voldoen aan de voorwaarden voor de eco-regeling, deelname aan de eco-regeling een rekensom worden met een vergelijking tussen de kosten en baten. Een boer zei hierover: Het is gewoon een rekensommetje, het moet rendabel zijn en aan de andere kant moet het systeem niet te moeilijk zijn om het aan te vragen vanwege hoge administratieve lasten'. Deze rekensom zal niet helemaal doorslaggevend zijn. De GLB steun is voor veel boeren een aanzienlijk deel van het inkomen (zie paragraaf 3.3). Zij zullen zich genoodzaakt voelen om toch activiteiten uit te voeren en dit voelen als dwang. Een boer formuleerde dit als volgt: 'Je wordt gedwongen om meer te doen want we hebben de premie nodig; het is gewoon een machtsmiddel'. Indien er enige financiële ruimte is om niet deel te hoeven nemen aan de eco-regeling (of daarvoor al aan de conditionaliteit) zal de deelnamebereidheid afnemen. Oorzaken zijn een te complex systeem met gevoelsmatige risico's die mede door de complexiteit niet te overzien zijn en het sterker wordende gevoel niet meer aan het stuur te zitten op het eigen bedrijf. Boeren vrezen dat zij eco-activiteiten moeten uitvoeren die niet passen bij hun ondernemerschap en/of bedrijfsvoering omdat zij op een van de doelen misschien nog enkele punten missen. Naast bovenstaande afwegingen om mogelijk niet deel te nemen spelen ook afwegingen om dit wel te doen. Veel boeren zijn intrinsiek gemotiveerd en willen bijdragen aan duurzaamheidsdoelen. Daarnaast voert een deel van de geïnterviewde boeren op dit moment ook al maatregelen uit die nu in principe niet worden vergoed, maar wel in het keuzemenu staan. Uit de praktijktoets is gebleken dat het scenario op een aantal punten bijstelling vraagt om boeren te verleiden deel te nemen aan de eco-regeling. Voor extensieve bedrijven die ruimschoots voldoen aan de voorwaarden voor het goud-niveau en biologische bedrijven die in het scenario ook standaard op goud-niveau worden beloond geeft dit systeem ook geen verleiding om meer te doen. De inspanningen die deze bedrijven doen worden in dit scenario wel meer beloond dan in het huidige systeem omdat de basispremie in combinatie met de eco-premie op goud-niveau hoger is dan wat zij nu aan GLB-steun ontvangen.

5.1 Schijf van vijf en medaillesysteem

5.1.1 Scores op basis van het getoetste scenario

Het scoren van voldoende punten voor de vijf doelen uit de schijf van vijf om aan de eco-regeling deel te kunnen nemen bleek voor 42 van de 69 bedrijven waarvoor een bedrijfsplan is uitgewerkt mogelijk op basis van het getoetste scenario. Voor 27 bedrijven bleek dit niet mogelijk. Een overzicht van de behaalde niveaus is per sector weergegeven in onderstaande tabel. De sectorindeling wijkt hier af van de indeling in hoofdstuk 1. Dit komt doordat bedrijven meerdere sectoren waarin ze actief zijn konden aangeven.

Tabel 5.1 Score op het puntensysteem bij deelnemers praktijktoets

Niveau	Niet voldaan	Brons €124/ha	Zilver €154/ha	Goud € 185/ha	Totaal
Akkerbouw	8			8	16
Akkerbouw Bloembollen	1				1
Akkerbouw Vleesvee	1				1
Akkerbouw Fruitteelt				2	2
Akkerbouw Melkveehouderij	1				1
Akkerbouw Varkenshouderij	2			1	3
Akkerbouw Vollegrondsgroente				1	1
Akkerbouw Vollegrondsgroente Snijheesters	2				2
Bloembollen	1				1
Bomen & Vaste planten Laanboomteelt				1	1
Bomen & Vaste planten Vleesvee	2				2
Fruitteelt				1	1
Melkvee	2	1	1	17	21
Melkveehouderij	2			1	3
Melkveehouderij Akkerbouw				1	1
Melkveehouderij Vleesvee	1			2	3
Schapenhouderij			1	1	2
Vleesvee Loonwerk	2				2
Vollegrondsgroente	2			3	5
Overig					
Totaal	27	1	2	39	69

In tabel 5.2 zijn de minimale, maximale en gemiddelde scores van de 42 bedrijven die kunnen voldoen aan de normen van de schijf van vijf, uitgedrukt in percentages ten opzichte van de norm weergegeven.

Tabel 5.2 Puntenscores ten opzichte van de norm (uitgedrukt in %) door deelnemers die voldoen aan de schijf van vijf

Doel	Min % score t.o.v. doel	Max % score t.o.v. doel	Gemiddeld % score t.o.v. doel
Klimaat	104%	211%	151%
Bodem	353%	896%	568%
Water	103%	414%	279%
Landschap	123%	356%	270%
Biodiversiteit	101%	515%	176%
Waarde beheer t.o.v. <u>goud</u> niveau	75%*	909%	271%

* 3 bedrijven scoorden minder dan 100% aangezien zij in de categorie brons (1 bedrijf) en zilver (2 bedrijven vielen)

Voor 26 bedrijven bleek het niet mogelijk om op alle vijf de doelen uit de schijf van vijf voldoende punten te halen. Een bedrijf had wel voldoende punten, maar onvoldoende waarde om te voldoen aan het niveau 'brons'. In onderstaande tabel is per doel het aantal bedrijven dat het doel niet gehaald heeft opgenomen met daarbij de minimale, maximale en gemiddelde scores van deze bedrijven, uitgedrukt in percentages ten opzichte van de norm. Daarnaast is berekend welke waarden zij behaalden met de gekozen eco-activiteiten en of zij daarmee in aanmerking zouden komen voor een brons, zilver of goudpremie indien ze wel voldoende punten op alle doelen van de schijf van vijf zouden halen. Een fruitteeltbedrijf waar een keukentafelgesprek heeft plaatsgevonden heeft aangegeven niet aan de eco-regeling deel te kunnen en willen nemen. Deze fruitteeler heeft geen maatregelen gekozen waardoor alle doelen op 0% scoorden. Dit bedrijf is in onderstaande gegevens buiten beschouwing gelaten. Onderstaande gegevens zijn derhalve gebaseerd op een groep van 26 bedrijven waarvoor wel een bedrijfsplan voor de eco-regeling is uitgewerkt.

Tabel 5.3 Aantal deelnemers dat een doel uit de schijf van vijf niet haalde en minimale maximale en gemiddelde score van deze bedrijven ten opzichte van de norm

Doel	Aantal bedrijven doel niet gehaald (van de 26)	Min % score t.o.v. doel indien niet gehaald	Max % score t.o.v. doel indien niet gehaald	Gemiddeld % score t.o.v. doel
Klimaat	18	0%	95%	53%
Bodem	4	33%	78%	53%
Water	8	0%	93%	43%
Landschap	6	19%	70%	44%
Biodiversiteit	16	17%	96%	60%
Waarde beheer onvoldoende voor <u>brons</u> en <u>zilver</u> niveau	6	16%*	1004%*	366%*
Waarde beheer onvoldoende voor <u>goud</u> niveau	7	11%*	673%*	295%*

* Waardes op basis van alle 26 bedrijven die onvoldoende punten scoorden om aan de voorwaarden voor de eco-regeling te voldoen.

Uit bovenstaande gegevens blijkt dat 26 van de in totaal 69 bedrijven waarvoor een bedrijfsplan is opgesteld op tenminste een doel de norm voor de eco-regeling zoals deze gesteld is in het te toetsen scenario niet haalt. Het aantal doelen dat deze 26 bedrijven haalt is in onderstaande tabel weergegeven.

Tabel 5.4 Aantal gehaalde doelen bij bedrijven die niet voldoen aan de schijf van vijf

<i>Aantal doelen gehaald</i>	<i>Aantal bedrijven (van de 26)</i>
0	4
1	2
2	2
3	5
4	13

In het scenario tellen de doelen klimaat en biodiversiteit het zwaarst met elk 35% van het minimale totaal te behalen punten. Dit is terug te lezen in de gegevens. De marges bij de bedrijven die wel aan de norm voldoen zijn voor deze twee doelen het kleinst. Het zijn ook de doelen die het vaakst niet gehaald worden.

Uit een diepere analyse blijken duidelijke sectorale verschillen. In grote lijnen zijn melkveehouderijbedrijven in staat om voldoende punten te scoren voor de eco-regeling. Circa 80% van het aantal bedrijven uit de praktijktoets dat niet kan voldoen aan de normen van de schijf van vijf is een akkerbouwbedrijf, of een gespecialiseerd bedrijf dat gebruik maakt van bouwland, zoals bollenteelt, vollegrondsgroenteteelt, fruitteelt, boomteelt of een gemengd bedrijf. Van de deelnemende bedrijven uit deze sectoren kon circa 50% niet voldoen aan tenminste een van de normen voor het minimum te behalen aantal punten per doel. Vleesveehouderijen en schapenhouderijen die veelal gebruik maken van natuurgrond of tijdelijk grond in gebruik hebben van andere sectoren kunnen slecht uit de voeten met een grondgebonden systeem als de eco-regeling voor waardering van hun inzet op de maatschappelijke doelen aangezien zij de gronden vaak niet op kunnen geven voor gebruik. Deze sectoren geven de voorkeur aan andere GLB instrumenten. Deze zijn niet in de praktijktoets onderzocht.

Zowel uit de analyse van de opgestelde bedrijfsplannen als de evaluatie met de bedrijfsadviseurs blijkt dat het voor veel boeren een behoorlijke stap is om aan de voorwaarden voor de conditionaliteit te kunnen voldoen en vervolgens om aan de normen voor de schijf van vijf te voldoen. De waarde van de uit te voeren eco-activiteiten voor de bedrijven overtreft vaak ruimschoots het 'goud' niveau, ook voor de bedrijven die niet het minimum aantal punten op elk van de vijf schijven haalt. Slechts 1 van de 42 bedrijven die voldoende punten over de gehele schijf van vijf scoorde zou een uitbetaling op niveau 'brons' krijgen en 2 bedrijven op het niveau 'zilver'. 39 bedrijven zouden op 'goud' niveau uitbetaald krijgen. Er was slechts een bedrijf dat onvoldoende waarde van activiteiten had, maar wel de doelen haalt. Dit betreft een bedrijf met veel agrarisch natuurbeheer dat met ANLB maatregelen de punten voor de eco-regeling scoort en de uitbetaling krijgt vanuit het ANLB.

5.1.2 Verhouding vergoeding en waarde van beheer

Zodra boeren voldoende punten hebben gehaald op de schijf van vijf hebben zij vrijwel altijd voldoende waarde aan maatregelen voor het beloningsniveau 'goud'. Gemiddeld genomen leveren boeren en tuinders die kunnen voldoen aan de schijf van vijf, 2,7 keer de waarde om de uitbetaling EU conform te kunnen verantwoorden op basis van een berekening van maximaal gedeelde inkomsten en betaling voor bovenwettelijke prestaties. Echter, de inspanningen voor de eco-activiteiten zijn niet allemaal extra inspanningen ten opzichte van de huidige bedrijfsvoering. Sommige boeren geven aan

dat ze al veel van de activiteiten nu ook verrichten zonder daarvoor een eco-premie te ontvangen. Uit de praktijktoets kan niet geconcludeerd worden of de berekende vergoeding (op brons, zilver of goud niveau) het deel dat boeren extra doen ten opzichte van de huidige bedrijfsvoering vergoed op basis van gedeerde inkomsten en bovenwettelijke activiteiten. Wat wel geconcludeerd kan worden is dat van de 27 bedrijven die niet voldoen aan de normen voor de schijf van vijf konden er 21 activiteiten nemen met voldoende onderbouwing van de waarde voor het brons niveau op basis van een berekening van maximaal gedeerde inkomsten en betaling voor bovenwettelijke prestaties. Voor 20 van hen was er zelfs voldoende onderbouwing om aan het 'goud' niveau te voldoen. Zij krijgen bij dit scenario desondanks geen eco-premie uitbetaald. Dit werkt voor veel boeren demotiverend. Bij de overige 6 bedrijven was de waarde lager dan het brons-niveau.

5.1.3 Voorzichtig optimisme mits bijstelling

Boeren zijn voorzichtig positief en optimistisch over het systeem mits het nog wordt bijgesteld. De huidige instelling van het systeem levert nog niet de stimulans op voor veel boeren om zich meer in te zetten voor stimuleren van klimaat, bodem, water, biodiversiteit en landschap. Stimuleren is goed, maar de normen moeten wel bereikbaar zijn en de onderlinge stappen tussen de niveaus moeten prikkelen om een stap hoger te komen. Met de instellingen uit het getoetste scenario is de eerste stap, het halen van de conditionaliteit voor veel boeren al een forse stap. Vervolgens is de stap om voldoende punten te halen om eco-premie te kunnen verzilveren ook weer een grote. De onderlinge verschillen tussen het brons, zilver en goud niveau vinden boeren te klein om prikkelend te zijn om meer activiteiten te gaan ondernemen om onderscheid te laten maken in keuzes. Doordat het met het scenario dat voorlag in de praktijktoets voor veel boeren moeilijk bleek om voldoende punten te scoren om aan de normen voor alle vijf doelen uit de schijf van vijf te voldoen en vervolgens eenvoudig was om voldoende waarde te scoren voor het goud niveau kan op basis van de praktijktoets niets geconcludeerd worden over de vraag of boeren bereid zijn een stapje extra te doen voor een hogere beloning per hectare om een volgend niveau te halen. Op basis van de reacties van boeren is dit wel de verwachting bij boeren die nu ook al activiteiten ondernemen zonder dat hier een vergoeding tegenover staat. Een paar relatief kleine aanpassingen bij deze boeren kan een fors hoger hectarebedrag betekenen. Bij boeren die al flinke aanpassingen moeten doen om het 'brons' niveau te halen zal de bereidheid om nog een stapje hoger te gaan minder zijn.

Een veel gehoorde wens is het verlagen van de instapeisen om deel te kunnen nemen aan de eco-regeling om van daaruit de stappen naar zilver meer onderscheidend te laten zijn.

Veel boeren halen wel voldoende punten op drie of vier van de doelen uit de schijf van vijf en voeren ook ruim voldoende activiteiten uit voor de waarde van minimaal het brons niveau. Zij krijgen desondanks geen eco-premie uitbetaald. Dit werkt voor hen demotiverend en voelt voor boeren als een onderwaardering voor datgene dat ze wel doen. Ze zijn van mening dat alle bovenwettelijke activiteiten die bijdragen aan de maatschappelijke doelen beloond dienen te worden.

5.1.4 Garanties vooraf

Vrijwel alle boeren die in de praktijktoets voldoende punten halen op alle doelen om in aanmerking te komen voor de eco-premie vallen qua waarde in het niveau 'goud'. De basispremie en eco-premie bedraagt voor hen gezamenlijk € 425,- per hectare. Dat is fors meer dan de huidige premie en past niet in de Nationale enveloppe wanneer veel boeren deelnemen en 'goud' scoren. Boeren maken zich zorgen over de wijze van begroten en vragen zich af of de overheid de hoogte van het hectarebedrag voor de eco-premie kan garanderen. Immers, pas achteraf is exact bekend over hoeveel hectares een eco-premie op respectievelijk brons, zilver en goud niveau betaalt dient te worden. Garantie op

de hoogte van het hectarebedrag, zowel voor de basispremie als de eco-premie per niveau, is essentieel. Boeren plannen en begroten hun activiteiten hierop. Zij maken de kosten voor de uitbetaling en willen daarom vooraf weten wat ze daarvoor vergoed krijgen. Ook voor het vertrouwen van de boer in de overheid en het systeem voor eco-regelingen is het essentieel dat de waarde waarvoor een boer opteert gegarandeerd is. Daarnaast vragen boeren zich af hoelang dit systeem blijft bestaan. Sommige eco-activiteiten vragen investeringen van de boer (zoals strokenteelt) en wanneer de regeling snel wordt veranderd loont het voor boeren niet om hier in te investeren.

5.1.5 Punten- en waardetoekenning eco-activiteiten

Met uitzondering van de score op biodiversiteit van een beperkt aantal eco-activiteiten zijn er 1, 2 of 3 punten per hectare per doel te verdienen. Boeren vragen om de onderbouwing van deze puntentoekekenning. Ze vragen zich af of een hectare van activiteit A met twee punten voor doel 1 evenveel bijdraagt aan hetzelfde doel als activiteit B met eveneens twee punten per hectare voor datzelfde doel. Dit speelt ook tussen verschillende doelen waarbij de vraag vooral is of er geen appels met peren worden vergeleken. Het totale aantal te scoren punten blijft door een reikwijdte van 1 tot 3, met uitzondering van een aantal maatregelen voor biodiversiteit, vrij laat waardoor de normen per doel niet gehaald worden.

Daarnaast vragen boeren om de onderbouwing van de waarde van de maatregelen. De visie op de hoogte van de waarde van maatregelen is erg divers. Voor sommige boeren is deze ruimschoots kostendekkend, voor anderen juist het tegenovergestelde. Een aantal van de activiteiten die boeren in hun bedrijfsplan voor eco-activiteiten hebben opgenomen voeren zij nu ook al uit. De vergoeding die daar dan tegenover komt te staan wordt dan gezien als beloning voor de manier van werken, ondanks dat ze nu ook de hectarepremie krijgen zonder dat daarvoor aan de voorwaarden voor de eco-regeling voldaan moet worden.

Hoewel de vraag niet expliciet gesteld is, is het niet de verwachting dat boeren die ruimschoots het minimum aantal punten en de waarde voor 'goud' hebben gehaald minder gaan doen. Er lijkt daarmee dus geen sprake van een perverse prikkel.

5.2 Regionalisatie

Het scenario dat in de praktijktoets is getoetst was landelijk uniform met uitzondering van een differentiatie in het vergoedingenniveau voor enkele eco-activiteiten naar bodemtype. Een van de besproken thema's in de keukentafelgesprekken en interviews is of een meer geregionaliseerde aanpak en invulling van de eco-regeling beter zou aansluiten bij de praktijk. Regionalisatie kan op drie manieren, op gewichtsverdeling over de doelen binnen de schijf van vijf, de keuzemogelijkheden in het activiteitenmenu en het vergoedingenniveau. Boeren zijn verdeeld in hun mening over regionalisatie. Dat geldt voor alle drie mogelijkheden. Er is een lichte voorkeur voor regionalisatie. De boeren die positief staan tegenover regionalisatie benadrukken vooral dat de regionale verscheidenheid in grondprijzen, kostprijzen, opgaven en mogelijkheden op het agrarisch bedrijf daarmee beter tot zijn recht komt. Hierdoor komt er meer gelijkheid in de impact van de eco-regeling over de verschillende regio's, kunnen middelen doelgerichter ingezet worden en sluit de regeling beter aan bij de specifieke agrarische praktijk. Zij geven echter ook aan dat regionalisatie niet mag leiden tot verdere complexiteit en hogere administratieve en uitvoeringslasten. De boeren die regionalisatie geen goed idee vinden, hebben hiervoor enkele bezwaren. Zij zijn veelal van mening dat de inspanning ongeacht de locatie gelijk is en deze dus ook op een gelijk niveau gewaardeerd moet worden. Bij elke vorm van regionalisatie worden er een of meerdere extra variabelen toegevoegd aan het systeem waardoor de complexiteit,

of tenminste de mate waarin deze ervaren wordt, toeneemt. Daarnaast geldt voor alle drie mogelijke regionalisaties dat er sprake is van begrenzingen. Dit geeft veel ruimte voor discussies. Regionalisatie van de gewichtsverdeling binnen de schijf van vijf zorgt voor een knelpunt bij bedrijven die grond in meerdere regio's in gebruik hebben. Ook mogelijke samenwerking tussen bedrijven in de eco-regeling kan door regionalisatie van de gewichtsverdeling bemoeilijkt worden.

Ten aanzien van de samenstelling van het keuzemenu geven veel boeren aan dat het belangrijk is dat er voor iedereen voldoende keuzemogelijkheden in het menu zitten. Regionalisatie met uitsluiting van maatregelen is daarvoor niet noodzakelijk. Bij een menu met voldoende maatregelen kiezen boeren zelf wel de maatregelen die voor hun gebied relevant zijn en in hun situatie inpasbaar zijn is de verwachting.

5.3 Relatie eco-regeling met andere lagen in groene architectuur

De eco-regeling heeft als tweede laag binnen de groene architectuur zowel verbindingen met de conditionaliteit als met het ANLb. Deze verbindingen zorgen enerzijds voor flexibiliteit en keuzemogelijkheden voor boeren. Anderzijds zorgen de verbindingen mede voor de complexiteit van het systeem. In deze paragraaf een toelichting op de ervaringen uit de praktijktoets met betrekking tot de verbindingen tussen de verschillende lagen.

5.3.1 Conditionaliteit en eco-regeling

Binnen het scenario zijn er een aantal eco-activiteiten die ook meetellen om te voldoen aan de GLMC's 4 (bufferstrook) en 9 (5% areaal bouwland inrichten als niet productief). Dit zijn eco-activiteiten 6, 16, 17, 18 en 19. De basisprincipes dat in de eco-regeling niet betaald mag worden voor wettelijke activiteiten en er ook geen sprake mag zijn van dubbele betaling, zijn heel helder. De exacte toepassing hiervan zorgt wel voor de nodige onduidelijkheid en vragen. Dit komt doordat er door de toepassing van deze basisprincipes meerdere varianten mogelijk zijn. In het scenario zijn de volgende voorwaarden gehanteerd:

- eco-activiteiten 16 en 18¹ (Heg, haag struweel en Ecologisch schonen) tellen volledig (punten en waarde) mee voor de eco-regeling en tellen mee voor de invulling van GLMC 4 en 9;
- alleen de punten van eco-activiteit 17 (Landschapselementen hout) tellen mee voor de eco-regeling, hieraan is voor de eco-regeling geen waarde gekoppeld. Wel telt het areaal landschapselementen mee voor de invulling van GLMC's 4 en 9;
- het volledige areaal eco-activiteit 19 (groene braak) dat mee mag tellen voor GLMC 4 en 9 mag meetellen voor de punten in de eco-regeling. Alleen de waarde van het deel dat extra geleverd wordt boven op de vereisten uit de conditionaliteit, dus bredere bufferstroken en/of meer groene braak, mag ook meetellen voor de waarde in de eco-regeling.

Activiteiten die worden uitgevoerd als onderdeel om te voldoen aan een van de GLMC's, zoals GLMC 9, leveren dus wel punten op voor de schijf van vijf, maar dragen niet bij aan de verantwoording van het subsidiebedrag. Hiermee ontstaat wel de beoogde flexibiliteit in de eco-regeling. Dit wordt door boeren ook gewaardeerd. Gekeken is echter dat doordat op meerdere manieren aan de voorwaarden voor GLMC 9 voldaan kan worden, de boer onvoldoende zicht heeft op hoe hier invulling aan gegeven wordt. Het systeem rekent wel op de voor de boer meest gunstige manier, maar maakt niet inzichtelijk door middel van welke activiteiten aan GLMC 9 wordt voldaan. De onduidelijkheden kunnen ondervangen worden met behulp van goede informatievoorziening, onder ander in de simulatietool

¹ Een overzicht met eco-activiteiten is opgenomen in bijlage 2

voor de eco-regeling, vergelijkbaar met de informatie -i-tjes zoals in de systemen voor belastingaangifte van de belastingdienst. Vanwege de complexiteit van het scenario is het voor boeren essentieel dat alle interacties tussen de verschillende lagen zichtbaar zijn in een simulatietool.

Een ander aspect dat het geheel onoverzichtelijker maakt is het verschil in gewascodes die onder percelen die voor GLMC 9 als braak worden aangemeld en percelen die voor eco-activiteit 19, groene braak worden aangemeld.

5.3.2 Eco-regeling en Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb)

De focus van deze praktijktoets lag met name op het toetsen van het beleidsvoornemen ten aanzien van de GLMC's en de eco-regeling; de wisselwerking met het ANLb is daarbij beperkt aan bod gekomen. In de vragenlijst, had 1 vraag specifiek betrekking op het ANLb. Een aantal van de gesprekken is gevoerd door coördinatoren van agrarische collectieven. Zij hebben specifiek gekeken naar de relatie met het ANLb. Dit is in de evaluatie met de adviseurs ook besproken. In het scenario was alleen rekening gehouden met de relatie tussen ANLb en de eco-regeling. Veel boeren nemen echter ook deel aan regionale regelingen (gefinancierd door provincie of waterschap) voor groenblauwe diensten. Deze zouden wellicht ook mee kunnen tellen voor de schijf van vijf.

Van de 102 respondenten die de vraag over ANLb hebben beantwoord, hebben er 47 aangegeven ook ANLb op hun bedrijf te hebben. Van die 47 waren er 11 (circa 23%) die naar hun verwachting een deel van hun ANLb zouden moeten opgeven om te kunnen voldoen aan de conditionaliteiten en/of de drempelwaarde van de eco-regeling. Dit zou betekenen dat die hectares uit het ANLb gehaald worden, enerzijds vanwege het verbod op double funding en anderzijds omdat, conform het voorgelegde scenario, activiteiten die onder het ANLb vallen in de ecoregeling alleen mee mogen tellen qua punten en niet qua waarde.

Als bedrijven hectares uit het ANLb moeten halen om in aanmerking te kunnen komen voor de basisinkomenssteun en/of de eco-regeling, zal dat naar verwachting ten koste gaan van de kwaliteit en effectiviteit van het uitgevoerde beheer. Beheer dat wordt uitgevoerd in het kader van het ANLb moet aan zwaardere eisen voldoen dan beheer dat onder pijler 1 valt. De ecoregeling is een generiek instrument met een looptijd van een jaar. Het ANLb is een gebiedsgericht instrument met een looptijd van 6 jaar, waaronder activiteiten vallen die maatwerk en een meerjarige aanpak vereisen en waarvoor regionale coördinatie, begeleiding en sturing noodzakelijk zijn. Door het verschuiven van hectares naar de eco-regeling zullen er naar verwachting gaten vallen in de samenhang van beheerde hectares in de leefgebieden. Collectieven kunnen niet sturen op de situering van eco-activiteiten in samenhang met het ANLb, waardoor ze de kwaliteit van de leefgebieden niet kunnen borgen. Dit knelpunt wordt vooral verwacht in het leefgebied open akker in de akkerbouwgebieden. Het merendeel van de melkveebedrijven heeft voldoende alternatieve mogelijkheden om aan de voorwaarden voor de eco-regeling te voldoen of ziet mogelijkheden op het bedrijf om het resterende ANLb beheer te intensiveren. In die laatste situatie neemt de sturingskracht van een collectief wel af doordat zij niet kunnen sturen op de activiteiten in de eco-regeling.

Het verplaatsen van ANLb hectares naar de eco-regeling zal zich naar verwachting alleen voordoen bij boeren die de norm voor deelname aan de eco-regeling op basis van de waarde voor niveau brons niet halen. Wanneer zij door afscheid te nemen van enkele hectares ANLb beheer op bedrijfsniveau een eco-premie van minimaal € 124,- per hectare kunnen verzilveren concurreert dit met de vergoeding voor de hectares ANLb beheer die zij anders zouden ontvangen. Het loont naar verwachting niet om ANLb hectares op te geven om tot een hoger beloningsniveau binnen de eco-regeling te komen. Het verschil tussen de beloningsniveaus brons, zilver en goud is daarvoor te klein, tenzij het

om grote bedrijven gaat die nog maar een heel klein stapje nodig hebben om in een hoger beloningsniveau terecht te komen. Deze bedrijven hebben echter vaak wel andere opties binnen de eco-regeling.

Verder komt uit de praktijktoets naar voren dat niet-ANLb-deelnemers het als oneerlijk beschouwen dat ANLb-deelnemers in de eco-regeling automatisch punten krijgen toegekend voor ANLb-activiteiten. Dit vloeit deels voort uit het feit dat niet alle boeren mee kunnen doen aan het ANLb. In de praktijktoets is niet onderzocht of/in hoeverre deze automatische toekenning van punten een doorslaggevende factor is in het behalen van de minimale puntenscore door ANLb-deelnemers. Aan de andere kant heeft de praktijktoets ook een voorbeeld opgeleverd waarbij het hebben van veel ANLb beheer een nadeel is. Dit bedrijf haalde wel voldoende punten voor de eco-regeling, maar de activiteiten mochten niet meetellen voor de onderbouwing van de waarde waardoor het brons niveau niet gehaald werd.

5.4 Mogelijke aanpassingen aan het scenario

Tijdens de gesprekken in de praktijktoets zijn diverse opties aan de orde gekomen voor mogelijke aanpassingen aan het scenario om dit beter aan te laten sluiten bij de praktijk. Hieronder worden de opties die aangedragen zijn door boeren besproken, daarbij worden enkele overwegingen van de onderzoekers benoemd.

Door het aantal te behalen punten voor de eco-activiteiten naar boven bij te stellen worden de normen voor de doelen op de schijf van vijf beter bereikbaar. Hier zou dan een wetenschappelijke onderbouwing aan gekoppeld moeten zijn, zodat ook het aantal punten ook een indicatie geeft voor de boer en maatschappij van het doelbereik. Daarnaast zou het voor sturing op doelen goed zijn om de waardering van maatregelen af te stemmen op hun mate van doelbereik. Relatief dure maatregelen met beperkt effect op de doelen worden hierdoor afgeremd en relatief goedkopere maatregelen met relatief veel effect worden dan extra gestimuleerd. In het systeem zit, gezien de grote overwaarde, zelfs op 'goud' niveau, voldoende ruimte om dit mogelijk te maken. Het afstellen van de waarde van eco-activiteiten op de punten en de punten vervolgens op doelbereik heeft als voordeel dat er meer balans komt tussen de vergoeding voor de activiteiten en de uitbetaling op brons, zilver of goud niveau. Daarmee kan mogelijk de met dit medaillesysteem beoogde prikkel om boeren te stimuleren extra activiteiten te ondernemen wel tot stand komen. Echter, het basisprincipe van een vergoeding voor gederfde inkomsten en uitvoeren van bovenwettelijke activiteiten wordt hiermee los gelaten. Dit stuit op bezwaren bij boeren die van mening zijn dat alle bovenwettelijke activiteiten die bijdragen aan maatschappelijke doelen gecompenseerd moeten worden. Boeren hebben echter zelf de keuze uit het maatregelenmenu en mogen dus ook zelf kiezen of ze maatregelen die niet kostendekkend gewaardeerd zijn uit gaan voeren. Zij zullen de rekensom tussen kosten en baten gaan maken en deze meenemen in hun afwegingen. Aangezien veel boeren aangeven voor hun inkomen (groten)deels afhankelijk te zijn van de hectarepremies is deze keuze er alleen wanneer het activiteitenmenu voldoende mogelijkheden biedt met activiteiten die wel kostendekkend gewaardeerd zijn.

Een uitbreiding van het keuzemenu met voornamelijk maatregelen voor de akkerbouwsector is een andere veel gehoorde wens en ook een mogelijkheid om het scenario beter ingesteld te krijgen. Door meer keuzemogelijkheden in het activiteitenmenu die bijdragen aan de doelen worden meer boeren in staat gesteld deel te nemen aan de eco-regeling, zonder dat dit het doelbereik inperkt. Mogelijk levert

dit, door de moeilijker controleerbaarheid van toe te voegen maatregelen, wel hogere uitvoeringslasten op.

Volgens een aantal boeren zou er meer bereikt kunnen worden als boeren zelf kunnen kiezen op welke doelen ze inzetten zodat ze activiteiten kunnen kiezen die passen binnen het bedrijf. Een boer zie hierover: 'Om te kunnen voldoen aan de schijf van vijf haal je de balans uit het bedrijf'. Een mogelijkheid om het scenario bij te stellen die benoemd werd door boeren is dan ook anders inrichten van de schijf van vijf. Dit kan volgens hen op meerdere manieren. Ten eerste door niet de verplichting op te leggen om aan vijf doelen, maar om bijvoorbeeld tenminste aan drie of vier doelen te moeten voldoen. Daar kan de voorwaarde aan gekoppeld worden dat tenminste een van de doelen klimaat of biodiversiteit is. Doordat er voldoende waarde van het beheer in de activiteiten zit, is deze optie vanuit dat perspectief haalbaar. Er is echter minder sterke sturing op het bereiken van alle vijf de doelen. Een variant op deze optie is het koppelen van het medaillesysteem aan het aantal doelen van de schijf van vijf. Voldoen aan drie doelen zou dan volstaan voor het niveau 'brons', vier doelen voor het niveau 'zilver' en vijf doelen het niveau 'goud'. Hierbij geldt wel dat er altijd voldoende waarde van het beheer moet zijn om op het betreffende niveau uit te mogen betalen. Een laatste optie om de schijf van vijf bij te stellen die benoemd is, is het introduceren van ondernemerskeuzes in de gewichtenset voor de schijf van vijf. Door niet de volle 100% over de vijf doelen te verdelen, maar een bepaald percentage, bijvoorbeeld 20%, door de boer zelf te laten kiezen, wordt deze beter in de gelegenheid gebracht die activiteiten te kiezen die bij zijn bedrijfsvoering passen en te werken aan die doelen die het meest relevant zijn op zijn bedrijf en/of in zijn omgeving.

5.5 Eco-activiteiten

In het getoetste scenario is gewerkt met een lijst van 20 eco-activiteiten. In het algemeen hadden boeren veel vragen over hoe deze activiteiten uitgevoerd moeten worden en wat de precieze voorwaarden zijn. Dit komt voort uit angst voor sancties en ervaringen vanuit het verleden met RVO. Echter, in het nieuwe GLB wil RVO uitgaan van verantwoord vertrouwen en ondersteuning van de boer in plaats van controleren. De ruime definiëring van de maatregelen sluit aan bij dit nieuwe model zodat ook de controlelast beperkt kan worden. In de gesprekken moesten boeren wennen aan deze manier van werken en daarnaast is er nog veel wantrouwen richting RVO. Boeren willen geen risico lopen dat hun basis- of eco-premie achteraf wordt afgekeurd en vragen daarom naar duidelijke regels. Een opmerking die bijvoorbeeld vaak werd genoemd was hoe de eco-activiteit grasklaver gecontroleerd gaat worden. Boeren geven aan dat het aandeel klaver afhankelijk is van het weer en je niet altijd in de hand hebt hoe dit opkomt. Vanuit dat perspectief is er juist belang bij een ruimere definiëring zonder te strikte grenzen met bijvoorbeeld percentages of termijnen.

Daarnaast krijgen boeren ook graag een onderbouwing over de voorwaarden bij een eco-activiteit en waarop de waarden (vergoeding) en punten voor de schijf van vijf zijn gebaseerd. Waarom tellen bepaalde gewassen bijvoorbeeld wel mee als rustgewas, eiwitgewas, meerjarige teelt, combinatieteelt of groenbedekking en andere niet. Een vraag die ook vaak werd gesteld was waarom aardappelen niet vallen onder de activiteit vroeg oogsten rooigewas. Er kwamen ook veel vragen over waarom bepaalde activiteiten geen punten opleveren voor bepaalde doelen. Niet-kerende grondbewerking zou volgens boeren bijvoorbeeld ook punten moeten opleveren voor water en biodiversiteit. Dit zijn enkele van de vele vragen die gesteld zijn tijdens de praktijktoets waaruit blijkt dat het nodig is veel in te zetten op duidelijke en tijdige informatievoorziening.

Bij de vraag of de eco-activiteiten bijdragen aan de doelen op de schijf van vijf waarschuwen boeren voor 'kalenderboeren'. Hieronder wordt verstaan dat er te strikte datumgrenzen en termijnen gaan gelden bij bepaalde voorwaarden of eco-activiteiten. Te strikte grenzen en termijnen kunnen zelfs averechtse effecten hebben op de duurzaamheidsdoelen. Dit geldt voor vroeg oogsten rooigewas en groenbedekking (tot 1 maart). Er werd gezegd dat voor een goed bodemkwaliteit de oogstomstandigheden belangrijker zijn dan het oogsttijdstip. Boeren zijn het ook niet altijd eens met de waarde (vergoeding) die bij een eco-activiteit wordt gerekend. Voor een aantal eco-activiteiten vinden zij deze te laag, met name voor grasland met kruiden, grasklaver, niet-kerende grondbewerking en veebezetting. In het getoetste scenario was de behaalde waarde vaak ook een stuk lager dan de goud-premie waardoor er geen relatie meer is tussen de vergoeding en de eco-premie (zie ook paragraaf 5.1.2).

Op basis van de analyse van rekentools (zie onderstaande tabel) zijn de eco-activiteiten die het meest worden ingezet (qua oppervlakte) om de eco-premie te behalen activiteiten die op grasland ingezet kunnen worden: langjarig grasland, rustgewas en meerjarige teelt. Omdat de laatste twee activiteiten meestal allebei van toepassing zijn op tijdelijk grasland zit er overlap in het aantal hectares waarop deze activiteiten uitgevoerd worden. Zie hiervoor ook de tabel over het combineren van eco-activiteiten in bijlage 4. Melkveebedrijven hebben meestal redelijk wat grasland waardoor deze eco-activiteiten op een groot oppervlakte worden toegepast. Voor deze activiteiten worden in verhouding ook veel waarden en punten gehaald. Zoals ook uit de gesprekken naar voren kwam kunnen melkveebedrijven hierdoor relatief makkelijk aan de voorwaarden voor de eco-regeling voldoen. Grasland-activiteiten die minder vaak worden gekozen zijn grasland met kruiden, graslandrand, grasgroenbedekking en grasklaver. Grasland met kruiden heeft ook overlap met ANLb pakketten. In dat geval tellen voor deze activiteiten alleen de punten mee en niet de waarde, omdat deze al worden vergoed vanuit het ANLb.

In de gesprekken hebben relatief weinig biologische boeren meegedaan waardoor het oppervlakte voor deze activiteit relatief laag is. De waarde en punten zijn voor biologische landbouw ingesteld op goud-niveau. Dit zou gangbare boeren kunnen stimuleren om over te schakelen naar biologisch, aan de andere kant geeft dit voor biologisch boeren geen verleiding om nog een stapje extra te doen. Uit de praktijktoets is niet gebleken dat dit scenario ook daadwerkelijk die verleiding biedt. Een aantal gangbare telers vonden het niet terecht dat biologisch standaard op goud-niveau wordt ingeschaald omdat volgens hun biologische productie niet automatisch meer bijdraagt aan de doelen op de schijf van vijf dan gangbare praktijken.

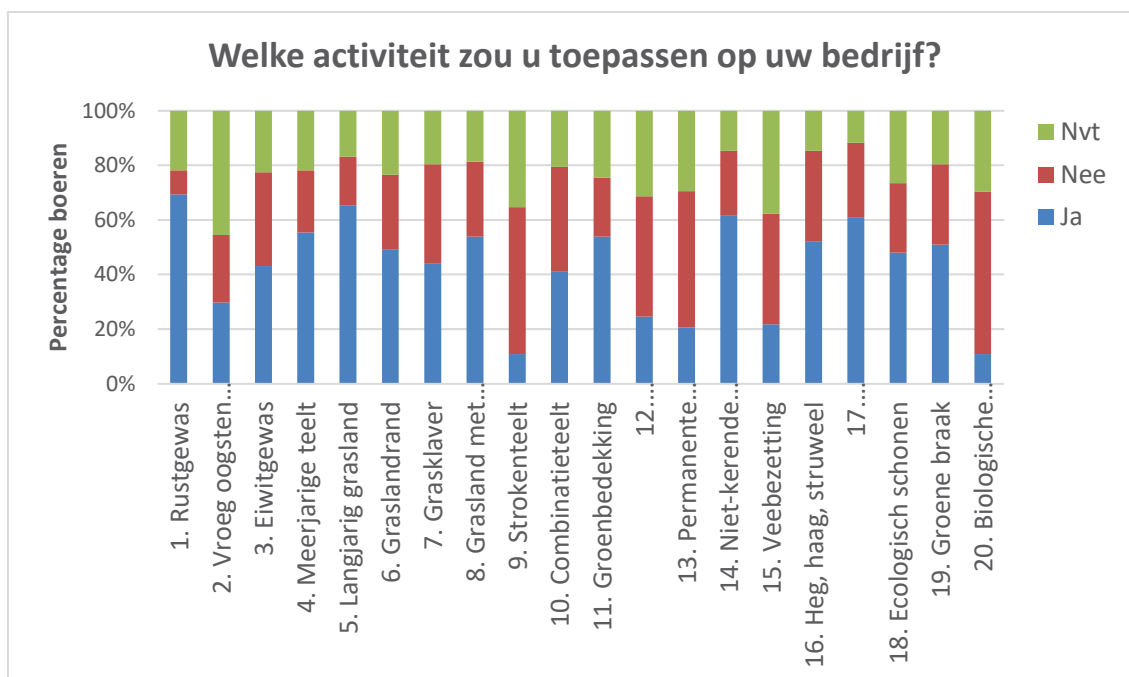
Activiteiten die op bouwland vaak werden gekozen zijn niet-kerende grondbewerking, groenbedekking (tot 1 maart) en vroeg oogsten rooigewassen. Een aantal eco-activiteiten tellen ook mee voor de conditionaliteit. Indien nog niet aan GLMC 9 is voldaan tellen voor de activiteiten groene braak en landschapselementen alleen de punten en niet de waarde. De oppervlakte van landschapselementen is relatief klein waardoor voor deze eco-activiteiten maar weinig punten en voor sommige landschapselementen waarde gehaald kan worden. De eco-activiteit strokenteelt is door geen enkele boer ingezet voor de eco-regeling. In de gesprekken kwam naar voren dat boeren vinden dat deze eco-activiteit in de onderzoeksfase zit en nog niet rijp is voor de praktijk. Daarbij werd tevens de opmerking gemaakt dat strokenteelt in principe het nabootsen van kleinschaligheid is met daaraan gekoppeld de opmerking dat ook kleinschaligheid als maatregel aan het menu toegevoegd zou kunnen worden.

Tabel 5.5 Gekozen eco-activiteiten in de praktijktoets, hun bijdrage aan de schijf van vijf en aan de onderbouwing van de waarde van de eco-premie

<i>Eco-activiteiten</i>	<i>Opp. (ha)</i>	<i>Waarde</i>	<i>Punten Bodem</i>	<i>Punten Klimaat</i>	<i>Punten Water</i>	<i>Punten Land- schap</i>	<i>Punten Biodi- versiteit</i>	<i>Aantal bedrij- ven met activi- teit</i>
<i>Langjarig Grasland</i>	1604	€ 337.994	3207	3207	1604	1604	1604	51
<i>Rustgewas</i>	1312	€ 1.959.698	2521	2521	1260	1260	1260	54
<i>Meerjarige Teelt</i>	620	€ 246.989	1142	571	571	0	571	39
<i>Niet Kerende Grondbewerking</i>	464	€ 21.640	470	470	0	0	0	16
<i>Groenbedekking</i>	372	€ 14.471	376	376	0	376	376	21
<i>Grasland met Kruiden</i>	308	€ 6.222	310	310	310	310	619	20
<i>Vroeg oogsten rooigewas</i>	221	€ 95.497	221	0	221	0	0	17
<i>Eiwitgewas</i>	104	€ 22.827	125	125	0	63	125	18
<i>Combinatieteelt</i>	86	€ 4.484	179	0	179	0	90	11
<i>Groene Braak</i>	77	€ 113.966	77	0	77	155	3100	29
<i>Veebezetting</i>	59	€ 7.097	59	59	0	0	59	2
<i>Permanente Groenbedekking</i>	31	€ 1.020	61	61	61	61	61	3
<i>Ecologisch Schonen</i>	26	€ 6.075	26	53	53	53	1057	24
<i>Grasgroenbedekking</i>	18	€ 900	18	0	18	0	0	2
<i>Graslandrand</i>	16	€ 13.792	16	0	16	32	32	10
<i>Landschapselement Hout</i>	12	€ 0	13	25	25	25	504	36
<i>Biologische Landbouw</i>	12	€ 2.159	4	12	4	4	12	2
<i>Grasklaver</i>	11	€ 0	21	21	11	0	11	5
<i>Heg-Haag-Struweel</i>	3	€ 24.206	3	6	6	6	129	13
<i>Strokenteelt</i>	0	€ 0	0	0	0	0	0	0
Totaal	5354*	€ 2.879.038	8851	7819	4416	3949	9611	69

* In totaal is 5354 hectare aan eco-activiteiten opgenomen in de rekentools. De totale bedrijfsgrootte bedroeg 6204 hectare. Het is mogelijk om op één perceel meerdere eco-activiteiten uit te voeren waardoor er overlap zit tussen de hectares en het totaal aantal hectares waarop eco-activiteiten worden uitgevoerd lager ligt.

Naast het invullen van de rekentools is in de keukentafelgesprekken en individuele interviews met boeren (een bredere groep dus dan op basis waarvan de gegevens in bovenstaande tabel zijn gebaseerd) gevraagd welke eco-activiteiten zij zouden toepassen op hun bedrijf. Dit is weergegeven in onderstaande figuur en komt redelijk overeen met eerder beschreven bevindingen. Een deel van deze eco-activiteiten passen zij nu ook al toe op hun bedrijf.

Figuur 5.1 Eco-activiteiten die boeren zouden toepassen op hun bedrijf

5.5.1 Activiteiten die toegevoegd zouden kunnen worden aan het keuzemenu

Over het algemeen konden boeren redelijk uit de voeten met de set aan eco-activiteiten. Melkveeboeren zien graag nog dat de activiteit weidegang wordt toegevoegd. Voor de akkerbouw werden een aantal activiteiten gemist. Uit de gesprekken kwam naar voren dat een deel van deze groep moeilijk voldoende punten kan halen voor klimaat en biodiversiteit. Door de lijst uit te breiden zou dit boeren meer mogelijkheden bieden om aan de schijf van vijf te voldoen. De activiteiten die in de lijst werden gemist waren mechanische onkruidbestrijding, aanvoer van organische stof (met compost/vaste mest) biologische plaag-/ziektebestrijding en optimalisatie van chemische bestrijding. Hetzelfde geldt voor boeren met blijvende teelten. Op dit moment zijn er weinig activiteiten die zij kunnen toepassen en daarom kunnen zij ook moeilijk voldoen aan de eco-regeling. Naast eerder genoemde activiteiten zou voor de boom- en fruitteelt daarnaast nog de activiteiten aangepast maai-beheer en kruiden in rijpaden toegevoegd kunnen worden.

Daarnaast noemen een aantal boeren dat nog activiteiten worden gemist gerelateerd aan kringlooplandbouw, samenwerking tussen sectoren (bijvoorbeeld akkerbouw/veehouderij), watergebruik/waterkwaliteit en eigen energievoorziening (zonnepanelen).

6 ONDERSTEUNINGSBEHOEFTE

6.1 Uitvoeringsmodel

Boeren vinden het belangrijk om tijdig zelf te kunnen experimenteren met een simulatietool voor eco-regelingen. De rekentool welke gebruikt is in de praktijktoets wordt gezien als een zwarte doos waar iets ingestopt wordt en iets uitkomt, het is belangrijk dat de gebruiker de relatie kan leggen tussen de keuzes die gemaakt worden aan de voorkant en het effect dat dit heeft op de uitkomst aan de achterkant.

Door de complexiteit vrezen veel boeren dat zij zelf niet in staat zullen zijn om een goed plan passend bij het eigen bedrijf op te stellen, maar een adviseur nodig te hebben. Een aantal boeren verwacht dat adviseurs zich de inhoud en de techniek eigen maken en voor gelijksoortige bedrijven een 'standaard' invulling van de eco-regeling voorbereiden en deze meerdere keren toepassen. Dit zou niet alleen leiden tot minder geld op het boerenerf voor de inspanningen die boeren verrichten en een verdienmodel voor adviseurs, maar zou ook kunnen leiden tot een eenheidsworst aan bedrijfsplannen voor de eco-regeling die niet optimaal zijn afgestemd op de omgeving en de inpasbaarheid in de bedrijfsvoering. Het is sterk afhankelijk van het type adviseur of een standaard invulling aan de eco-regeling wordt gegeven of dat een bedrijfsplan op maat wordt gemaakt voor de betreffende boer. De hierboven geschetste mogelijke ontwikkeling is overigens niet ervaren met de adviseurs in de praktijktoets.

Het is belangrijk dat in een simulatietool ook de verbinding met conditionaliteit en ANLb gemaakt wordt. Gezien de meerjarige planning van bouwplannen en ruilpercelen is het voor veel boeren wenselijk om in een dergelijke tool meerdere jaren te kunnen plannen. Een simulatietool is ideaal gezien in het voorjaar van 2022, doch uiterlijk in de zomer van 2022 online beschikbaar en wordt aangeboden met een ondersteuningsstructuur die tenminste bestaat uit informatie met duidelijke uitleg over de werking van het puntensysteem in de eco-regeling en een duidelijke uitleg en definiëring en afbakening van de eco-activiteiten.

Slechts een klein deel van de boeren (14 van de 102 deelnemers) is niet van plan te simuleren en wacht af hoe de regeling er in 2023 uit ziet. Van de overige 88 de deelnemers geeft circa de helft aan het fijn te vinden ook al met een voorlopige set eco-activiteiten te kunnen experimenteren. De andere helft wil liever wachten op de definitieve set activiteiten. Een koppeling met Mijn percelen wordt belangrijk gevonden. Driekwart van de ondervraagden wacht liever tot er een versie is met deze koppeling, een kwart wil graag eerder experimenteren, ook al betekent dit dat ze zelf percelen handmatig in moeten vullen.

6.2 Informatievoorziening

Informatie over de ontwikkeling van het GLB, in de breedste zin, ontvangen boeren graag via meerdere kanalen. Belangrijk is dat duidelijk is waar informatie vandaan komt, deze moet herleidbaar, betrouwbaar en onafhankelijk zijn. Voor de eco-regeling is informatie over aspecten als de inhoudelijke voorwaarden, vergoeding, te behalen punten en het controle- en sanctiebeleid belangrijk voor boeren om beschikbaar te hebben bij het maken van keuzes. De eco-activiteiten in de praktijktoets werden ervaren als nog betrekkelijk ruim gedefinieerd. Dit beperkt weliswaar de controledruk (voor RVO/NVWA en boer), maar geeft de boer nog onvoldoende houvast om keuzes te maken. De wens naar duidelijke regels komt voort uit de risico's die boeren in huidige GLB lopen op sancties wanneer

niet voldaan wordt aan voorwaarden. Een omslag hierin kan gerealiseerd worden door zichtbaar te maken en boeren te laten ervaren dat gewerkt gaat worden met een uitvoeringsmodel dat uitgaat van stimuleren, adviseren, waarnemen en waarderen en verantwoord vertrouwen. Het vertrouwen in een nieuwe werkwijze, met minder risico's voor de boer, zal niet met ingang van 2023 aanwezig zijn. Boeren vragen vooral om duidelijkheid.

In de informatievoorziening zien boeren vooral een belangrijke rol voor RVO, zowel via de agrarische nieuwsbrief als via de website. Belangrijk is wel dat de agrarische nieuwsbrief zich ook beperkt tot agrarisch nieuws en het ook duidelijk is dat de nieuwsbrief over het toekomstig GLB gaat. De website van RVO wordt als onoverzichtelijk ervaren waar de bezoeker snel de weg kwijtraakt. Ook wordt een belangrijke rol gezien in de informatievoorziening voor de communicatiekanalen van LTO, collectieven, agrarische vakmedia en bedrijfsadviseurs die nu ook al veel op het boeren erf komen zoals accountants.

6.3 Kennis

47 van de 102 geïnterviewde boeren beschikt naar eigen zeggen over voldoende kennis om zelfstandig een keuze te kunnen maken welke eco-activiteiten zij gaan inpassen. Echter het is wel van belang dat de regeling, de mogelijkheden en de voorwaarden helder uitgelegd worden en toegankelijk worden aangeboden. Van de overige boeren geven er 39 aan aanvullende kennis nodig te hebben. Voor de overige 16 is het afhankelijk van de definitieve invulling van de voorwaarden en de informatievoorziening daarover. Overigens staan 83 van de 102 boeren open voor advies of kennis die hen kan helpen bij de ontwikkeling naar een meer toekomstbestendige landbouw. De boeren die open staan voor advies of kennis geven aan dat live kennisoverdracht door middel van een op een coaching, studiegroepen (beiden positief gescoord door circa 50% van de boeren) en eenmalige kennisbijeenkomsten (circa 35%) de voorkeur krijgen boven online en gedrukte informatie (15-25%). De voorkeur van boeren gaat uit naar aanbod van kennis door onafhankelijke bedrijfsadviseurs (65%). Ook RVO en agrarische collectieven worden gezien als belangrijk spelers in kennisoverdracht (beiden circa 40%).

BIJLAGEN

1. Scenariobeschrijving
2. Presentatie eco-activiteiten
3. Vraagstelling keukentafelgesprekken en interviews
4. Overzicht mogelijke cumulaties eco-activiteiten

BIJLAGE 1: SCENARIOBESCHRIJVING

Het nieuwe GLB gaat toekomstbestendige boeren sterker belonen

In Europa worden momenteel de laatste onderhandelingen gevoerd over een nieuw Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB), dat per 1 januari 2023 van kracht wordt. In het kader van het GLB wordt er in Nederland gewerkt aan een Nationaal Strategisch Plan (NSP). Hoe het GLB ontstaan is en zich ontwikkeld heeft de afgelopen decennia en hoe gekomen wordt tot het NSP kunt u zien in de volgende animatie:

<https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=bYjvpbnSt8k&ucbcb=1>

In juni 2021 wordt bestuurders het ambtelijk advies van het NSP voorgelegd, waarna in september besluitvorming plaatsvindt. In het ambtelijke advies zijn de belangrijkste bouwstenen uitgewerkt en wordt een aantal keuzes voorgelegd. Voor goede besluitvorming is het voor bestuurders van belang om te weten wat de voorgestelde Nationale invulling van het GLB, en de ecoregeling in het bijzonder, betekent voor het verdienvermogen van de boer/tuinder. Is het systeem voor hen werkbaar, eenvoudig, flexibel en tegelijkertijd doeltreffend voor de beleidsdoelen. Daarom wordt dit vóór bestuurlijke besluitvorming getoetst, direct in de praktijk bij boeren en tuinders.

Het nieuwe GLB gaat toekomstbestendig boeren sterker belonen. Met subsidies gericht op agrariërs die zich inspanssen om de omslag te maken naar een duurzamere landbouw. Want om deze en volgende generaties te kunnen voorzien van genoeg voedsel én de boer van een goed inkomen, moeten we uitdagingen op het gebied van natuur, milieu en klimaat serieus nemen. Dat betekent dat er een verschuiving plaatsvindt in het budget. Er is nog steeds aandacht voor inkomensondersteuning via hectarepremies, maar dat neemt wel af. Er komt meer ruimte voor subsidies die zich richten op eco-activiteiten, kennisontwikkeling, samenwerking en investeringen.

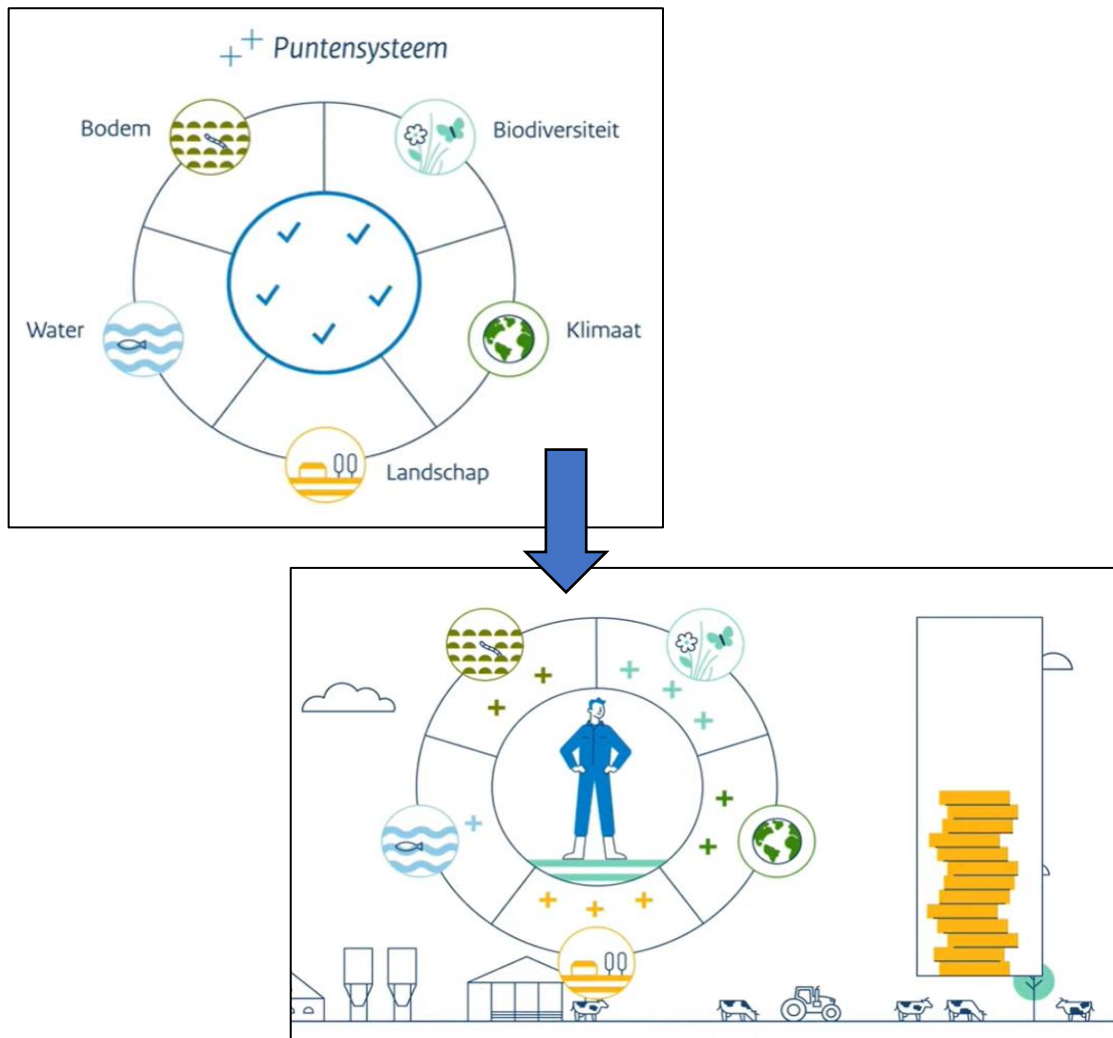
Hoe helpt het nieuwe GLB de boer?

1. Er zijn **urgente uitdagingen** waar we in specifieke gebieden nú iets mee moeten. Denk aan bodemdaling, droogte en stikstof. Er komen subsidies beschikbaar voor innovatie, investeringen, kennis, samenwerking en experimenten die boeren in specifieke gebieden helpen om de uitdagingen te lijf te gaan. Deze subsidies helpen ons om versneld te innoveren.
2. We willen een **omslag creëren**; agrariërs produceren voedsel én zorgen voor ons landschap. Ze worden voor dat laatste dus ook beloond. Met de eco-regeling kan iedere agrariër aan slag met de zorg voor zijn omgeving. Met het agrarisch natuur- en landschapsbeheer deden we dat al, en dat verbreden we zodat in het gehele land mogelijk is.
3. Een duurzame, toekomstbestendige sector is het doel. De hectarepremie voorziet in **inkomensondersteuning** voor boeren die aan verschillende duurzaamheidsvoorwaarden willen voldoen. Deze voorwaarden nemen toe, zodat we - met elkaar - in het goede tempo ontwikkelen.

Hoe ziet de Nederlandse invulling van het nieuwe GLB eruit?

Binnen de eerste pijler (directe betalingen / toeslagrechten) voor het toekomstige GLB komen twee lagen: conditionaliteit en de eco-regeling. Onderstaande figuren illustreren dit systeem. De blauwe binnenring betreft de basisvergoeding waar een boer voor in aanmerking komt als hij aan de basisvoorwaarden (conditionaliteit) voldoet. Daarnaast kan iedere boer punten halen voor de uitvoering van eco-activiteiten zoals geïllustreerd in de buitenring. Dit zijn keuzes van de ondernemer op basis van wat toepasbaar is op zijn bedrijf. Zo kan iedere ondernemer bovenop de basispremie een extra vergoeding krijgen.

Figuur 1 – illustratie van het puntensysteem onder het nieuwe GLB vanaf 2023

Daarnaast blijft de laag van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer bestaan waaruit boeren in specifieke gebieden via agrarische collectieven een beheervergoeding voor specifiek beheer kunnen krijgen. Ook zullen er mogelijkheden komen voor ondersteuning op het gebied van (niet productieve) investeringen, innovatie en kennis.

Conditionaliteit en basispremie

De voorwaarden voor de conditionaliteit bestaat uit algemene wettelijke verplichtingen en een tiental Goede Landbouw en Milieu Conditie (GLMC's) die Nederland voor een deel zelf in kan vullen, zolang aan de minimumeisen vanuit de Europese Commissie wordt voldaan. In onderstaande tabel

zijn de beleidsvoornemens voor de conditionaliteit samengevat. Deze zijn niet definitief, zowel in Europa als in Nederland is de besluitvorming hierover nog niet afgerond. Boeren die voldoen aan deze GLMC's komen in aanmerking voor een basispremie van € 240.- per hectare subsidiabele landbouwgrond. Het voornemen is om houtige landschapselementen (zoals houtwallen en bomenrijen) en waterelementen (boerensloten en poelen) die op of aan de huidige agrarischepercelen liggen, binnen de begrenzing van de subsidiabele landbouwgrond op te nemen.

Nr.	GLMC	Beleidsvoornemen
1	Instandhouding van blijvend grasland op basis van een verhouding blijvend grasland ten opzichte van het landbouwareaal	Het aandeel blijvend grasland (afgezet tegen het gehele landbouwareaal op nationaal niveau) mag niet meer dan 5% dalen ten opzichte van het referentiejaar (2018). Bij niet voldoen volgt individuele verplichting tot omzetten bouwland in grasland. Ministerie wijst boeren/percelen aan.
2	Passende bescherming van wetlands en veengebieden	Alleen grasland en een natte teelt toegestaan.
3	Verbod op het verbranden van stoppels	Het is verboden om gewasresten op bouwland te verbranden, tenzij de landbouwer beschikt over een vergunning van het college van Burgemeester en Wethouders, welke uitsluitend wordt afgegeven op basis van door de bevoegde autoriteit vastgesteld fytosanitaire redenen.
4	Aanleg van bufferstroken langs waterlopen	Het is verboden om meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen te gebruiken in de bemestingsvrije zone en de teeltvrije zone. De uiteindelijke breedte wordt bepaald in het 7^e NAP. Voor de toets kan uitgegaan worden van het 6^e NAP en de teeltvrije zone zoals opgenomen in artikel 3:79 en 3:80 van het Activiteitenbesluit milieubeheer¹ en bemestingsvrije zones zoals opgenomen in artikel 3:85 van hetzelfde activiteitenbesluit
5	Gebruik van het landbouwbedrijfsduurzaamheidsinstrument voor nutriënten	Geen invulling

¹ [artikel 3:79 en 3:80 van het Activiteitenbesluit milieubeheer](#)

6	Bodembewerkingsbeheer ter vermindering van het risico van bodemdegradatie, waaronder door rekening te houden met hellingen	De maatregelen om erosie tegen te gaan staan in bijlage 4, paragraaf 4 ² van de Uitvoeringsregeling rechtstreekse betalingen GLB. Deze wijzigen niet
7	Geen kale grond in de meest gevoelige periode(n)	U bent verplicht om een groenbemester in te zaaien op een perceel dat uit productie is genomen als u het in aanmerking wilt laten komen voor GLB-subsidies. U zaait de groenbemester in voor 31 mei. U mag die niet vernietigen voor 31 augustus.
8	Gewasrotatie	Op een perceel bouwland wordt 1 keer in de 4 jaar een rustgewas geteeld. (zie lijst rustgewassen eco-activiteit)
9	Minimumaandeel landbouwareaal gewijd aan niet-productieve elementen of oppervlakten. Behoud van landschapselementen. Verbod op snoeien in de vogelbroedperiode	5% niet productief areaal op bouwland (tijdelijk grasland wordt als grasland gerekend), bestaande uit groene braak (spontane opkomst of ingezaaid mengsel), bufferstroken (zie GLMC 4), landschapselementen en sloten. Ook vanggewassen die minimaal 6 maanden en tot minimaal 1 maart blijven staan tellen mee met een weegfactor van 0,3. Voor het behoud en onderhoud van landschapselementen behoort de Natuurbeschermingswet te worden gevolgd.
10	Verbod op het omzetten en ploegen van blijvend grasland in Natura 2000-gebieden	Ploegverbod voor blijvend grasland in Natura 2000-gebieden met de mogelijkheid tot opheffing ervan na passende beoordeling en met compensatie elders.

Nb: deze invulling is expliciet gekozen voor de praktijkproef. De recente Europese voorstellen zijn nog niet uitgewerkt. De invulling van de conditionaliteiten gaat nog gaat wijzigen. De praktijkproef kan hiervoor input leveren.

Eco-regeling

Keuzemenu

Voor de eco-regeling is het voorstel om in Nederland te gaan werken met een keuzemenu van maatregelen waar boeren en tuinders zelf uit kunnen kiezen. Het keuzemenu van activiteiten dat wordt aangereikt aan de landbouwer kan op basis van de specifieke gebiedsopgaven qua accenten verschillen. Dit zit niet in de praktijktoets ingebouwd, en volgt later. De landbouwer ontvangt een

² <https://wetten.overheid.nl/BWBR0035925/2017-03-10#Bijlage4>

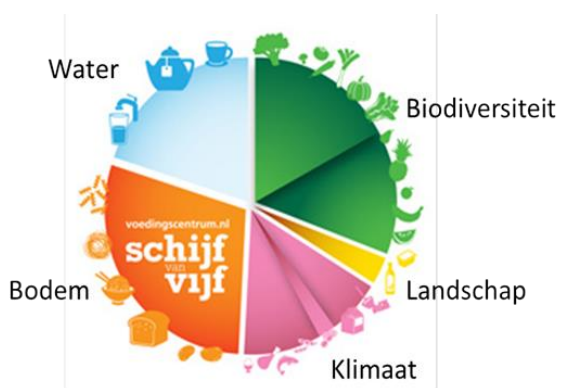
vast eenheidsbedrag per hectare indien hij voldoende activiteiten heeft uitgevoerd uit het keuzemenu om die betaling te kunnen verantwoorden. De vergoeding voor de activiteit is gebaseerd op inkomensderving en daadwerkelijk gemaakte kosten per grasland/bouwland en bodemsoort. Uitgangspunt daarbij is dat er geen sprake mag zijn van dubbele betaling. De activiteiten die in het kader van de eco-regeling kunnen worden uitgevoerd, zijn (deels) ook mogelijk in het kader van het ANLb. Als een activiteit onder de ecoregeling wordt uitgevoerd en diezelfde activiteit wordt op hetzelfde perceel ook in het ANLb opgevoerd, dan wordt de maximale waarde van de activiteit bij de ecoregelingen afgetrokken. Wel worden de punten toegekend zodat de landbouwer aan de schijf van vijf kan voldoen. Voor het verantwoorden van de betaling kunnen alle extra activiteiten worden ingezet die onderdeel uitmaken van de ecoregelingen. De mogelijke eco-regeling activiteiten zijn:

1. Rustgewas	11. Groenbedekking
2. Vroeg oogsten rooigewas	12. Grasgroenbedekking
3. Eiwit gewas	13. Permanente groenbedekking
4. Meerjarige teelt	14. Niet kerende grondbewerking
5. Langjarig grasland	15. Veebezetting
6. Graslandrand	16. Heg, haag, struweel
7. Gras-klover	17. Landschapselement hout
8. Grasland met kruiden	18. Ecologisch schonen
9. Strokonteelt	19. Groene braak
10. Combinatieteelt	20. Biologische landbouw

Niet productieve grond mag onder voorwaarden zowel meetellen als eco-activiteit als om te voldoen aan de vereisten uit de conditionaliteit . In de bijlage is een presentatie opgenomen met een uitwerking van bovenstaande eco-activiteiten. De specifieke voorwaarden voor het mee mogen tellen van niet productieve grond onder conditionaliteit en eco-activiteit zijn hier ook in opgenomen.

Puntensysteem

De activiteiten worden ook gescoord op de bijdrage aan de vijf subdoelen (schijf van vijf). Het keuzemenu wordt daarom gekoppeld aan een puntensysteem waarbij voor verschillende doelen per doel een minimum aantal punten (drempelwaarde) behaald moet worden. Hiermee wordt geborgd dat er daadwerkelijk stappen worden gezet ter realisatie van de beleidsdoelen. Door op verschillende onderdelen te scoren kunnen punten worden behaald. Een activiteit kan bijdragen aan meerdere doelen: een landbouwer kan daarom met het uitvoeren van een beperkt aantal activiteiten wel aan alle doelen bijdragen. Dat maakt de activiteiten in het puntensysteem als volgt moeten bijdragen aan de doelen:

Klimaat min. 35%, biodiversiteit min. 35%, water min. 10%, bodem min 10%, landschap min 10 %.

5% van bij een landbouwbedrijf behorende oppervlakte bouwland (niet zijnde tijdelijk grasland) moet qua areaal op **bedrijfsniveau** worden ingezet als niet productief areaal. Voor de 5% niet-productief

areaal kunnen naast landschapselementen en gras- en akkerranden, ook boerensloten en groene braak meetellen. Er zijn hierdoor enkele eco-activiteiten die de conditionaliteit 'raken'.

- Activiteiten 16 en 18 (Heg, haag struweel en Ecologisch schonen) tellen volledig als eco activiteit (punten en waarden) tellen mee als invulling van de 5% van het areaal bouwland niet productief (GLMC 9), en voor de invulling van bufferstroken (GLMC 4)
- Activiteit 17 (Landschapselementen hout) telt mee als invulling van de 5% van het areaal bouwland niet productief. Als eco-activiteit telt deze alleen mee voor de punten (niet de waarde)
- Activiteit 19 (Groene braak) telt als eco-activiteit alleen mee voor de punten (niet de waarde) indien deze wordt ingezet om te voldoen aan GLMC 4 (bufferstrook) en/of GLMC 9 (5% areaal bouwland niet productief). Indien deze breder is dan de vereisten onder GLMC 4 en niet wordt ingezet om te voldoen aan GLMC 9 (5% areaal bouwland niet productief) telt ook de waarde mee van de eco activiteit.
- Bufferstrook, deze bestaan uit niet bemeste en niet betaalde randen op grasland of bouwland. Eerst wordt de vereiste voor de conditionaliteit bufferstrook (GLMC 4) ingevuld. Niet betaalde randen mogen daarnaast meetellen voor GLMC 9 (5% areaal bouwland niet productief). Voor het gehele oppervlak tellen ook de punten mee als eco activiteit (activiteit 6 en/of 19), voor het deel dat groter is dan vereist voor GLMC 4 en GLMC 9 tellen als eco activiteit naast de punten ook de waarde mee.

Activiteiten die worden uitgevoerd als onderdeel om te voldoen aan een van de GLMC's, zoals GLMC 9, leveren dus wel punten op voor de schijf van vijf, maar dragen niet bij aan de verantwoording van het subsidiebedrag. Hiermee ontstaat echter wel flexibiliteit in de eco-regeling.

In onderstaande tabel staat een overzicht van alle eco-activiteiten met de bijbehorende punten per doel. In de bijlage voor de eco-regeling activiteiten staan tevens de puntentoekenning per doel uitgewerkt.

nr	Maatregel	Doelscore:					
		Totaal punten	Klimaat (D)	Bodem en lucht (E)	Water (E)	Landschap (F)	Biodiversiteit (F)
Hoofddeelt							
1	Rustgewassen als hoofddeelt minimaal 1 op 3 (perceel) (zie lijst rustgewassen)	7	2	2	1	1	1
2	Vroeg rooien diepwortelend rooigewas (zie lijst 'Diep wortelende gewassen'). 15 oktober	2		1	1		
3	Eiwithoudende gewassen als hoofddeelt (zie lijst 'Eiwit gewassen')	7	2	2		1	2
4	Akkerbouw, gewas uit lijst meerjarige gewassen staat langer dan 24 mnd op perceel	5	1	2	1		1
5	Langjarig grasland (> 5 jaar)	7	2	2	1	1	1
6	Graslandrand	6		1	1	2	2
7	Gras/klaver	6	2	2	1		1
8	Grasland met kruiden	6	1	1	1	1	2
9	Strokteelt, een combinatie van minimaal 2 gewassen in stroken van minimaal 3 en max 24 m breed	7		2	1	2	2
Bodemgewas							
10	Mengteelt danwel onderzaai vanggewas (zie combinatie in lijst 'mengteelt')	5		2	2		1
11	Bedekt houden percelen (waaronder niet productief rustgewas) tot 1 maart. Onderwerken zonder gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen.	4	1	1		1	1
12	Onderwerken graszode (zonder gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen glyfosaat).	2		1	1		
13	Permanente groenbedekking (direct zaaien in groenbemester, bedekt tot de oogst van de hoofddeelt)	10	2	2	2	2	2
Bodem maatregelen							
14	Niet kerende groundbewerking	2	1	1			
Vee maatregelen							
15	Maximaal 1,5 GVE per bedrijf (grasland)	3	1	1			1
Niet productief landbouwgrond							
	Houtig element						
16	Houtig element (heg, haag, struweel) is in stand gehouden	47	2	1	2	2	40
17	Houtig element is aanwezig (overige houtige elementen)	47	2	1	2	2	40
18	Water element ecologisch schonen. Het element is na 15 juni voor 25% tot 75% geschoond	47	2	1	2	2	40
19	Niet productieve akker(rand) minimaal 12 maanden (rand minimaal 3m)	44		1	1	2	40
Biologische landbouw							
20	Biologische landbouw (SKAL gecertificeerd of in omschakeling)	3					

Subsidiebedrag

De ecoregeling voorziet in drie mogelijke eenheidsbedragen:

- Brons € 124,- / ha
- Zilver € 154,- / ha
- Goud € 185,- / ha

Deze driedeling valt samen met drie niveaus van inspanning door de landbouwer. Om in aanmerking te komen voor het brons niveau moet de landbouwer minimaal voldoen aan het instapniveau qua punten en verdeling volgens de schijf van vijf. Landbouwers die vervolgens meer activiteiten uitvoeren, kunnen op een hoger niveau uitbetaald krijgen. Voor beide geldt dat er voldoende activiteiten moeten zijn uitgevoerd om de vergoeding te kunnen verantwoorden. Er worden echter geen hogere eisen gesteld aan het minimum aantal punten per doel. De ondergrens blijft op het Brons niveau.

Het idee is dat Zilver een pakket is dat goed toepasbaar is bij veel agrariërs. Brons is een soort 'vangnet', en Goud voor agrariërs die graag meer willen doen. De biologische landbouw wordt op basis van SKAL-certificaat een vergoeding op het niveau goud toegekend.

Voor een toelichting op de ideeën over het puntensysteem zie deze animatie van het ministerie van LNV <https://www.youtube.com/watch?v=Bqy8FLoY-KE>

Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLB)

Het ANLB blijft t.a.v. het stelsel ongewijzigd (op enkele kleine systeemwijzigingen na) ten opzichte van de invoering in 2016. Er wordt middels een collectieve aanpak in specifieke gebieden gewerkt aan het creëren van goede leefgebieden voor zeldzame soorten en de bescherming van waterkwaliteit. 40 agrarische gecertificeerde collectieven zijn eindbegunstigden van subsidie en sluiten overeenkomsten af met individuele landbouwers. De reikwijdte wordt mogelijk verbreed, daarbij wordt onder andere gedacht aan specifiek beheer voor klimaat en water. Dit kan betekenen dat er nieuwe gebieden bijkomen, bijvoorbeeld Veenweidegebieden.

Innovatie, kennis en samenwerking

Om boeren te helpen bij hun ontwikkeling naar toekomstbestendige landbouw worden naast de grondgebonden subsidies (basispremie, eco-premie en ANLB) ook andere vormen van ondersteuning ingezet. Het gaat om subsidies voor investeringen, samenwerking, kennisontwikkeling en -verspreiding en gebiedsgerichte en sectorale experimenten (innovaties). Hiervoor kunnen boeren (gezamenlijk) subsidie aanvragen.

Kennis, van een boer, van een (technische) ontwikkelaar, van een ecooloog, van een wetenschapper en van een adviseur moet slimmer samenkomen. Hiervoor zal Nederland een adviessysteem opzetten, het Agrarisch Kennis- en Innovatie Systeem (AKIS).

Het Bedrijfs Adviserings Systeem (BAS) register, wat in het huidige GLB al in gebruik is, gaat hierbij een nadrukkelijker rol spelen. Speerpunt is hierbij een speciale categorie voor onpartijdige adviseurs. Zij moeten de schakel gaan vormen die we in het huidige GLB missen en het gesprek met de boer aan de keukentafel gaan voeren. Er komen vouchers beschikbaar, zodat agrariërs hier kosteloos gebruik van kunnen maken.

Het idee is dat er GLB subsidies beschikbaar zijn op momenten dat het er op een boerenbedrijf om spant. Er wordt geïnvesteerd in een nieuwe stal, er is sprake van een bedrijfsovername, een boer wil overschakelen naar andere teelten of rantsoen, of er is een uitdaging in de omgeving van de boer die meerdere agrariërs aan gaat, en in gezamenlijkheid aangepakt kan worden. Er kan dan bijvoorbeeld een beroep gedaan worden op een onafhankelijke adviseur, er komt kennis beschikbaar vanuit andere agrariërs, ecologen, gebieden, etc.

BIJLAGE 2: UITWERKING ECO-ACTIVITEITEN IN SCENARIO

Activiteiten Ecoregeling GLB

Een overzicht van de beoogde activiteiten om op te nemen in de Ecoregeling (stand 03-06-2021).

Dit overzicht wordt gebruikt bij de praktijkproef ecoregeling.

In dit overzicht worden de activiteiten beschreven, met aanvullend:

- De puntenscore per ha op de doelen GLB
- De forfaitaire (vast tarief) kosten per hectare
  - Op basis van grondsoort (zand, klei, veen)

Let op: Aan dit overzicht kunnen geen rechten worden ontleend. De beschreven activiteiten, de puntentelling en de waarde van de activiteit per hectare zijn niet definitief vastgesteld en kunnen veranderen.

1. Rustgewas

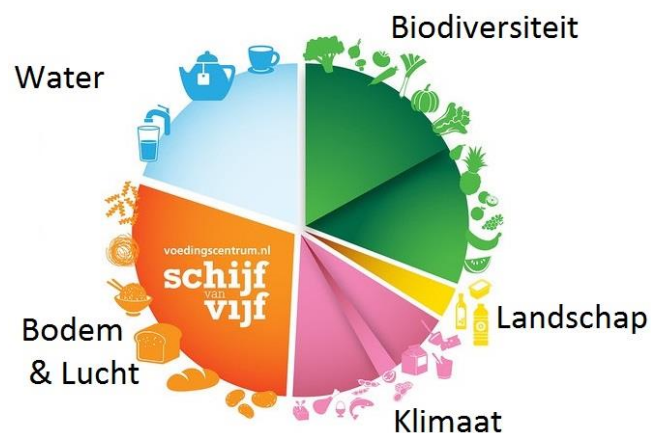
Omschrijving activiteiten

- Gewas uit gewassenlijst 'rustgewassen'
- Als hoofdteelt
- Rotatie minimaal 1 op 3 (op perceelsniveau)

Effecten op bedrijfsniveau:

- Lagere druk gewasgebonden ziekten
- Meer organische stof en betere bodemstructuur
- Waterretentie

1. Rustgewas

Klimaat	2
Bodem en lucht	2
Water	1
Landschap	1
Biodiversiteit	1
Totaal	7

zand	€1.441,-
klei	€1.723,-
veen	n.v.t.

Gewascode	Gewas
235	Wintergerst
236	Zomergerst
1921	Graszaad
238	Haver
944	Hennepvezel
3512	Italiaans raaigras
246	Karwijzaad
3506	Engels raaigras
1922	Winter koolzaad
1923	Zomer koolzaad
666	Lijnzaad
258	Luzerne
664	Raapzaad
3807	Rietzwenkgras
237	Rogge
3519	Sorghum
233	Winter tarwe
234	Zomer tarwe
381	Teff
314	Triticale
3523	Veldbeemdgras
3736	Vezelvlas
1036	Wortelpeterselie
1037	Peterselie
247	Blauwmaanzaad
799	Rode klaver
3524	Witte klaver
516	Miscanthus
382	Spelt
1022	Quinoa
2652	Overige granen
266	Grasland, tijdelijk met kruiden
266	Grasland, tijdelijk gras/klaver
266	Grasland, tijdelijk

2. Vroeg oogsten rooigewas

Omschrijving activiteiten

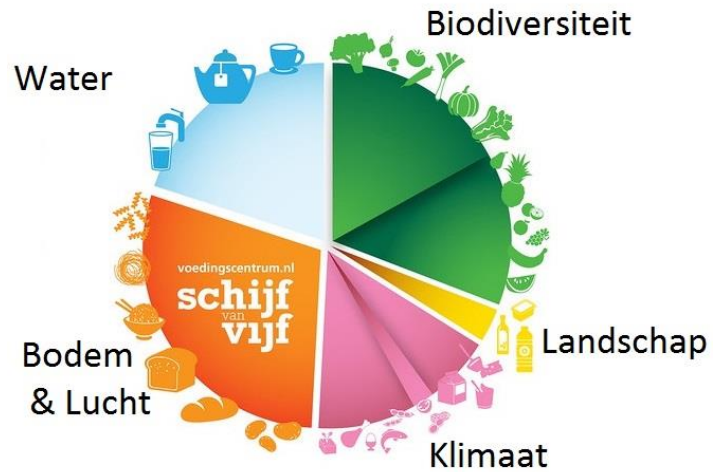
- Gewas uit gewassenlijst 'rooigewassen'
- Als hoofdteelt
- Oogsten vóór 15 oktober

Effecten

- Betere doorworteling
- Vochtdoorlating verbetert
- Betere bewerkbaarheid bodem
- Hogere productie

2. Vroeg oogsten rooigewas

Klimaat	0
Bodem en lucht	1
Water	1
Landschap	0
Biodiversiteit	0
Totaal	2

zand	€ 378,65
klei	€ 474,20
Veen	n.v.t.

Gewascode	Gewas
256	Suikerbiet
257	Voederbiet
511	Cichorei
2785	Winterpeen, productie

3. Eiwit gewas

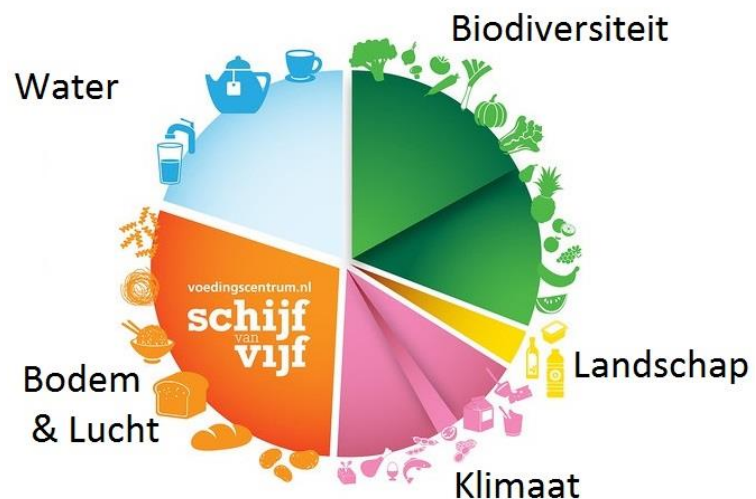
Omschrijving activiteiten

- Gewas uit gewassenlijst 'eiwitgewassen'
- Als hoofdteelt

Effecten

- Bodemvruchtbaarheid
- Gewasdiversificatie
- Stikstofbinding
- Eiwit
- Biodiversiteit

3. Eiwit gewas

Klimaat	2
Bodem en lucht	2
Water	0
Landschap	1
Biodiversiteit	2
Totaal	7

zand	€ 372,-
klei	€ 542,-
veen	n.v.t.

Gewascode	Gewas
242	Bruine bonen
853	Tuinbonen
854	Bonen, tuin- (groen te oogsten)
311	Bonen, veld- (onder andere duiven-, paarden-, wierbonen)
308	Erwten (droog)
244	Erwten geel/groen
241	Kapucijners
663	Lupinen
258	Luzerne (enkel jarig)
665	Sojabonen
2747	Peulen
2751	Pronkbonen
2779	Stamslabonen
799	Rode klaver
3524	Witte klaver
258	Luzerne (meerjarig)
9999	Linzen
2793	Overige niet genoemde groente, productie

4. Meerjarige teelt

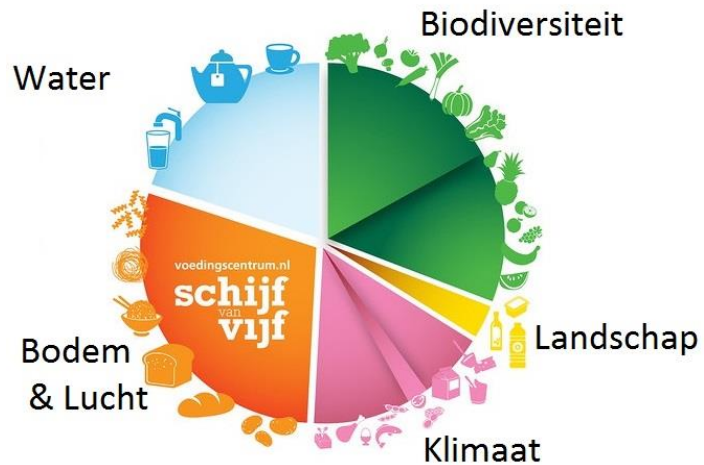
Omschrijving activiteiten

- Gewas uit gewassenlijst 'meerjarige gewassen'
- Als hoofdteelt
- Staat langer dan 24 maanden op het perceel
- Telt vanaf tweede jaar

Effecten

- Organische stof en bodemstructuur
- Bodem heeft "rust"

4. Meerjarige teelt

Klimaat	1
Bodem en lucht	2
Water	1
Landschap	0
Biodiversiteit	1
Totaal	5

Gewascode	Gewas
266	Grasland tijdelijk
799	Rode klaver
258	Luzerne
516	Miscanthus

zand	€ 372,-
klei	€ 542,-
veen	n.v.t.

5. Langjarig grasland

Omschrijving activiteiten

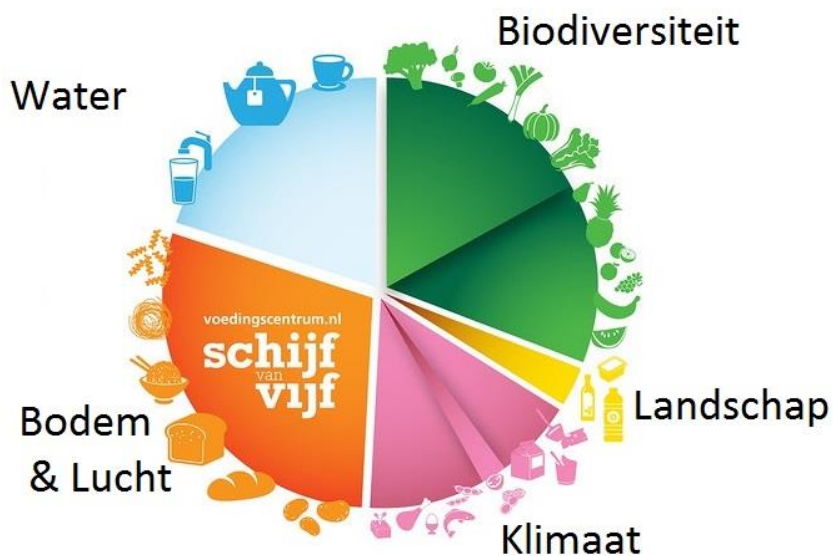
- Langer dan vijf jaar gras
- Ploegen / herinzaai niet toegestaan (doorzaaien wel)
- Jaarlijks minimale landbouwactiviteit zoals maaien, beweiden.
- Alleen pleksgewijze chemische onkruidbestrijding toegestaan

Effecten

- Opbouw organische stof
- Vastleggen koolstof in bodem
- Klimaat mitigatie en -adaptatie
- Lage emissie
- Biodiversiteit

5. Langjarig grasland

Klimaat	2
Bodem en lucht	2
Water	1
Landschap	1
Biodiversiteit	1
Totaal	7

zand	€ 226,26
klei	€ 226,26
veen	€ 226,26

Gewascode	Gewas
265	Grasland blijvend
331	Grasland natuurlijk
333	Rand, grenzend aan blijvend grasland of een blijvende teelt, hoofdzakelijk bestaand uit blijvend gras
334	Rand, grenzend aan bouwland, hoofdzakelijk bestaand uit blijvend gras

6. Graslandrand

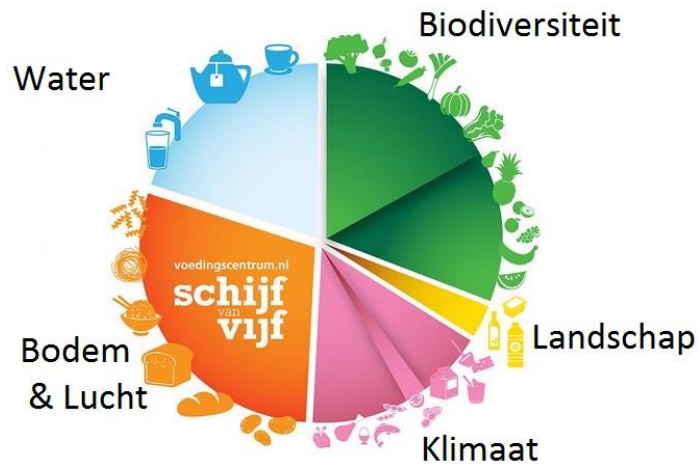
Omschrijving activiteiten

- Rand grenzend aan grasland
- Minimale breedte 3 m; maximale breedte 20 m
- Alleen pleksgewijze chemische onkruidbestrijding
- Minimaal aanwezig van 1 mei tot 1 november
- Bijvoorbeeld: kruidenrijke grasrand, of bufferstrook langs sloot
- *Dit is extensief gebruikte rand die wel gemaaid en beweid mag worden geen verdere input krijgt.*

Effecten

- Verlies productie op deel waar productie al beperkt is
- Toename biodiversiteit
- Waterkwaliteit

6. Graslandrand

Klimaat	0
Bodem en lucht	1
Water	1
Landschap	2
Biodiversiteit	2
Totaal	6

zand	€ 1.208,79
klei	€ 1.208,79
veen	€ 1.208,79

Gewascode	Gewas
333	Rand, grenzend aan blijvend grasland of een blijvende teelt, hoofdzakelijk bestaand uit blijvend gras
344	Rand, grenzend aan blijvend grasland of een blijvende teelt, hoofdzakelijk bestaand uit een ander gewas dan gras
370	Rand, grenzend aan blijvend grasland of een blijvende teelt, hoofdzakelijk bestaand uit tijdelijk grasland
337	Bufferstrook, rand (inclusief eventuele oevervegetatie)

7. Gras-klaver

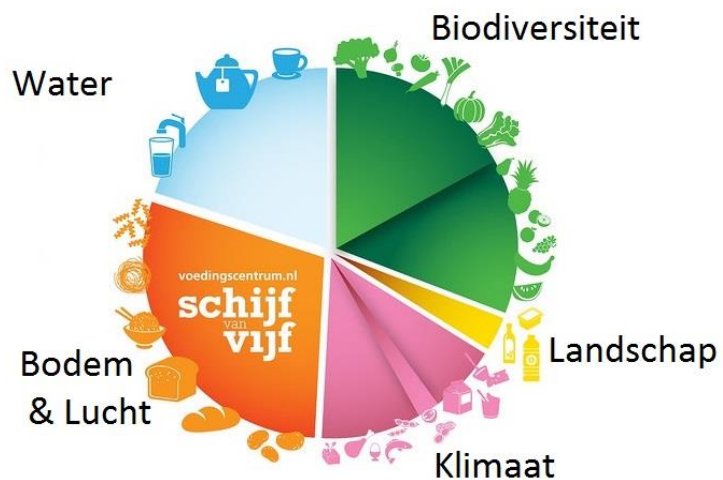
Omschrijving activiteiten

- Zowel voor gras als klaver is het minimale aandeel 30% (gelijkmatig verdeeld over perceel)
- Minimaal aanwezig van 1 mei tot 1 nov
- Jaarlijks minimale landbouwactiviteit zoals maaien, beweiden.

Effecten

- Geen kosten kunstmest
- Lagere opbrengst

7. Gras-klaver

Klimaat	2
Bodem en lucht	2
Water	1
Landschap	0
Biodiversiteit	1
Totaal	6

Gewascode	Gewas
265	Grasland, blijvend
266	Grasland, tijdelijk

zand	€ 0,-
klei	€ 0,-
Veen	€ 0,-

8. Grasland met kruiden

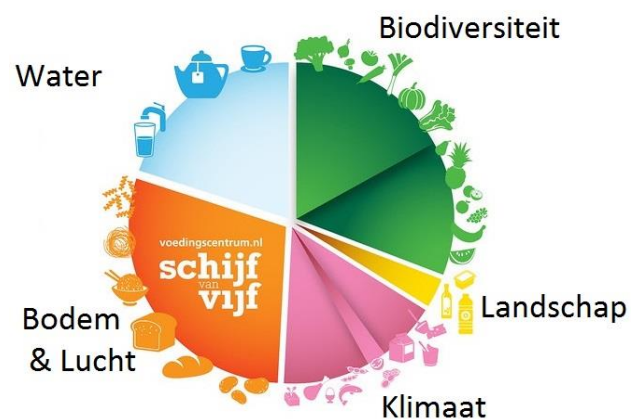
Omschrijving activiteiten

- Geen monocultuur productief grasland
- Kruiden verdeeld over perceel / duidelijk zichtbaar in het veld
- Minimaal aanwezig van 1 mei – 1 nov
- Jaarlijks minimale landbouwactiviteit zoals maaien en beweiden

Effecten

- Diepere doorworteling > bodemstructuur
- Diversiteit in ruwvoer
- Lagere opbrengst

8. Grasland met kruiden

Klimaat	1
Bodem en lucht	1
Water	1
Landschap	1
Biodiversiteit	2
Totaal	6

Gewascode	Gewas
265	Grasland, blijvend
266	Grasland, tijdelijk

zand	€ 33,65
klei	€ 33,65
veen	€ 33,65

9. Strokkenteelt

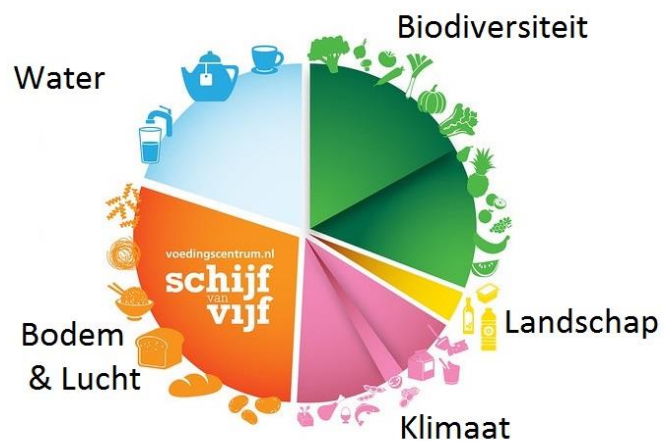
Omschrijving activiteiten

- Een combinatie van minimaal twee gewassen
- Gewassen als hoofdteelt
- Stroken van minimaal 3 en maximaal 24 m breed
- Ook stroken met struiken en bomen tellen mee (agroforestry)

Effecten

- Minder gebruik van GBM
- Meer biodiversiteit (plaaqbestrijding)

9. Strokonteelt

Klimaat	0
Bodem en lucht	2
Water	1
Landschap	2
Biodiversiteit	2
Totaal	7

Gewascode	Gewas
Voor strokonteelt geeft u per strook het gewas op wat wordt geteeld	

zand	€ 431,-
klei	€ 431,-
veen	n.v.t.

10. Combinatieteelt

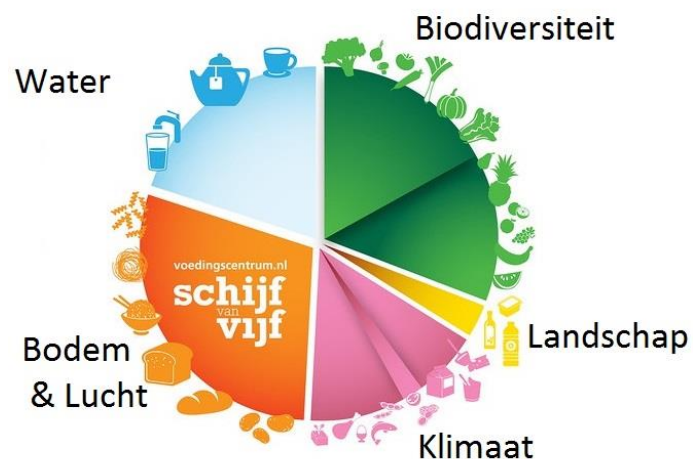
Omschrijving activiteiten

- Mengteelt van twee of meer hoofdgewassen, dan wel onderzaai vanggewas
- Bij mengteelt minimale mengverhouding:
  - bij twee gewassen: kleinste aandeel minimaal 40%
  - bij drie gewassen: kleinste aandeel minimaal 30%
  - bij vier gewassen: kleinste aandeel minimaal 20%

Effecten

- Verbetering bodemkwaliteit (o.a. organische stof)
- Conservering van nutriënten

10. Combinatieteelt

Klimaat	0
Bodem en lucht	2
Water	2
Landschap	0
Biodiversiteit	1
Totaal	5

zand	€ 50,-
klei	€ 50,-
veen	n.v.t.

Gewascode	Gewas
3513	Westerwolds raaigras
802	Wikke, bonte
803	Wikke, voeder-
515	Zonnebloemen
669	Zwaardherik (aaltjesvanggewas)
427	Overige groenbemesters, niet-vlinderbloemige-

3501	Beemdlangbloem
3502	Bladkool
3503	Bladraap
3504	Bladrammenas
3510	Boekweit
3505	Deder
3506	Engels raaigras
308	Erwten (droog te oogsten)
244	Erwten, groene/gele, groen te oogsten
801	Esparcette
3507	Ethiopische mosterd
3508	Facelia
3509	Festulium
428	Gele mosterd
3512	Italiaans raaigras
670	Japanse haver
241	Kapucijners (en grauwe erwten)
3500	Klaver, Alexandrijnse
3511	Klaver, incarnaat
3515	Klaver, Perzische
799	Klaver, rode
3524	Klaver, witte
666	Lijnzaad niet van vezelvlas (olievlas)
663	Lupinen, niet bittere-
258	Luzerne
3514	Niger
426	Overige groenbemesters, vlinderbloemige-
671	Raketblad (aaltjesvanggewas)
3807	Rietzwenkgras, anders dan voor industrie gras
800	Rolklaver
3808	Roodzwenkgras
3517	Sarepta mosterd/Caliente
3518	Serabelle
3519	Soedangras/Sorghum
3520	Spurrie
3521	Stoppelknollen
346	Tagetes erecta (Afrikaantje)
347	Tagetes patula (Afrikaantje)
3522	Timothee
3523	Veldbeemdgras
3736	Vezelvlas

11. Groenbedekking

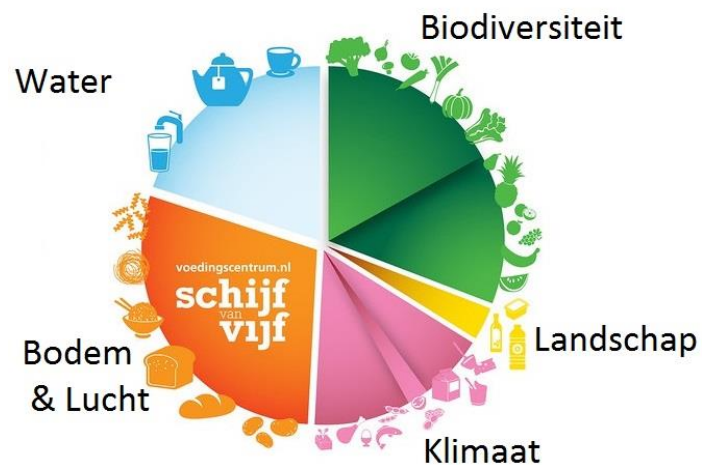
Omschrijving activiteiten

- Bedekt houden percelen (waaronder niet productief rustgewas) tot 1 maart.
- Alleen pleksgewijze chemische onkruidbestrijding toegestaan
- Mechanisch onderwerken (zonder doodspuiten/branden)

Effecten

- Meer organische stof
- Verbetering bodemstructuur

11. Groenbedekking

Klimaat	1
Bodem en lucht	1
Water	0
Landschap	1
Biodiversiteit	1
Totaal	4

Gewascode	Gewas
3506	Engels raaigras
3512	Italiaans raaigras
3504	Bladrammenas
3807	Rietzwenkgras
3523	Veldbeemdgras

zand	€ 50,-
klei	€ 50,-
veen	€ 50,-

12. Grasgroenbedekking

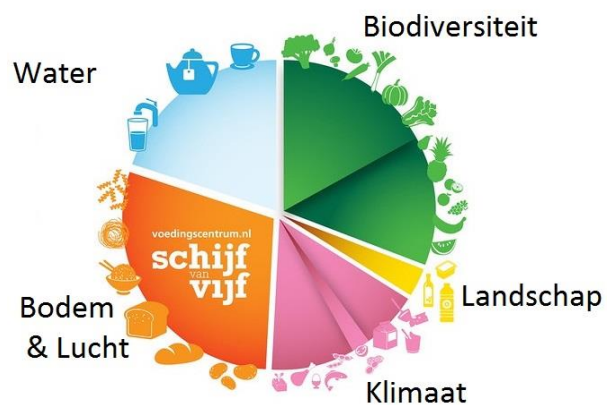
Omschrijving activiteiten

- Mechanisch onderwerken van graszode (zonder doodspuiten/ branden)
- Onderwerken vanaf max. 6 weken voor de hoofdteelt (belangrijk is dat grond zo kort mogelijk braak ligt)

Effecten

- Biologische bodemkwaliteit

12. Grasgroenbedekking

Klimaat	0
Bodem en lucht	1
Water	1
Landschap	0
Biodiversiteit	0
Totaal	2

Gewascode	Gewas
265	blijvend grasland
266	tijdelijk grasland

zand	€ 50,-
klei	€ 50,-
veen	€ 50,-

13. Permanente groenbedekking

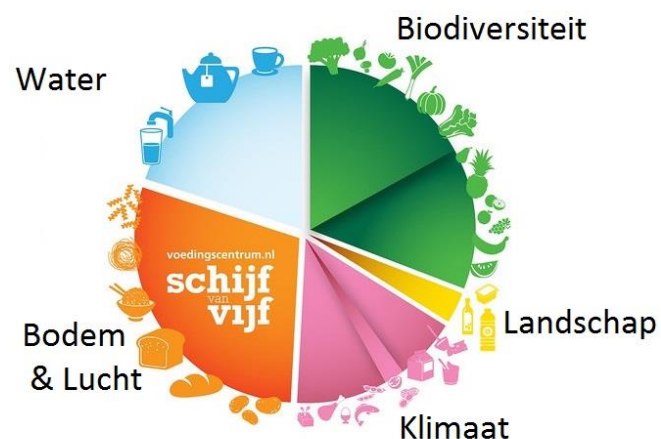
Omschrijving activiteiten

- Zichtbare bedekking
- Hoofddeelt direct inzaaien in groenbemester
- Geen (tijdelijk) grasland

Effecten

- Toename organische stof
- Minder erosie
- Vasthouden nutriënten in bodem
- Voorjaar bodem droger

13. Permanente groenbedekking

Klimaat	2
Bodem en lucht	2
Water	2
Landschap	2
Biodiversiteit	2
Totaal	10

Gewascode	Gewas
Geen specifieke gewascode	

zand	€ 100,-
klei	€ 100,-
veen	n.v.t.

14. Niet kerende grondbewerking

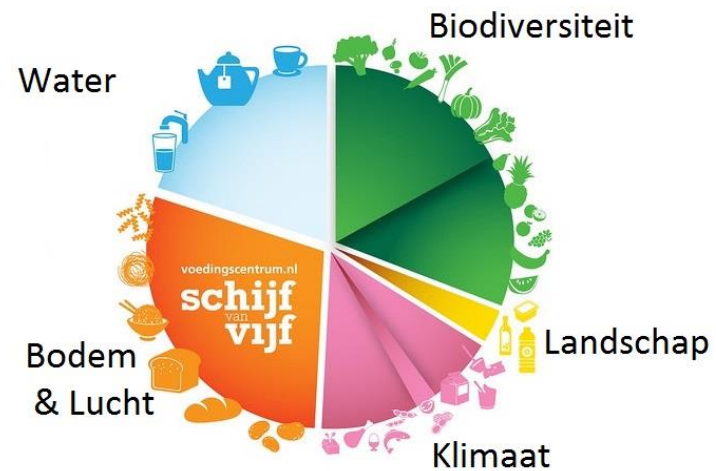
Omschrijving activiteiten

- De ondergrond mag niet beschadigd worden, alleen lichte grondbewerkingen zijn toegestaan tot een diepte van 15 centimeter
- Gewasresten oppervlakkig verwerkt in de bodem.

Effecten:

- Minder wind- en watererosie
- Betere bodemstructuur, berijdbaarheid, draagkracht
- Lager energieverbruik
- Lagere arbeidsbehoefte

14. Niet kerende grondbewerking

Klimaat	1
Bodem en lucht	1
Water	0
Landschap	0
Biodiversiteit	0
Totaal	2

Gewascode	Gewas
Geen specifieke gewascode	

zand	€ 46,-
klei	€ 46,-
veen	n.v.t.

15. Veebezetting

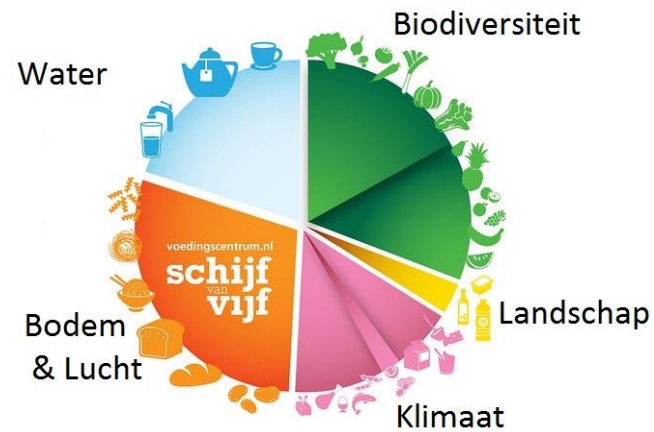
Omschrijving activiteiten

- Maximaal 1,5 GVE/ ha grasland
- Alle landbouwhuisdieren tellen mee
- Gaat om gemiddelde veebezetting op jaarbasis
- Totale oppervlakte grasland telt mee (blijvend en tijdelijk)

Effecten:

- Alle mest zelf benutten
- Minder aanvoer van buitenaf

15. Veebezetting

Klimaat	1
Bodem en lucht	1
Water	0
Landschap	0
Biodiversiteit	1
Totaal	3

Gewascode	Gewas
265	Grasland, blijvend
266	Grasland, tijdelijk

zand	€ 120,-
klei	€ 120,-
veen	€ 120,-

16. Heg, haag, struweel

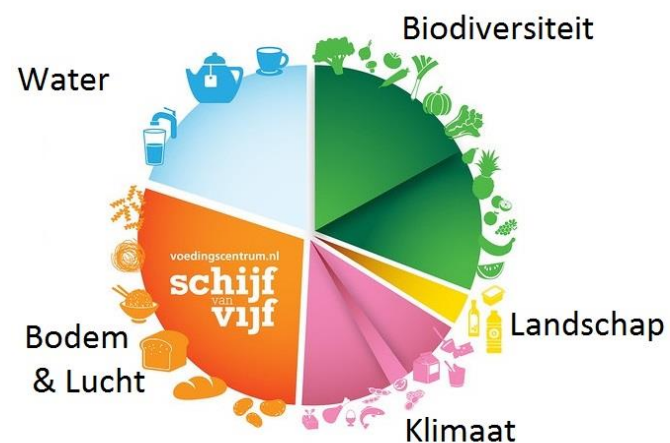
Omschrijving activiteiten

- In stand houden van landschapselement
- Vrijwaren van beschadiging door vee

Effecten:

- Meer biodiversiteit
- Aantrekkelijk landschap

16. Heg, haag, struweel

Klimaat	2
Bodem en lucht	1
Water	2
Landschap	2
Biodiversiteit	40
Totaal	47

Gewascode	Gewas
2624	Knip- of scheerheg
2625	Struweelhaag
2629	Struweelrand
2637	Schurvelingen en zandwallen

zand	€ 9.076,39
klei	€ 9.076,39
veen	€ 9.076,39

17. Landschapselement hout

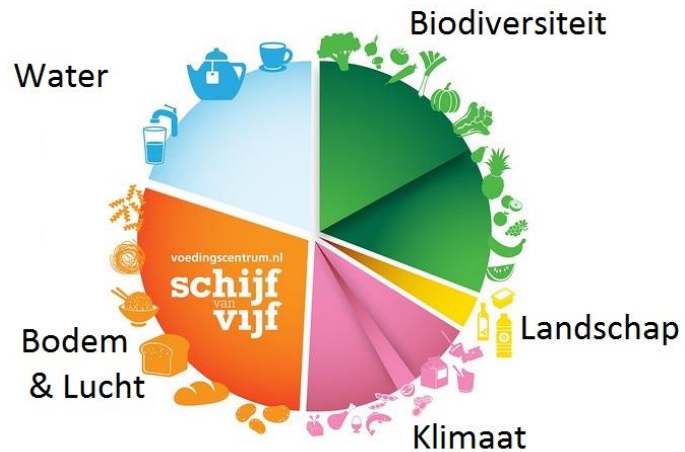
Omschrijving activiteiten

- Houtig element is aanwezig (overige houtige elementen)
- Gedurende 12 maanden
- Oppervlakte: werkelijke oppervlakte, dan wel 1 m² voor vrijstaande boom

Effecten:

- Meer biodiversiteit
- Aantrekkelijk landschap

17. Landschapselement hout

Klimaat	2
Bodem en lucht	1
Water	2
Landschap	2
Biodiversiteit	40
Totaal	47

Gewascode	Gewas
2617	Boomgroepen in het veld
2619	Bossingel
2621	Houtwal en houtsingel
2622	Elzensingel
2640	Geïsoleerde boom (anders dan knotboom)
2641	Bomenrij (anders dan knotboom)
2642	Bosje
2643	Knotboom, bomen in rij
2644	Knotboom, geïsoleerde boom
2626	Laan
2630	Hakhoutbosje
2631	Griendje

zand	€ 0,-
klei	€ 0,-
veen	€ 0,-

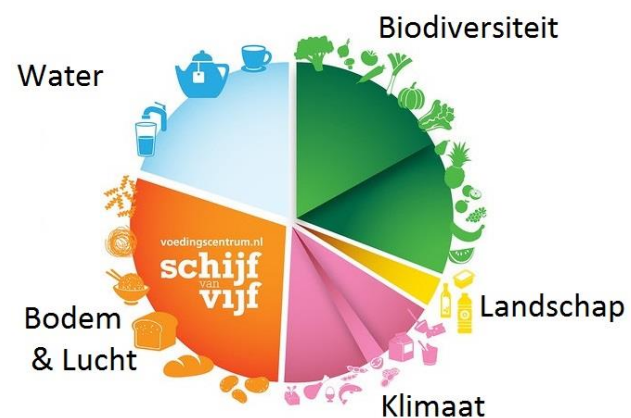
18. Ecologisch schonen

Omschrijving activiteiten

- Watelement (sloot, poel) ecologisch schonen.
- Schonon in vakken van minimaal 15 m of eenzijdig
- Vanaf 15 juni 25% tot 75% geschoond
- Eventueel snoeiafval is verwijderd of op rillen gelegd
- oppervlakte = lengte x forfaitaire breedte (3 m per slootkant)

18. Ecologisch schonen

Klimaat	2
Bodem en lucht	1
Water	2
Landschap	2
Biodiversiteit	40
Totaal	47

Gewascode	Gewas
343	<i>Sloot, grenzend aan beheerde akkerrand</i>

zand	€ 295,83
klei	€ 295,83
veen	€ 295,83

19. Groene braak

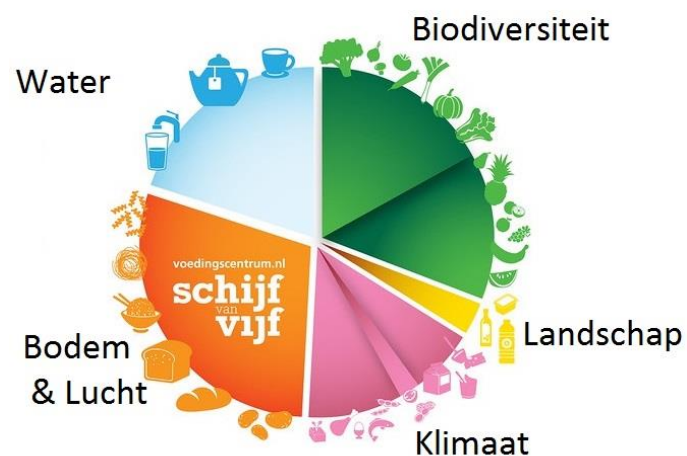
Omschrijving activiteiten

- Niet productieve akker, of akkerrand (minimaal 3 m breed)
- Minimaal 6 maanden in de periode 15 maart tot 15 november
- Zichtbaar op het veld
- Geen chemische onkruidbestrijding, geen Bemesting, geen gewasbeschermingsmiddelen toegestaan
- Pleksgewijze onkruidbestrijding is toegestaan
- Bijvoorbeeld FAB rand, grasstrook, bloemenrand, fauna rand, vogelakker

Effecten:

- Natuurlijke vijanden gewas
- Meer biodiversiteit
- Minder milieubelasting

19. Groene braak

Klimaat	0
Bodem en lucht	1
Water	1
Landschap	2
Biodiversiteit	40
Totaal	44

Gewascode	Gewas
Geen specifieke gewascode; voor groene braak gebruikt u de gewascode van het gewas / een van de gewassen, die voor de groene braak zijn ingezaaid.	

zand	€ 3.703,46
klei	€ 3.703,46
€een	n.v.t.

20. Biologische landbouw

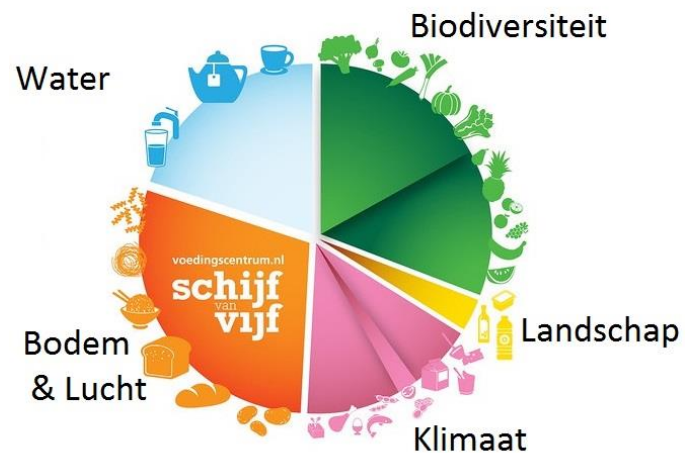

Omschrijving activiteiten

- SKAL gecertificeerd, of in omschakeling

20. Biologische landbouw

Klimaat	1,05
Bodem en lucht	0,3
Water	0,3
Landschap	0,3
Biodiversiteit	1,05
Totaal	3

Gewascode	Gewas
Geen specifieke gewascode, u gebruikt de gewascode van uw teelt	

zand	€ 185,-
klei	€ 185,-
veen	€ 185,-

Eco Activiteiten en Conditionaliteit (5% niet productief areaal bouwland)

Voor het bepalen van de 5% niet productief areaal tellen mee:

- Alle landschapselementen
- Groene braak en akkerranden
- Vanggewassen die minimaal 6 maanden en tot minimaal 1 maart blijven staan tellen mee met een weegfactor 0,3
Gebruik voor de volgteelt dan de gewascode 9000
- Bufferstroken (GLMC4)

Eco activiteiten bij inzet 5% niet productief areaal:

- Activiteiten 16 en 18 (Heg, haag struweel en Ecologisch schonen) tellen volledig als eco activiteit (punten en waarden).
- Activiteiten 17 en 19 (Landschaps elementen hout en Groene braak, waaronder akkerranden) tellen alleen als ecoactiviteit mee voor de punten (niet de waarde)
- Overige eco activiteiten tellen niet mee voor de 5% niet productief areaal

2641	Bomenrij (anders dan knotboom)	258	Luzerne	669	Zwaardherik (aaltjesvanggewas)
311	Bonen, veld- (onder andere duiven-, paarden-, wierbonen)	516	Miscanthus (olifantsgras)	2634	Natuurvriendelijke oever
2617	Boomgroepen in het veld	2620	Poel en klein historisch water	3803	Rand, grenzend aan bouwland, hoofdzakelijk bestaand uit een ander gewas dan gras. (EA: beheerd)
2642	Bosje	671	Raketblad (aaltjesvanggewas)	343	Sloot, grenzend aan beheerde akkerrand
2619	Bossingel	334	Rand, grenzend aan bouwland, hoofdzakelijk bestaand uit blijvend gras	944	Hennep, vezel-
337	Bufferstrook, rand (inclusief eventuele oevervegetatie)	3804	Rand, grenzend aan bouwland, hoofdzakelijk bestaand uit een ander gewas dan gras. (EA: onbeheerd)	662	Bos (SBL-regeling)
657	Drachtplanten	372	Rand, grenzend aan bouwland, hoofdzakelijk bestaand uit tijdelijk gras	863	Bos zonder herplantplicht
2622	Elzensingel	338	Rand, liggend op bouwland en direct grenzend aan bos. Geen landbouwproductie.	864	Bos (set aside regeling)
801	Esparcette	800	Rolklaver	1936	Bos, blijvend, met herplantplicht
2640	Geisoleerde boom (anders dan knotboom)	665	Sojabonen	2626	Laan
2631	Griendje	2625	Struweelhaag	2630	Hakhoutbosje
2621	Houtwal en houtsingel	2629	Struweelrand	2638	Landschapselement, overig
670	Japane haver	346	Tagetes erecta (Afrikaantje)	2635	Wandelpad over boerenland
799	Klaver, rode	347	Tagetes patula (Afrikaantje)	2637	Schurvelingen en zandwallen
2624	Knip- of scheerheg	803	Wikke, voeder-	2633	Rietzoom en klein rietperceel
2643	Knotboom, bomen in rij	795	Wilgenhakhout		
2644	Knotboom, geisoleerde boom	2618	Windhaag , in een perceel fruitteelt	9000	Volgteelt 6 maanden / 1 maart
663	Lupinen, niet bittere-	656	Zonnekroon		

BIJLAGE 3: VRAGENLIJST KEUKENTAFELGESPREKKEN EN INTER- VIEWS

1. Naam adviseur

2. Keukentafel of interview

3. BRS nummer

4. In welke provincie is uw bedrijf gevestigd

☐ Groningen	☐ Flevoland	☐ Gelderland
☐ Friesland	☐ Utrecht	☐ Zeeland
☐ Drenthe	☐ Noord-Holland	☐ Noord-Brabant
☐ Overijssel	☐ Zuid-Holland	☐ Limburg

5. Leeftijd

- < 25 jaar
- 25 en 34
- 35 en 44
- 45 en 54
- 55 en 64
- 65 en 74
- 75 en 84
- >85 jaar

6. Bedrijfstype

Kruis aan wat van toepassing is, meerdere antwoorden mogelijk:

☐ Akkerbouw	☐ Fruitteelt
☐ Vollegrondsgroente	☐ Bomen & vaste planten
☐ Bloembollen	☐ Melkveehouderij
☐ Schapehouderij	☐ Vleesvee
☐ Anders nl.	

7. Gespecialiseerd of gemengd

- Gespecialiseerd
- Gemengd

8. Gangbaar of biologisch / in omschakeling

- Gangbaar
- Biologisch
- In omschakeling

9. Doet u aan agrarisch natuurbeheer of regionale (provincie / waterschap) regeling groenblauwe diensten

- Ja
- Nee

10. Intensiteit op basis van vee: (bezetting, grondgebondenheid)

- 0-1 GVE / ha
- 1 – 1,5 GVE / ha
- 1,5 – 2
- 2 – 2,5
- 2,5 – 3

> 3

11. Hoeveel hectare grond heeft u in gebruik op uw bedrijf?

- 0
- 1-5
- 5-10
- 10-20
- 20-50
- 50-100
- 100-200
- >200

**12. Bouwplan: Akkerbouw, vollegrondsgroenten, bloembollen, fruitteelt, bomen&vaste planten
Wat is het bouwplan voor gronden die langjarig in gebruik zijn?**

13. Grondsoorten op bedrijf (meerdere antwoorden mogelijk)

- Zand
- Klei
- Veen
- Loss

14. Is het huidige GLB(basisinkomenssteun) een belangrijke inkomenscomponent of kunt u zonder GLB gelden?

- Totaal niet belangrijk
- Niet belangrijk
- Beetje belangrijk
- Belangrijk
- Heel belangrijk
- Toelichting

(indien mogelijk welk aandeel van het inkomen (niet omzet) bestaat uit GLB-toeslag)

15. Hoe belangrijk (of niet) vind u het om bij te dragen aan verduurzamingsdoelen zoals biodiversiteit, landschap, klimaat, water en bodem? (motivatie)

- Totaal niet belangrijk
- Niet belangrijk
- Beetje belangrijk
- Belangrijk
- Heel belangrijk
- Toelichting

16. Hoeveel inspanningen pleegt u nu al op de drie onderstaande thema's? (1 is weinig 5 is veel):

	Weinig			Veel	
	1	2	3	4	5
Duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen zoals het op peil houden en verbeteren van de bodem- en waterkwaliteit	☐	☐	☐	☐	☐
Maatregelen ter voorkoming van klimaatverandering (tegengaan veenoxidatie, CO2 reductie, etc. en / of om om te gaan met effecten van klimaatverandering (droogte, piekbuien, etc.)	☐	☐	☐	☐	☐
Behoud natuur, landschap en biodiversiteit	☐	☐	☐	☐	☐

Toelichting, bijvoorbeeld welke maatregelen neemt u?

17. Bent u ervan op de hoogte dat het GLB gaat veranderen?

- Ja
- Nee

18. Indien Ja:

a. Wat weet u nu op dit moment al van deze verandering?

19. Zo ja, waar heeft u de informatie hierover opgehaald?

- Media
- Collega
- Ondernemer
- LTO
- Adviseurs
- GLB-pilots
- Agrarisch collectief
- Anders:

20. Zo ja, welke verschillen ziet u vooral ten opzichte van het huidige GLB en hoe gaat u zich daarop voorbereiden?

21. Welke verwachtingen heeft u over het nieuwe GLB?

B: Conditionaliteit

22. Toepasbaarheid conditionaliteiten

Nr	GLMC (onderwerp)	Voldoet u nu al aan de eisen? (ja/nee/n.v.t.) 22	Kunt u de maatregel toepassen op uw bedrijf? (ja/nee) 23	Toelichting en eventuele suggesties voor vereenvoudiging
1	Instandhouding van blijvend grasland (Aandeel blijvend grasland mag niet meer dan 5% dalen t.o.v. 2018 op nationaal niveau)			
2	Bescherming van wetlands en veengebieden (Alleen grasland en een natte teelt toegestaan)			
3	Verbod op het verbranden van stoppels			
4	Aanleg van bufferstroken langs waterlopen (Verboden om meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen te gebruiken in de bemestingsvrije- en de teeltvrije zone, breedte nog niet bekend)			
5	Landbouwbedrijfsduurzaamheidsinstrument voor nutriënten			
6	Bodembewerkingsbeheer ter vermindering van het risico van bodemdegradatie (rekening houden met hellingen)			
7	Geen kale grond in de meest gevoelige periode(n) (verplichting inzaaien groenbemester op percelen uit productie, van 31 mei – 31 aug)			
8	Gewasrotatie (Op een perceel bouwland wordt 1 keer in de 4 jaar een rustgewas geteeld)			

9	Niet-productieve elementen of oppervlakten. Behoud van landschapselementen. Verbod op snoeien in de vogelbroedperiode (5% niet productief areaal op bouwland)			
10	Verbod op het omzetten en ploegen van blijvend grasland in Natura 2000-gebieden			

24. U krijgt € 240,- per hectare basispremie. Hiervoor moet u voldoen aan de conditionaliteit (GLMC eisen). Zou u voor dit bedrag deelnemen aan de regeling voor basis inkomenssteun?

- Ja
- Ja, ook voor een lager bedrag zou ik deelnemen, dit moet wel minimaal € .... per hectare zijn
- Nee, ik zou sowieso niet meedoen
- Nee, € 240,- / hectare is te laag, deze moet minimaal € ... zijn wil ik gebruik maken van GLB subsidies

25. Geef motivatie bij het antwoord op vorige vraag

- Het zijn toch al maatregelen waar ik aan voldoe
- De eisen gaan ten koste van mijn productie
- De eisen grijpen te veel in in mijn bedrijfsvoering want.....
- Het is goed voor onze sector om aan deze voorwaarden te voldoen

Anders namelijk,

26. Alle GLMC's samen beschouwd. Wat zijn de extra kosten die nodig zijn om aan de GLMC's te voldoen uitgedrukt in kosten per hectare?

C: Eco regeling

27. Welke overwegingen spelen een rol bij de keuze voor eco-activiteiten?

- toepasbaarheid in de bedrijfsvoering
- de vergoeding
- maatschappelijk belang
- Anders, namelijk

28. Wat vindt u van (mogelijke) regionalisatie van de eco-regelingen ten aanzien van de samenstelling van het keuzemenu

- Goed idee
- Geen goed idee

Geef toelichting

29. Wat vindt u van (mogelijke) regionalisatie van de eco-regelingen ten aanzien van gewichtsverdeling over de doelen binnen de schijf van vijf

- Goed idee
- Geen goed idee

Geef toelichting

30. Wat vindt u van (mogelijke) regionalisatie van de eco-regelingen ten aanzien van de hoogte van vergoedingen afgestemd op regionale opbrengstverschillen

- Goed idee
- Geen goed idee

Geef toelichting

31. Leidt (mogelijke) regionalisatie van samenstelling van het keuzemenu volgens u tot een gelijk speelveld (kansen en impact) of juist niet?

- Ja
- Nee

Geef toelichting

32. Vindt u regionale differentiatie nodig voor de gewichtsverdeling over de doelen binnen de schijf van vijf?

- Ja
- Nee

Geef toelichting

33. Zouden de hoogte van de vergoedingen afgestemd moeten worden op regionale opbrengstverschillen?

- Ja
- Nee

Geef toelichting

34. Kunt u de volgende vragen beantwoorden voor de verschillende ecoregelingen?

Nr.	Ecoregeling	Duidelijk gedefinieerd? (ja/nee + toelichting) 34	Heeft u het idee dat de eco-activiteiten in het keuzemenu bijdragen aan het bereiken van doelen op het gebied van klimaat, bodem, water, landschap? 35	Welke maatregelen zou u toepassen op uw bedrijf? (toelichting) 36	Zou u voor de vergoedingen de eco-activiteiten uitvoeren? 37
1	Rustgewas				
2	Vroeg oogsten rooigewas				
3	Eiwit gewas				
4	Meerjarige teelt				
5	Langjarig grasland				
6	Graslandrand				
7	Gras-klaver				
8	Grasland met kruiden				
9	Strokenteelt				
10	Combinatieteelt				
11	Groenbedekking				
12	Grasgroenbedekking				
13	Permanente groenbedekking				
14	Niet kerende grondbewerking				
15	Veebezetting				
16	Heg, haag, struweel				
17	Landschapselement hout				
18	Ecologisch schonen				
19	Groene braak				
20	Biologische landbouw				

38. Dragen de maatregelen die u mogelijk zou kiezen uit het keuzemenu voor de eco-regeling ook bij aan uw eigen doelen voor uw bedrijf?

- Nee
- Ja, namelijk
  - opbrengst per hectare
  - invulling aan verduurzaming
  - gehoor geven aan maatschappelijke vraag
  - kwaliteit van uw product
  - prijs van uw product
  - weerbaarheid van het bedrijf
  - bodemkwaliteit
  - Anders namelijk

39. Toelichting (hier doorvragen, bijvoorbeeld naar specifieke maatregelen):

40. Mist u maatregelen in het keuzemenu?

41. Zou u het plan zoals uit het rekenmodel volgt uitvoeren voor de vergoeding op bedrijfsniveau (gebaseerd op brons, zilver, goud niveau) (Alleen bij keukentafelgesprek)

- Ja
- Nee

Waarom wel/niet?

42. Hoe ervaart u de sturing met een minimum aantal te behalen punten en euro's (het brons, zilver, goud mechanisme) op bedrijfsniveau?

- Ik vind dit prima, heb hier geen probleem mee
- Ik vind dit goed, het stimuleert mij om meer te doen
- Neutraal
- Ik sta niet achter deze gedachte, bovenwettelijke prestaties moeten altijd vergoed worden, daar mag je geen ondergrens aan koppelen.
- Anders, namelijk

43. Hoe ervaart u de sturing met een minimum aantal te behalen punten per doel op bedrijfsniveau?

- Ik vind dit prima, heb hier geen probleem mee
- Ik vind dit goed, het stimuleert mij om meer te doen
- Ik vind dit goed, mits het vrijblijvend is, het geeft mij zicht op wat belangrijk is
- Neutraal
- Ik sta niet achter deze gedachte, bovenwettelijke prestaties moeten altijd vergoed worden, daar mag je geen ondergrens aan koppelen.
- Anders, namelijk

44. Wat gaat voor u de doorslag geven om wel of niet aan de ECO regeling te gaan deelnemen, aangezien dit een vrijwillige regeling is?

45. Op welk moment in het jaar begint u met het nadenken over en plannen van dergelijke maatregelen (timing)
46. In hoeverre heeft u het idee dat andere agrariërs deze maatregelen uit zullen gaan voeren? (sociale norm)
47. In hoeverre heeft u het idee dat uw omgeving van u verwacht deze maatregelen uit te zullen voeren?
48. Hoe kijken belangrijke zakelijke relaties van u aan tegen het nemen van eco-activiteiten? (rol van stakeholders, denk aan banken, melkfabriek, vleesindustrie)

D: Pijler 1 algemeen

49. Wat is er nodig om de boer naast een vergoeding te motiveren?
50. Heeft de nieuwe invulling van het GLB naar verwachten effect op uw inkomen?
- Ja
 Nee
51. Is dit effect?
- Positief
 Negatief
52. Wat is naar schatting het effect op het bedrijfsinkomen van het pijler 1-scenario?
Uitgangspunt is een basisbetaling van € 240,- / ha en de verzwaarde conditionaliteitseisen en eco-activiteiten vergoed o.b.v. kosten / gederfde inkomsten
- Groot
 Redelijk
 Gering
 Niet
Toelichting
53. Heeft de nieuwe invulling van het GLB naar verwachting effect op uw bedrijfsvoering?
- Ja, licht toe op welke manier:
Toelichting
 Nee
54. Indien ja, vindt u het een positieve ontwikkeling dat het nieuwe GLB een effect heeft op uw bedrijfsvoering?
- Ja, al voel ik me wel gedwongen
 Nee, maar ik kan niet anders
 Ja, het zet me er nu toe aan er werk van te maken
 Nee, dus ik ga er niets mee doen

E: ANLb, AKIS

55. De eco-regeling en het ANLB sluiten op elkaar aan. De keuze voor activiteiten uit de eco-regeling kan impact hebben op uw ANLB contract en vice versa. Bijvoorbeeld wanneer u een deel randenbeheer nu onder het ANLB heeft gebracht en deze nodig hebt om de eco-regeling in te vullen / de hectarepremie op bedrijfsniveau veilig te stellen (bijvoorbeeld om te kunnen voldoen aan de schijf van vijf of een hogere waarde (zilver / goud) . Geef aan welke van onderstaande van toepassing is, meerdere antwoorden zijn mogelijk.

- Ik heb geen ANLB op mijn bedrijf
- Ik heb ANLB op mijn bedrijf, ik heb voldoende mogelijkheden om naast mijn ANLB te voldoen aan de eco-regeling
- Ik heb ANLB op mijn bedrijf. Ik zal een aantal maatregelen overhevelen naar de eco-regeling en zie mogelijkheden om een groter areaal aan ANLB maatregelen op mijn bedrijf uit te voeren
- Ik heb ANLB op mijn bedrijf. Ik zal een aantal maatregelen overhevelen naar de eco-regeling en zie mogelijkheden om het resterende ANLB beheer op mijn bedrijf te verzwaren (zwaardere pakketten).
- Anders, namelijk

56. Toelichting

57. Hoe zou u het beste geholpen zijn bij het verder ontwikkelen van een duurzame bedrijfsvoering:

- Een goede adviseur die met een gratis voucher me met algemene en technisch kennis bijstaat
- Samen met collega's in een soort studiegroep/ praktijknetwerk actuele zaken bespreken (bedrijfsopvolging, ziekten en plagen, betere afzet, meer kringloop, aandacht biodiversiteit etc.)
- Samen met collega's nieuwe dingen oppakken en uitproberen, samen innoveren met gratis steun van deskundigen
- Maken van een bedrijfsplan samen met een adviseur
- Meer demonstratie bedrijven en gaan kijken bij collega's
- Meer steun bij duurzame investeringen

Toelichting

58. Kunt u zelfstandig een keuze maken welke eco-activiteiten u gaat inpassen of heeft u aanvullende kennis nodig (ga er van uit dat het systeem eenvoudig in te vullen is en fouten niet onredelijk worden gesanctioneerd)?

- Ja, ik heb voldoende kennis over de maatregelen om een goede keuze te maken
- Nee, ik heb aanvullende kennis nodig om tot een goed plan voor mijn bedrijf te komen
- Anders, namelijk

59. Zou u geïnteresseerd zijn in advies of kennisbijeenkomsten om u in de volle breedte (dus breder dan alleen het kiezen van maatregelen voor de eco-regeling, bijvoorbeeld ook het adviseren over innovaties, investeringen, mogelijke samenwerkingsvormen, etc.) te helpen bij ontwikkeling naar een meer toekomstbestendige landbouw?

- Ja
- Nee

60. Zo ja, hoe wilt u kennis aangeboden krijgen?

- 1 op 1 door een coach
- In bijeenkomsten met studiegroepen
- Eenmalige kennisbijeenkomst / webinar
- Online informatie
- Gedrukte informatie
- Anders, namelijk

61. Door wie wilt u deze kennis aangeboden krijgen?

- RVO
- Onafhankelijk bedrijfsadviseurs
- Accountant
- Voerleverancier / meststoffen leverancier
- Agrarisch collectief
- Anders, namelijk

62. Welke informatie heeft u nodig over de ECO-regeling, om de keuze te kunnen maken of u gaat deelnemen aan de ECO-regeling?

- Inhoudelijke voorwaarden
- Vergoeding
- Punten
- Controle regime
- Sanctiebeleid
- Anders, namelijk

63. Welke niet-productieve investeringen zijn er op het bedrijf nodig om bij te dragen aan doelen klimaat en leefomgeving?

- Investerings in waterhuishouding
- Aanleg van landschapselementen / natuurvriendelijke oevers / keverbanken, etc.
- Investerings in hulpmiddelen voor beheer (plasdras pompen, drones, etc.)
- Investerings in grond, licht toe
- Anders namelijk,

F: Informatievoorziening en uitvoering

64. De definitieve maatregelen voor de eco-regeling zijn waarschijnlijk pas rond juli 2022 bekend. Wat zou u ervan vinden om alvast eerder dan juli 2022 met de voorlopige maatregelen te kunnen spelen in de simulatietool?

- Ik zou dat fijn vinden, ook al weet ik dat er nog veel kan veranderen
- Ik wil wel graag kunnen simuleren, maar als de maatregelen nog niet definitief is dan heeft het voor mij geen zin om al vast te simuleren
- Ik ben helemaal niet van plan te simuleren, ik zie wel hoe het er in 2023 uit ziet

65. Door RVO wordt er hard gewerkt aan een simulatietool voor de eco-regeling zodat u hier al voor de invoering van het nieuwe GLB mee kunt experimenteren. In de eerste versie van de tool zal er waarschijnlijk geen koppeling zijn met Mijn Percelen, waardoor u uw percelen handmatig moet invullen in de tool. Wat heeft u liever:

- Alvast spelen met de tool en handmatig percelen invullen
- Wachten tot de simulatietool helemaal werkt en percelen automatisch worden overgenomen

66. Wanneer wilt u het liefst uiterlijk toegang hebben tot een simulatietool?

67. De invulling van het nieuwe GLB wordt steeds duidelijker. Hoe wilt u op de hoogte gehouden worden over de wijzigingen in het beleid en subsidiemogelijkheden in de breedste zin (beheer, investeringen, kennis, innovatie, etc.?)

- a. RVO agrarische nieuwsbrief
- b. Social media
- c. LTO communicatiekanalen
- d. Agrarisch collectief
- e. Agrarische vakmedia
- f. Anders, namelijk

68. De voorwaarden (regels) waar u aan moet voldoen voor de conditionaliteit en de maatregelen voor de ECO-regeling worden naarmate 2023 dichterbij komt steeds duidelijker. Hoe wilt u hierover op de hoogte gehouden worden?

- a. RVO agr. Nieuwsbrief
- b. Social media
- c. LTO communicatiekanalen
- d. Collectief
- e. Agrarische vakmedia
- f. Anders, namelijk

G: Slotvraag

69. Alles beschouwd..... Hoe kijkt u aan tegen het vernieuwde GLB? Wat wilt u verder nog kwijt?

BIJLAGE 4: OVERZICHT MOGELIJKE CUMULATIES ECO-ACTIVITEITEN

	1. Rustgewas	2. Vroeg oogsten rooigewas	3. Eiwit gewas	4. Meerjarige teelt	5. Langjarig grasland	6. Grasland	7. Gras-klaaver	8. Grasland met kruiden	9. Strookenteelt	10. Combinatie	11. Groenbedekking	12. Grasgroenbedekking	13. Permanente groenbedekking	14. Niet verende groenbedekking	15. Veebezetting	16. Heg, haag, struweel	17. Landschapsaansluiting hout	18. Ecologisch schonen	19. Groene braak	20. Biologische landbouw
1. Rustgewas	1																			
2. Vroeg oogsten rooigewas		1																		
3. Eiwit gewas			1																	
4. Meerjarige teelt				1																
5. Langjarig grasland					1															
6. Graslandrand						1														
7. Gras-klaaver							1													
8. Grasland met kruiden								1												
9. Strookenteelt									1											
10. Combinatie										1										
11. Groenbedekking											1									
12. Grasgroenbedekking												1								
13. Permanente groenbedekking													1							
14. Niet verende groenbedekking														1						
15. Veebezetting															1					
16. Heg, haag, struweel																1				
17. Landschapsaansluiting hout																	1			
18. Ecologisch schonen																		1		
19. Groene braak																			1	
20. Biologische landbouw																				1

Legenda

Activiteiten gaan samen en leveren een zelfde handeling op. Dit betekent dat alleen de activiteit met de hoogste punten en/of waarde meetelt en wordt meegenomen in de berekening van de punten. Hiervoor moet het perceel meerdere keren worden opgevoerd in de rekentool.

Activiteiten zijn niet hetzelfde en aanvullend op elkaar. Dit betekent dat beide activiteiten mee tellen voor de punten en de waarde, en kunnen worden gestapeld. Hiervoor moet het perceel meerdere keren worden opgevoerd in de rekentool.

Activiteiten zijn niet hetzelfde en kunnen ook niet worden gecombineerd. Activiteiten sluiten elkaar uit.

1. Indien langer dan 24 maanden

2. Samen voor tijdelijk grasland

3. Aanvullend bij tijdelijk grasland

Opmerkingen:

-Bij biologische landbouw zijn alle andere activiteiten uitgesloten. Je kiest óf voor biologische landbouw en krijgt alleen die bijbehorende punten, of je kiest voor niet biologische landbouw en kunt een andere activiteit (niet die disbetreurende punten) opgeven.

-Onder combinatie hoort ook een combinatie van een vanggewas met een hoofdteelt.

-Perceel met voedergrassen tellen niet mee bij veebezetting.

-Meerjarig gewas telt pas in het tweede jaar van de teelt.

-Gras met klaver of kruiden gaat samen met langjarig grasland en graslandrand

-Combinatie teelt kan niet samengaan met een hoofdteelt als activiteit (zoals ewitgewas). Voor de hoofdteelten wordt namelijk (waarschijnlijk) uitgegaan van een minimaal

bedekkingspercentage van 70%. Bij combinatie teelt moet het tweede gewas een aandeel hebben van minimaal 40%.